Շահան Շահնուր

ՈՂՋ ԵՂԵՌՆԻՑ

ՀՍՍՀ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ им. М. АБЕГЯНА

НЕРСЕС ШНОРАЛИ

ЭЛЕГИЯ НА ВЗЯТИЕ ЭДЕССЫ

Текст и комментарии
МАНИК МКРТЧЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1973

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Ա II/51948

ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ

Քննական բնագիր, բանասիրական դիտողություններ, ծանոթագրություններ
ՄԱՆԻԿ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1973

8 Ap 1
Ն 17

Ներսես Շնորհալին հայ մշակույթի կարկառուն ներկայացուցիչներից է։ Նա ապրել և ստեղծագործել է XII դարում՝ Կիլիկիայում։ Մեծ է ու բազմազան Շնորհալու ժառանգությունը՝ բանաստեղծական հրապարակախոսական ու երաժշտական։

Այս գրքում ամփոփված է Ներսես Շնորհալու գլուխ գործոց «Ողբ Եդեսիոյ» երկի քննական բնագիրը, որ կազմված է Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագիր ընդօրինակությունների և առ այսոր եղած տպագիր օրինակների հիման վրա։

Պատասխանատու խմբագիր՝ Փ. ԱՆԹԱԲՅԱՆ

Ն $\frac{074-055}{703(02)-73}$ 61—74

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻՆ ԵՎ ՆՐԱ «ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ»-Ն

Ներսես Շնորհալին բացառիկ դեր է խաղացել հայ միջնադարի հոգևոր մշակույթի պատմության մեջ։ Այդ ականավոր գործչի ու մեծ հայրենասերի, նշանավոր բանաստեղծի ու մեծատաղանդ երաժշտի անվան հետ է կապված մի ամբողջ ժամանակահատված՝ XII դարի 20—70-ական թվականների հայ մշակույթի զարգացման պատմությունը։ Դա մի բարդ ժամանակաշրջան էր, երբ մայր հայրենիքում սեփական պետականությունից ու անկախությունից զրկված ժողովրդի բավական մեծ մի հատված, քաղաքական հանգամանքների բերումով գաղթած Բյուզանդական կայսրության հարավ-արևելյան գավառները՝ Փոքր Հայք, Հյուսիսային Ասորիք ու Կիլիկիա, կենաց պայքար էր մղում վերականգնելու իր պետական-քաղաքական ինքնուրույնությունը՝ հաճախ սուրը խաչաձևելով Իկոնիայի սուլթանների, Էուբյան ամիրաների, Բյուզանդական կայսրների ու խաչակիրների հետ՝ հաստատելով գոյության իր իրավունքը։ Շնորհալու ստեղծագործությունը դարձավ այդ մաքառման գեղարվեստական արտահայտությունը և իր հայրենասիրական բովանդակությամբ պայմանավորեց կիլիկյան ընդհանուր մշակույթի հետագա ընթացքը։

Ներսես Շնորհալին ծնվել է 1101 կամ 1102 թվականին Ծովք դղյակում, որը գտնվում էր Եփրատից արևմուտք ընկած Տլուք գա-

վառում, Անտիոքից հյուսիս, դեպի Տավրոսյան լեռնաշղթան ձգվող Սև լեռան (Ամանոս) ժայռակոփ բարձունքներից մեկի վրա: Տիրքը մասն էր կազմում Եփրատացիք կամ Միջերկրայք կոչված բավական ընդարձակ երկրի, որտեղ XI դարի վերջերից սկսած երկու տասնամյակ շարունակ իշխում էր Գող Վասիլ հայ իշխանը: Սրա հովանավորությամբ Սև լեռան վանքերում (Կարմիր վանք, Շուղր և այլն) սկսել էր ծաղկում ապրել հայոց հոգևոր մշակույթը: Այդ միջավայրում էլ անում ու հասակ է առնում Շնորհալին՝ շրջապատված հոգատար մարդկանցով և հմուտ գիտնականներով:

Ներսեսի հայրը՝ Ծովքի Պահլավունի իշխան Ապիրատը, մոր կողմից Գրիգոր Մագիստրոսի թոռն էր: Նրա թե հինգ նրա միջնեկ որդիների՝ Գրիգորի (ծնվ. մոտավորապես 1095 թ.) և Ներսեսի դաստիարակությունն իր վրա է վերցնում Գրիգոր Մագիստրոսի որդին՝ ժամանակի կաթողիկոս Գրիգոր Բ-ն (Գրիգոր Ավագ Վկայասեր): Վերջինս մեռնում է 1105 թվականին՝ զարմիկներին հանձնելով իր աթոռակից և հաջորդ Բարսեղ Անեցի կաթողիկոսի խնամքին ու հոգածությանը: Եղբայրներն իրենց ուսումնառությունն անցնում են Քեսունի մոտ գտնվող Կարմիր վանքում, Մեծ Հայքից այնտեղ տեղափոխված անվանի գիտնական և մանկավարժ Ստեփանոս Մանուկի ձեռքի տակ: 1113 թ., Բարսեղ Անեցու մահվանից հետո, դեռ պատանի հասակում կաթողիկոս է օծվում Շնորհալու եղբայրը—Գրիգորը (Գրիգոր Գ.): Իսկ որոշ ժամանակ անց, երբ Թոռոս քաղաքի կոմսը խլում է Քեսունի իշխանությունը, եղբայրները ստիպված են լինում կաթողիկոսարանը Կարմիր վանքից տեղափոխել իրենց հայրենական Ծովք ամրոցը: Ներսեսը մինչև 1150 թ. ապրել ու ստեղծագործել է Ծովքում, այնուհետև տեղափոխվել է Եփրատի աջ ափին գտնվող Հռոմկլա անառիկ բերդը, որը գնվեց մի լատին իշխանից և Ծովքից հետո դարձավ հայոց կաթողիկոսանիստը: 1166 թ. Շնորհալին իր եղբոր փոխարեն ընտրվեց կաթողիկոս: Հռոմկլայում էլ 1173 թ. նա կնքեց իր մահկանացուն:

Շնորհալին թողել է հարուստ և բազմաժանր ժառանգություն, որը մեզ հասել է գրեթե անկորուստ շնորհիվ այն հանգամանքի,

որ ամբողջ միջնադարում նրա տաղերն ու մեղեդիները, շարականներն ու գանձերը, աղոթերգերն ու հանելուկները, խրատականներն ու ծավալուն քերթվածները, հրապարակախոսական ու մեկնողական արձակը սիրվել և շարունակ արտագրվել են գրիչների ձեռքով: Վիթխարի քանակություն կազմող հայերեն ձեռագրերի մեջ նրա երկերի ընդօրինակությունները բավական մեծ բաժին են կազմում: Խորն են Շնորհալու ստեղծագործության արմատները: Դրանք սնունդ են առնում հայոց պատմության նվիրական ակունքներից, գնում հասնում են Մաշտոց ու Խորենացի, Եղիշե ու Նարեկացի և, հարստացած ինչպես հայ մատենագրության, այնպես էլ ժողովրդական բանահյուսության ավանդներով, մեր առաջ բացում են քաղաքացի-բանաստեղծի աշխարհը: Դժվար է Շնորհալուն պատկերացնել ներանձնացյալ կրոնավորի դերում: Նրա պոեզիան, անտերունչ ժողովրդի քաղաքական ճակատագրով համակված նրա հրապարակախոսությունը լավագույնս բնութագրում են ակտիվ ու շրջահայաց գործչին, որը բարոյական վերադաստիարակման ու մաքրագործման խրատներ է տալիս և, մանավանդ, միասնության ու համախմբման կոչ է հղում իր ցրված ժողովրդի զավակներին: Նրա լավագույն երկերը քաղաքական ու հայրենասիրական հզոր շեշտ ունեն և այդ իմաստով կարող են դրվել Խորենացու և Եղիշեի էջերի կողքին:

Շնորհալին ընդարձակեց հայ բանաստեղծության ինչպես թեմատիկ ընդգրկման, այնպես էլ ժանրային սահմանները: Նրա ստեղծագործությունը այդ իմաստով մի նոր աստիճան է հայ գեղարվեստական մտքի զարգացման մեջ: Նա իր բարձր ու հեշտընկալ արվեստով զարգացրեց այն ավանդները, որոնք գալիս էին մեր հոգևոր հին երգարանից՝ «Շարական»-ից, Գրիգոր Նարեկացուց, Գրիգոր Մագիստրոսից և իր անմիջական նախորդ Հովհաննես Սարկավագ Իմաստասերից: Նրան հարազատ են և՛ Նարեկացու հոգեկան խռովքն ու պաշտամունքի հասնող սքանչացումը բնության գեղեցկությունների առաջ, և՛ Մագիստրոսի մեծավայելուչ խոսքը, բայց ազատված ոճի խրթնությունից, և՛ բնության ձայնին ունկնդրելու, արվեստը բնությանը (իրականությանը) մոտեցնելու՝ այն բնական դարձնելու սարկավագյան ըմբռնումը:

ծնորհալու ժամանակ, երբ մեզանում արդեն «վերածնության թարմ ոգին թափանցել էր նաև վանքերի խուցերը» (Մ. Աբեղյան), կյանքը առաջադրում էր գրականության դերի նոր ըմբռնում. բանաստեղծությունը կարիք էր զգում «տեսակցության» ունկնդիրների ավելի լայն շրջանի հետ և անհրաժեշտաբար միտում ուներ խրատելու, սովորեցնելու: Պատահական չէ, որ Շնորհալին դիմում է պարզ ոճին, ինչպես ինքն է ասում՝ «մեկին բանին»: Նա գրում է հանելուկներ՝ «վասն ուրախութեան մարդկան», իսկ Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչը, անշուշտ հիմնվելով ճշմարիտ վկայությունների վրա, հանելուկների ստեղծման շարժառիթը իրավացիորեն համարում է այն, որ դրանք ասվեն «ի գինարբուս և ի հարսանիս»[1]:

Շնորհալին, այսպիսով, մեծ կարևորություն է տալիս բանաստեղծության կիրառական դերին, նրա օգտագործվելու հանգամանքին, ընդ որում ոչ միայն եկեղեցիներում ու վանքերում, այլև աշխարհիկ կյանքում:

Այն հանգամանքը, որ բանաստեղծը հաշվի է առնում ոչ միայն (և ոչ այնքան) «...գիտնոց, այլ տխմարաց (հմա՝ անուսումներին) և տղայոց» («Ողբ Եդեսիոյ», տող 1035), նրան ստիպում է գնալ դեպի մատչելիությունը, սակայն, առանց դավաճանելու գեղեցկին, առանց պարզունակ դառնալու: Նա բերում է նոր ժանրեր: Նա գրում է հարյուրավոր հանելուկներ՝ այլաբանորեն խմբավորելով ոչ միայն աստվածաշնչյան անունները ու գաղափարները, այլև իրեն շրջապատող առարկայական աշխարհը, պատմական անունները, աշխատանքը, գիրն ու մատյանը, հարափոփոխ կյանքն ու մարդուն. ստեղծում է տերունական-եկեղեցական թեմաներով շարականներ, գանձեր, տաղեր ու մեղեդիներ, բայց ավելի քան իր նախորդները, հոգևոր երգերի համար նյութ է քաղում և հայոց պատմությունից՝ հնչեցնելով Վարդանանց, Ղևոնդյանց, Հռիփսիմյանց և այլ նվիրական անուններ. հոգևոր թեմայով հորինում է չափածո ներբողյան, բայց և գրում է ուսուցական բանաստեղծություններ՝ ուսումնասեր մանուկների համար, Մխիթար Հերացի բժշկապետի ու աստղագետի խնդրանքով՝ «Յաղագս երկնից եւ զարդուց նորա» տիեզերագիտական երկը. առաջ է բերում երկարաշունչ քերթ-

[1] Կիրակոս Գանձակեցի, *Պատմություն Հայոց*, *Երևան*, *1961*, *էջ 147*:

վածներ՝ աստվածաշնչյան թեմաներով («Յիսուս Որդի», «Բան Հաւատոյ»), սակայն ավելի մեծ եռանդով ու ոգևորությամբ ստեղծում է «Վիպասանութիւն»-ը՝ գրական իր երախայրիքը (1121 թ.), Հայոց պատմության ու Պահլավունի տոհմի անցյալի բանաստեղծական այդ վերապատումը, և, վերջապես, «Ողբ Եդեսիոյ»-ն՝ իր տաղանդի ամենափայլուն արտահայտությունը և առհասարակ հայ միջնադարյան պոեզիայի լավագույն երկերից մեկը: Ու որքան էլ Շնորհալու ստեղծագործության մի զգալի մասում բնականաբար տիրապետող են եկեղեցականությունն ու կրոնասիրությունը՝ իբրև տուրք իր ժամանակի մտայնությանը, նրա բանաստեղծությունը, համակված է և լույսով, պայծառությամբ ու աշխարհասիրությամբ՝ դարձյալ իբրև արդյունք իր ժամանակի մարդու աշխարհայեցության մեջ կատարված փոփոխությունների: Նրա քնարական հերոսը ներքին տառապանք է ապրում («Աշխարհ ամենայն», «Առաւօտ լուսոյ» և այլն), բայց դրանից նա չի այրվում ու ապառվում, նրա տանջանքն ու հուսահատությունը մռայլ տեսք չեն ընդունում, մնում են լուսավոր:

Շնորհալու բանաստեղծական իդեալը մարմնատանջ և աշխարհամերժ էակը չէ. ի վերջո նա մարդու մեջ հավասարապես բարձրացնում է երկու կողմն էլ՝ և՛ հոգեկանը, և՛ մարմնականը.

Մարմնով առողջ և հոգեկան[2],—

գրում է նա Կոստանդնուպոլսում ռազմական կրթություն ստացող իր եղբորորդի Ապիրատին ուղղած նամակ-բանաստեղծության մեջ և ցանկանում, որ նա լինի

Զիավարժից ներհմտական,
Ի տէգ, նիզակ շարժողական
Որպէս ծղօտ մի եղեգան...
Արիութեանց պարտական,
Նախնեաց քաջացն գոլ նման[3]:

Եվ գիտակից, հոգով հարուստ, հայրենասեր ու քաջ մարդու շնորհալիական երազանքը գնահատելի ու արժեքավոր կդառնա,

---

[2] Ներսիսի Շնորհալւոյ *Բանք չափու, Վենետիկ, 1830, էջ 325:*

[3] *Նույն տեղում, էջ 325—326:*

եթե բանաստեղծին համեմատության մեջ դնենք, օրինակ, նրան ժամանակակից Գրիգոր Մարաշեցու հետ: Շնորհալու հերոսը կյանքում անելիքներ ունի, սրբազան պարտականություններ, մինչդեռ Մարաշեցու համար՝

—Եւ արդ զի՞նչ իցէ մարդ.—Ոչինչ:
—Զի՞նչ իցէ մարդ.—Որդն:
—Զի՞նչ իցէ մարդ.—Ստուերք...
—Զի՞նչ իցէ մարդ.—Երազ անկայուն[4]:

Չնայած իր մտածողության դասային սահմանափակությանը, Շնորհալին, հիարկե ոչ առանց ավետարանի ազդեցության, արտահայտում է ցանկություններ, որոնք հաճելի լինել չէին կարող՝ ունեզրկողին:

Տո՛ւր ինձ փախչել յանիրաւին
Եւ շատանալ բաւականին[5],—

ասում է նա և, «Ողբերգութիւն վիպասանական» քերթվածում (1152 թ.) անդրադառնալով միջնադարի բանաստեղծության այնքան բնութագրական վերջին ահեղ դատաստանի թեմային, պատիժ ու պատուհաս է գուշակում զրկողների, վաճառականների, օրինազանց դատավորների, նենգ արհեստավորների, գողերի ու փչացածների համար.

Անդ թագաւորք ոչ երևին,
Եւ ոչ իշխանք պատուեսցին,
Ոչ մեծամիտք հպարտասցին,
Եւ ոչ հզօրքն բարձրասցին,
Զի միայնակ միայն լինին,
Առանց զօրաց, զոր այժմ ունին...
Քաղցեալք կենաց հացիւ լցցին,
Եւ մեծատունք ունայնասցին...

---

4 *Տե՛ս* Ղ. Ալիշան, *Շնորհալի և պարագայ յուր, Վենետիկ, 1873, էջ 218:*

5 Ներսիսի Շնորհալւոյ *Բանք չափաւ, էջ 142* (շատանալ բաւականին— ջավարարվել բավականով):

Անդ զրկողաց կշիռք դնին,
Որչափ զրկեացն՝ պահանջին...[6]

Շնորհալի—բանաստեղծն ազատ է ներքին անլուծելի հակասություններից, ահա թե ինչու նա կարողանում է «սանձահարել» իր զգացմունքները, դրանք «խաղաղ հունի» մեջ դնել: Նրա մոտ պատկերը, զգացմունքի պոռթկումը միշտ ենթարկվում են ռիթմի ու ոտանավորի կարգավորիչ ուժին: Առհասարակ Շնորհալու բանաստեղծական վաստակն աչքի է ընկնում ձևի արտակարգ մշակվածությամբ, ռիթմի հրաշալի զգացողությամբ: Նա հորինեց և անհանգ ազատ ոտանավորով, բայց, մանավանդ, զարգացրեց վանկա-շեշտային ոտանավորը՝ բազմազան չափերով ու հանգավորումով: Այս վերջին բնագավառում Շնորհալին հայ միջնադարյան ողջ պոեզիայում մնում է անմրցակից: Ռիթմը նրա ստեղծագործության մեջ մեծ նշանակություն է ձեռք բերում կրկնակի պահանջով՝ խոսքի և երաժշտության. ամեն մի բանաստեղծական երկի չափի միաժամանակ հանդես է գալիս որպես արտասանական և երգային սկիզբ, և դա շնորհիվ այն բանի, որ Շնորհալին և՛ բանաստեղծ է, և՛ երաժիշտ: Այդ իմաստով նրա գեղագիտությունը, ամենից առաջ, ռիթմի գեղագիտություն է: Նա կարողանում է հորինել ծավալուն գործեր նույն չափով ու նույն հանգով («Շարադրություն հոմերական վիպասանութեամբ», «Ողբերգութիւն վիպասանական» և այլն), որովհետև այն ժամանակ միահանգ գրելը դիտվում էր իբրև մեծ վարպետություն, բայց որպես բարձր ճաշակի տեր ստեղծագործող՝ զգում է, որ միահանգությունը ձանձրույթ է պատճառում, և իր ծավալուն քերթվածներում, ճիշտ է՝ մեծ հատվածներից հետո, մի հանգից անցնում է մյուսին («Ողբ Եդեսիոյ», «Բան հավատոյ» և այլն): Նրա չափերը միջնադարի մեր բանաստեղծության մեջ շարունակ կիրառվում են, հետագա տաղերգուների երգերում, անգամ չափածո հիշատակարաններում, մշտապես զգացվում են նրա ռիթմն ու ինտոնացիան:

Շնորհալին ասպետական հարգանք ունի բանաստեղծության

---

[6] *Նույն տեղում:*

ձևի նկատմամբ, այդ սերը նրա մոտ մերթ-մերթ հասնում է, նույնիսկ, ձևապաշտության, բայց ոչ ձևամոլության, որովհետև ձևի պայմանականություններին մինչև նրանց վերջին մանրամասները հետամուտ «Շնորհաց տեր Ներսեսը» հավատարիմ է մնում իր ասելիքին, իր սրտին ու գաղափարին: Ահա Հռիփսիմեին նվիրված նրա երգերից մի տուն, հորինված անապեստյան պարզ ոտքերով, որը հանգիտության (բաղաձայնույթի) գեղեցիկ օրինակ է.

Սիրասնունդ սիրամարգ սխրալի,
Ներքափայլ ոսկէթել տարփալի,
Ծռապսակ խոլագլուխ ցանկալի,
Հրեշտա՛կ հրաշագեղ, Հռիփսիմէ[7]:

Կամ մի ուրիշ հատված Վարդանանց հիշատակին գրված շարականից, որի տներից յուրաքանչյուրը նվիրված է մի նահատակի, ընդ որում տների սկզբնատառերը կազմում են «Ներսեսի երգ» ծայրակապը (ակրոստիք), իսկ տներից ամեն մեկում մի առանձին նահատակի անվան սկզբնատառով սկսվող բառերի կուտակումներով Շնորհալին ոչ միայն հանգիտություն է ստեղծում, այլև, կարծես, բանաստեղծական տունը սրբագործում է, այն դարձնում նկարեն.

Նորահրաշ պսակաւոր և զօրագլուխ առաքինեաց,
Վառեցար զինու հոգւոյն արիաբար ընդդէմ մահու,
Վարդան քաջ նահատակ, որ վանեցեր զթշնամին,
Վարդագոյն արեամբդ քով պսակեցեր զեկեղեցի:

Երկնաւոր թագաւորին զինու յաղթեալ պատերազմին,
Խոհական իմաստութեամբ խոհեմացեալ անճառապէս,
Խորէն խորհրդական և ծանուցեալ անուն բարի,
Խաչելոյն վկայ եղեալ՝ հեղմամբ արեան պսակեցաւ[8]:

Ձևի մեծ վարպետ Ներսես Շնորհալին շատ բան արեց հայ միջնադարյան բանաստեղծության ռիթմը հարստացնելու և բազմազան դարձնելու ուղղությամբ: Նրա որոշ նորամուծությունները

---

[7] Ներսիսի Շնորհալւոյ *Բանք չափաւ*, էջ 475:

[8] *Տե՛ս* «Շարական հոգևոր երգոց», *Կ. Պոլիս*, 1853, էջ 641:

հետագայում մասամբ տեղի տվեցին, չքնեցին ժամանակի քննությունը, բայց մեծագույն մասով պահպանեցին իրենց կենսունակությունը, դարոց հանդիսացան ոչ միայն միջնադարի, այլև նոր ժամանակների հայ բանաստեղծների համար: Այդ առումով հայոց տաղերգությանը նա նույն ծառայությունը մատուցեց, ինչ մեր նորագույն պոեզիային՝ Տերյանը, Մեծարենցը, Չարենցը և մյուսները միասին: Եվ հայ մշակույթի անձնվեր բարեկամն ու թարգմանը՝ Վալերի Բրյուսովը, իրավունք ուներ ասելու, թե Շնորհալու բոլոր գործերն էլ «համակված են ճշմարիտ ոգևորությամբ... գրված են բացառիկ վարպետությամբ, որը երևան է բերում նաև իր արվեստի տեխնիկայով բոցավառված մեծ արվեստագետի»[9]:

Ներսես Շնորհալին հայրենական Ծովք ամրոցում էր, երբ 1144 թ. դեկտեմբերի 23-ին (հին տոմարով), մեկ ամսվա պաշարումից հետո, Մոսուլ քաղաքի ամիրա Իմադեդդին Զանգին գրավեց Միջագետքի Եդեսիա (Ուրհա) քաղաքը: Եդեսիան, ասորական, հունական և հայկական մշակույթների այդ օրրանը, Խաչակրաց առաջին արշավանքի ժամանակ (1099 թ.) անցել էր ֆրանկների ձեռքը և դարձել Եդեսիայի կոմսության կենտրոն: Այն ուներ տարակազմ բնակչություն, ասորիների հետ քաղաքում մեծ թիվ էին կազմում և հայերը: Շնորհալու Շահան (Զորավար) եղբոր որդին՝ Ապիրատը, Եդեսիայի պաշարման ու գրավման ժամանակ գտնվելիս էր եղել այնտեղ: Երբ քաղաքը ընկնում է թշնամուց, ռազմական գործողություններին ականատես ու մասնակից երիտասարդ զինվորական Ապիրատը, անցնելով Ծովք, եղելությանն իրազեկ է դարձնում իր բանաստեղծ-հորեղբորը և խնդրում նրանից գրել Եդեսիայի առման մասին: Ահա այդ առիթով էլ Շնորհալին ստեղծում է «Ողբ Եդեսիոյ»-ն՝ բավարարելով ոչ միայն իր եղբորորդու ցանկությունը, այլև առհասարակ բանաստեղծորեն ոգևորելով ու արթնացնելով հայ ժողովրդի հայրենասիրական զգացմունքները:

Եդեսիան դառնում է ազդակ, որպեսզի քաղաքացիական և գրական իր հասունությունն ապրող բանաստեղծը[10], անդրադառ-

---

[9] Վալերի Բրյուսով, *Հայաստանի և Հայ կուլտուրայի մասին, Երևան, 1967, էջ 78—79:*

[10] *Ներսես Շնորհալին ողբը գրելիս 44—45 տարեկան էր:*

նալով իր ժամանակի պատմական անցքին, արտահայտի իր խոհերը հայ ժողովրդի քաղաքական ճակատագրի մասին, շոշափի համայն հայության գոյության խնդիրը: Այդպիսով Ողբն ստացել է պատմական ու հայրենասիրական լայն բովանդակություն, դարձել է ծրագրային ստեղծագործություն և, որպես շնորհալիական տաղանդի հզոր պոռթկում, հայոց միջնադարի ողջ ընթացքում իր բազմաթիվ հատվածներով հնչել է իբրև հայրենիքի հիմն: Դա հայրենազուրկ հայի համար եղել է կորսված հողի երազի ու ափսոսանքի երգ, միաժամանակ նրա մեջ շարունակ բորբոքել է ապագայի հավատ ու կենսասիրություն:

Իր ժանրային նկարագրով Ողբը նորություն էր հայ բանաստեղծության մեջ: Նախորդ շրջանի մատենագրությունից նրան բավական հոգեհարազատ են քերթողահայր Մովսես Խորենացու Հայոց պատմության ամփոփիչ գլուխը՝ «Ողբքը», իր հայրենասիրական կրքով ու քաղաքացիական զգաստությամբ, և Դավթակ Քերթողի (VII դար) «Ողբք ի մահն Ջևանշերի մեծի իշխանին» գործը՝ նարտասանական արտահայտչամիջոցների և ժողովրդական մտածողության տարրերի (հիշենք անեծքի հատվածը) հրաշալի միաձուլումով: Շնորհալին, որպեսզի պատումը հուզիչ ու հետաքրքիր դարձնի, դիմել է բարառնության եղանակին, այսինքն՝ այլաբանության, հավանաբար զարկ ստանալով Երեմիայի Ողբի սկզբից. «Զիա՞րդ զատաւ, նստաւ միայնացեալ քաղաքն բազմամարդ և եղև իբրև կին մի այրի, լցեալ տրտմութեամբ ի մէջ հեթանոսաց»[11]: Անձնավորելով Եդեսիա քաղաքը որպես որբ և այրի կին՝ Շնորհալին անցքի մասին պատմում է նրա բերանով, և երկն իր ամբողջության մեջ ստացվել է ոչ թե կողմնակի մարդու չոր ու ցամաք նկարագրություն, այլ ցնցող մի պատմություն, ուր ամեն մի դրվագի ներհյուսված են որդեկորույս մոր վիշտն ու տառապանքը: Այդպիսով դիմառնությունը դառնում է միջոց, որով բանաստեղծն ընդհանուր, «քրիստոնեական» աղետը ներկայացնում է որպես անձնական ողբերգություն, և պատահական չէ, որ Ողբում գերիշխողը քնարական տարրն է:

---

[11] *Ողբք Երեմիայ, Ա. 1:*

Ծնորհալու պատկերային մտածողության ակունքը ոչ միայն Աստվածաշունչն է, այլև կենդանի բնությունը, այլև հայոց պատմագրությունը և, ամենից առաջ, Խորենացին ու Եղիշեն: Հին Կտակարանի էպիկական հերոսները, սաղմոսներից առնված առանձին դարձվածքները ու համեմատությունները, Վարդանի ճառի ոգեշունչ տողերը, առակատիպ խրատները զարմանալի բնականությամբ գալիս մտնում են Ողբի ընդհանուր հյուսվածքի մեջ և ստեղծում բանաստեղծական այնպիսի ոճ, որը մերթ հերոսական է, մերթ՝ ողբերգական, մերթ հռետորական է ու վսեմ, մերթ՝ մեղմ ու անմիջական:

Ծնորհալու Ողբն ունի այուժեի զարգացման յուրահատուկ ընթացք ու կոմպոզիցիա: Սկզբում Եդեսիան դիմում է ազգերին ու ցեղերին, քրիստոնեության տարածման նշանավոր կենտրոններ Երուսաղեմին, Հռոմին, Կոստանդնուպոլսին, Ալեքսանդրիային ու Անտիոքին և հրավիրում ողբակից դառնալ իրեն, որովհետև՝

Բայց աղէտս իմ ցաւելի
ո՛չ փոքրագոյն դեղով բուժի
Եւ ո՛չ միով տեղեաւ փակի
կամ մասնաւոր մարդկամբ սփոփի:
Այլ կարեկից այսր աղէտի
պարտ է կոչել աղերսալի
Չորեքծագեան կողմ աշխարհի,
ուր են հանուր մարդկան որդի...
(տող 174—177)

Ապա իր խոսքն ուղղում է երբեմնի հայոց ոստան Վաղարշապատին և շուրջ հարյուր տարի առաջ Բագրատունյաց մայրաքաղաքի իր պատվից զրկված Անիին՝ սրանց մեջ տեսնելով իր բախտակիցներին: Գեղեցիկ են առանձնապես այն տողերը, որոնցում երգվում է Անիի կորսված փառքը: Մեր բանաստեղծության մտաւն, փառորեն առաջին անգամ, թևածում է հայրենի եզերքի վրայով.

Քանզի և դու երբեմն էիր
վայելչական հարսն ի քօղի,

Մերձաւորաց յոյժ ցանկալի,
հեռաւորաց փափագելի...
Քանզի անցին ըստ երազի,
որպես ծաղիկ ամարայնի,
Զյորդութիւն յորդ վտակի
գարնանաբեր հեղեղատի,
Կամ զուռուցեալ պղպջակի,
որ ընդ լինելն պատառի...
(տող 132—133, 152—154)

Այս նախերգանքից հետո բանաստեղծն անցնում է բուն նյութին՝ Եղեսիայի գրավման ընդարձակ նկարագրությանը, որը կատարված է հանկարծության եղանակով. պատկերվում է քաղաքի խաղաղ ու բարգավաճ անցյալը, որին գալիս փոխարինում են սուրը, կողոպուտը, ավերածությունը, գերեվարությունն ու սարկությունը: Ռազմի տեսարաններ պատկերելիս Շնորհալին հետևել է հայ դասական պատմագրության ավանդներին՝ հասնելով զարմանալի արտահայտչականության. մարտական գործողությունների նկարագրությունները ողբում դինամիկ են ու տագնապալից: Բնանկարը, որ ինչպես հայ նախորդ բանաստեղծների ստեղծագործություններում, այնպես էլ Շնորհալու հոգևոր երգերում գլխավորապես այլաբանական իմաստ ունի, այստեղ հեռու է ալեգորիա լինելուց. դա բնության «անմիջական» անդրադարձումն է և երբեք չի ենթարկվում քրիստոնեական դոգմատիկայի պայմանականություններին: Դա արևի ու լույսի, հողի ու ջրի, ծառ ու կանաչի գեղեցկությամբ արբած մարդու հրճվանքի արտահայտությունն է:

Ջուր կենդանի յինէն բղխէր,
զուարթածաղիկ բոյս յօրինէր,
Գետոց նման վտակ հոսէր,
զբուրաստանս արբուցանէր:
Ծովն ի միջի իմ ծածանէր,
քաղցրիկ օդովն ծիծաղէր...
Առաւօտուն ցօղն իջանէր,
ոսկենման ճաճանչ փայլէր...
(տող 213—215, 221)

Կյանքն այդքան սիրող, իր բնաշխարհին այդօրինակ նվիրումով կապված Շնորհալու քնարական հերոսը ահա թե ինչու անեծքի ու վրեժի խոսք է ուղղում Եդեսիան նվաճողին: Ավետարանական համակերպման ու խոնարհ հնազանդության քարոզին չի հետևում նա. ժողովրդական նրա բանադրանքը ծնվում է փոխհատուցման արդար պահանջից.

A II/51248

Սրով արևդ պակասեալ՝
լիցիս տանեաց խոտ ցամաքեալ...
Որդիք ձեր՝ որք, կանայք՝ գերեալ,
լիցին մուրողք և աստանդեալ...
Սևս ամպ, մթին, կարկտաբեր,
զքեզ արասցէ անպտղաբեր...
Հարցէ զարևդ ի սուր սուսեր,
իբր յանխնայ զիս դու հարեր...
Տուն քո լիցի անհետ, յաւեր,
և դու՝ գերի, ազգով յերեր.
Տոհմ և ազինքդ քո թուրքեր
հալածեսցին յերկրի յեզեր...[12]

(տող 800, 803, 813, 824, 841—842)

Ողբի հաջորդ հատվածը («Բայց դուք, որդիք իմ սիրելիք, չէք ինձ մեռեալ, այլ կենդանիք» տողից սկսած) հնչում է որպես զոհվածների հիշատակին նվիրված ռեքվիեմ, որին հետևում են

---

[12] *Ինչպես վերևում բերված, այնպես էլ ուրիշ տողեր (տող 855՝ «և կերիցէ զմիս քո սուսեր», տող 857՝ «յորում ունիս փոքր ինչ օրեր», այսինքն՝ դեռ շարունակելու ես ապրել) վկայում են, որ Շնորհալին իր երկը գրել է այն ժամանակ, երբ դեռ Զանգի ամիրան կենդանի է եղել: Այդ հանգամանքը հնարավորություն է տալիս ճշտելու Ողբի հորինման տարեթիվը: Այն չի կարող գրված լինել 1146 թվականին, քանի որ, ըստ ժամանակի տարեգիրների անվիճելի տեղեկության, Զանգին Եդեսիան գրավելուց, այն է՝ 1144 թ. դեկտեմբերի 23-ից, մեկ տարի հետո արդեն սպանված է եղել (տե՛ս* Մատթէոս Ուռհայեցի, *Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 374.* Միխայէլ Ասորի, *Ժամանակագրութիւն, Երուսաղեմ, 1871, էջ 418—419): Ուրեմն մնում է եզրակացնել, որ Ողբը գրվել է 1145 թվականին, ավելի ճիշտ՝ այդ թվականի սկզբներին:*

«Փրանկաց ազգի» գալստյան, այսինքն՝ խաչակրաց նոր արշավանքի, սպասումով տոգորված տողերը՝ իբրև տուրք ժամանակի մտայնությանը,—այս և բանաստեղծի հիշատակարանը: Խաչակրաց երկրորդ արշավանքը (1147—1149 թթ.), ինչպես հայտնի է, ո՛չ Եդեսիան ազատագրեց և ո՛չ էլ Արևելքի քրիստոնեությանը որոշակի օժանդակություն բերեց, և պատահական չէ, որ քիչ անց, 1151 թ., «Բան հաւատոյ» քերթվածի հիշատակարանում Շնորհալին արտահայտելու էր իր ճշմարիտ խոստովանությունը.

Ի բարկութեան ժամանակի,
Յորում նեղիմք յանօրինաց,
Եւ ոչ նուազ ի դրժանաց
Ի սուտանուն քրիստոնէից:[13]

«Ողբ Եդեսիոյ»-ն բացառիկ ազդեցություն է թողել միջնադարի հայ բանաստեղծության վրա: Շնորհալին ունեցավ բազմաթիվ հետևորդներ՝ Գրիգոր Տղա, Ստեփանոս Օրբելյան, Գրիգոր Խլաթեցի, Առաքել Բաղիշեցի, Սիմեոն Ապարանցի, Հակոբ և Ստեփանոս Թոխաթցիներ և ուրիշներ, որոնք նրա երկի ակնհայտ նմանությամբ և հետևողությամբ են հորինել իրենց պատմական ողբերը:

Ութ հարյուր տարի է անցել Ներսես Շնորհալու մահվանից: Սակայն նրա ստեղծագործությունը լավագույն մասով պահպանել է իր գեղարվեստական ու գրա-պատմական նշանակությունը. Նրա երգն ու բանաստեղծությունը շարունակում են հուզել և մեր մշակույթի պատմության մեջ տեղ ապահովել նրան միջնադարի մեծերի՝ Գրիգոր Նարեկացու, Ֆրիկի, Կոստանդին Երզնկացու և մյուսների կողքին՝ որպես հայ ժողովրդի ազգային ձգտումների և հոգևոր գեղեցկությունների արտահայտչի:

ՊՈՂՈՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

15. 7. 1973

---

[13] Ներսիսի Շնորհալւոյ *Բանք չափաւ, էջ 242:*

ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ

ԲՆԱԳԻՐ

ԲԱՆ ԲԱՐԱՌՆԱԿԱՆ,
ՏԱՂԻՒ ՉԱՓԵԱԼ ՀՈՄԵՐԱԿԱՆ,
ԽՕՍԵԱԼ ԲԱՆԻՒ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ,
ՎԱՍՆ ԵԴԵՍԻԱՅ ՄԵԾԻ ԱՌՄԱՆ
Ի ԹՈՒԱԿԱՆԻ ՀԻՆԳՀԱՐԻՒՐԻ
ԵՒ ԻՆՆՍՈՒՆ ԸՆԴ ԵՐԵՔԻ,
ՔՍԱՆ ԵՒ ԵՐԵՔ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ,*
ԵՐՐՈՐԴ ԺԱՄՈՒ, ՅՕՐ ՇԱԲԱԹԻ։

1 $B_1F_{12}H$ *կփ բան տացեալ* (B_1 նախապես *բան առական*, ապա կրկնում է խորագիրը սև թանաքով և գրում *բան տացեալ*) C *բան է ոգեալ* D *բան առական*

2 $AB_{23}DEF_2fK$ *թ խօսել* B_1F_1J *յեդեսիայ* CL *կ Եդեսիոյ* g *Ուռհայոյ* F_2 *Եդեսեայ* H *Եդեսիայի* g *մեծին*

3 B_1F_2gHK *կփ թուականիս* B_2L *թուականին* B_2 *հինկհարիւր* C*ի հինգհարիւր թվականի* փխ *ի թուականի հինգհարիւրի* C *ինսուն* B_1'*ւ ութերեկի* փխ *ընդ երեքի* C *և* փխ *ընդ* D *փ ութերեկի* ($EF_{12}H$ *ութերրեկի*, *կ ութն երրորդի*) փխ *ընդ երեքի* AB_{23} *երրա-կի* (K *երրեկի* g *երրեակի*) փխ *երեքի*

4 *կ ի քսան և երեք* $B_1F_{12}K$'*ւ* փխ *և* CEHL չիք *և* F_2JK *յերրորդ* F_2JK *օր* g *աւուր* B_1g *շաբաթու*

*$F_{12}f$ 4-րդ տողից հետո ունի *Նորին տեառն Ներսէսի* (f *Կլայեցւոյ*) *հայոց կաթուղիկոսի տացեալ վասն առմանն Եդեսիայ քաղաքի* g 4-րդ տողից հետո ունի *Օգնեա՛, Սուրբ Հոգի, ամէն։*

1

Ողբացէ՛ք, եկեղեցիք,
հարսունք վերին առագաստի,
Քորք և եղբարք իմ սիրելիք,
որք յընդհանուր կողմ աշխարհի.
Քաղաք և գեւղք առհասարակ,
ազգ և ազինք, որ էք յերկրի,
Հաւատացեալք Քրիստոսի,
երկրպագուք Նորին խաչի[*]*:*
Նախ առաջին ձեզ բարբառիմ՝
արփիափայլ և հրաշալի,

---

1 CfJL կփ արդ ողբացէք փխ ողբացէք H գտերք փխ հարսունք H վերինն B_2 առագաստին H Սիոնի փխ առագաստի

2 AB_2EfK քոյրք F_2 հայրք (H հարք) փխ քորք D չիք և F_2 եղբայրք F_1H և փխ իմ B_1CD սիրելի B_3 յընթանուր F_{12}JK ընդհանուր L ի կողմն

3 B_{13}DF_1H թ քաղաքք AEF_{12} գեղք B_{1-3}Dg գեօղք Cf գեօղ HL կփ գիւղ J թ գիւղք B_3F_{12}fH փ ազգք f չիք որ էք կ որք

4 K հաւատացեալ էք փխ հաւատացեալք EF_{12} 'ւ երկրպագուք թ ի երկրպագուք

5 EF_{12}K 'ւ առաջին B_2g բարբառի

---

[*] 4 տողից հետո Մատենադարանի № 9736 ձեռագիրն ունի՝
Ոսողմնողք անհասարակ,
Նորոգ ծաղկանց նոր Սիոնի:

Ձորեքկերպիցն նմանեալ
  յերկրի աթոռք երկնաւորի,
Որ էք բղխումն աստուածային
  ի յաղբերէն Ադենայի՝,
Յորս առ ի ձէնջ քառավտակ,
  յորդահոսան գետք հոլովին՝
Արբուցանել զտիեզերս
  աւետաբեր բղխմամբ բանի.
Առ որս խօսիմ աղերսալի,
  դուք լսեցէք լալոյս ձայնի։

2

Երուսաղէ՛մ քաղաք մեծի
  թագաւորին երկնաւորի,
Ուստի Օրէնք և Մարգարէք
  աղբերաբար բղխեալ յերկրի,
Յորմէ Որդին Հօր միածին
  լոյս ծագեցաւ անճառելի

---

6 B_2g նմանեալք Cf նմանի B_2Dg երկնաւորին F_2K յերկնաւորի

7 B_1fK երեք փխ որ էք g ուր փխ որ B_1 բխումն C բղխում A յաղբիւրէն B_1DJL ի յԱդէնի B_3 յԱդենայի B_2F_{12}K յԱդենային թ Ադինայի H յԱդինայի կ յայն յԱդենի փխ Ադենայի

8 B_1D զորս փխ յորս H սպս կ որք փխ յորս CfH ձեզ փխ ձէնջ H մէնջ A քառավտակք Cf քառորդ վտակ փխ քառավտակ Cf փ գետ AB_{13}GDfJL հոլովի g յոլովին H զտիեզերս փխ գետք հոլովին, այս տողից հետո L ունի՝ Ողոգանոցք առձաստրակ

9-ից 34 տողերը D չունի H չունի այս տողը B_1L աւետաւոր փխ աւետաբեր AB_2DF_{12}gJ թ բղխման E բխման HK բղխման g փ բանին

10 B_1 որ փխ որս B_1 խօսիմս E աղերսալի փխ աղերսալի կ լուարուք փխ լսեցէք լալոյս EHK լալուս

11 F_{12}K Յերուսաղէմ B_1 Թագաւորի

12 $AB_{23}DEF_{12}$fK օրէնքն AB_{23}fg աղբիւրարար EF_{12}H աղերսարար

13 A թ անճառելին

Եւ ինձ գրեաց երանութիւն
յառաջագոյն, քան զամենի.
Քանզի նախկի հաւատացի,
զՈրդի ընդ Հօր դաւանեցի,
Որով թէ ոչ յանդգնէի,
զիս վեհագոյն քեզ ասէի։
Ի քեզ սպանին զՏէրն ի փայտի,
ես ի հեռուստ երկրպագի.
Թէպէտ և այժմ ի մի հոգի
երկրպագեմք նորին խաչի։
Բայց դու լսեա, ո՛վ սիրելի*,
տարագրելոյս աղաղակի,
Լե՛ր մխիթար ցաւակցելի
և ցո՛յց ինձ դեղ բեկեալ սրտի։

---

14 H յառաջագուն $AB_{1-3}CDEF_{12}fgHJ$ թԿ ամէնի K յամենի փխ զամէնի

15 CiL թԿ նախկին $AB_{1-3}CDF_{1}fgJ$ թԿփ որդի $AB_{23}Dg$ քարոզեցի փխ զաւանեցի

16 L որովք H վեհագուն

17 B_1 զքեզ $EF_{12}K$ սպաննին L տէրն $F_{12}HK$ թ խաչին փխ փայտի նաև երկիրպագի ($AB_{23}CDF_{12}fgL$ փ) այսուհետև երկրպագի և այլ ընթերցվածները չենք նշում

18 $B_1EF_{12}HK$ թ եմ ի հոգի փխ ի մի հոգի $EF_{12}KLH$ թ երկրպագեմ

19 $AB_{1-3}DJ$ չիք դու B_2Eg լուէ $F_{12}HK$ թփ լուր և դու J և լսեա L են լուր

20 B_1 ցաւագցելի Ci չիք եւ A բեկեա E սրտիս. այս տողից հետո L ունի՝

Զի քո հմուտ զօրով սրտի
բառ որբալոյն Մարգարէի,
Բանդի յանցեալ ժամանակի
արրեր և դու զատն ըմպելի

---

* № 8392 ձեռագիրն ունի հետևյալ դասավորությունը՝
Եւ ցոյց ինձ դեղ բեկեալ սրտի,
լեր մխիթար ցաւակցելի
Բայց լսեա, ո՛վ սիրելի
տարագրելոյս աղաղակի։

Եւ դու, Հռո՛մ, մայր քաղաքաց,
գերապայծառ և պատուելի,
Մեծին աթոռ Պետրոսի[2]
առաքելոց գլխաւորի.
Եկեղեցիդ անշարժելի,
ի Կեփայեան շինեալ վիմի[3],
Դրաց դժոխոց անյաղթելի
և կնիք երկնիցն բացողի,
Որթ վայելուչ բազմատեղեան
և Հաստարմատ տունկ Պօղոսի[4],
Առոգելով արեամբ նորին,
որպէս դրախտան, որ յԱդենի,
Մասին Հասեալ Ղուկայի[5],
աստուածային մատենագրի,
Ահա առ քեզ բանս խօսիմ,
վիճակ 'ւ աթոռս Թադէի[6]:
Լո՛ւր ի Հեռուստ իմոյս ձայնի,
լե՛ր ողբակից ինձ յայս վայրի,

---

21 նաև Հռոմ, (AB$_{1-3}$DE Թկ) այսուհետեւ չենք նշում. B$_2$EF$_{12}$ մայրաքաղաք փխ մայր քաղաքաց
22 ADEF$_{12}$HJK մեծի
23 EF$_{12}$H Թ եկեղեցիդ ջ եկեղեցիք փխ եկեղեցիդ B$_1$ կափայան փխ կեփայեան AB$_{23}$CDF$_1$fgHI. Թկփ կեփաեան
24 CEF$_{12}$fHJK Թկփ դրանց և դրունք կ գկնիք B$_1$ կնիկք B$_2$ կնիքս F$_2$ յերկնիցն
25 C վաեյող փխ վայելուչ A փ բազմատեղի F$_2$ Հաստարմատ փխ Հաստարմատ
26 B$_1$J կ առոգելով և առոգեցեալ կ նորայն A Թ դրախտ F$_1$fJL կփ դրախտն H դրախտի B$_1$f յԱդենին և յեդեմի կ Ադենական փխ յԱդենի
27 A Ղուկանին Cf Ղուկային
28 f բանց փխ բանս B$_2$fg խօսի F$_2$HK չիք 'ւ B$_{12}$EF$_{12}$gHK Թկ աթոռ EF$_{12}$HK Թ Մատթէի փխ Թադէի:
29 E յեր փխ լեր EF$_{12}$H իմ այս փխ ինձ յայս L յայսմ փխ յայս

Լա՛ց ընդ լացողս, որպէս ասի
    ըստ գրեցելումն առ քեզ բանի։
Ձե՛ռն մատո վաղվաղակի
    ինձ՝ կապելոյս ի տան բանտի,
Ա՛ռ զվրէժս աններելի
    ի թշնամւոյն զիս գերողի։
Աւ քեզ են բանք իմ փարելի,
    ո՛վ դու քաղաք յոյժ պանծալի,
Զոր Կոստանդեայ թագաւորի՝
    շինեալ ի սկիզբն Ասիայի։
Երկրորդ եղեալ Երուսաղէմ
    և Նոր Հռոմ զարմանալի,
Սիրեցելոյն աշակերտի
    աթոռ գոլով փոխադրելի։
Ժողովարան սուրբ վկայից,
    տուն և տեղի մաքրագունի,
Գահոյք հզօր մեծ արքայի,
    յերկրի նման երկնաւորի։

---

30 Թ լալ փխ լաց $EF_{12}HKL$ ընդ B_1 որպէս ասի Կ որպէս լսի փխ առ քեզ բանի L-ում 30-31 տողերը խախտված են, այսպես՝

Ինձ կապելոյս ի տան բանդի
    ձեռն մատո վազվազակի
Լաց ընդ լացողս, որպէս ասի
    ընդ գրեցելումն առ քեզ բանի։

31 g լեռն փխ ձեռն $AB_{1-3}CDEgHJL$ բանդի

32 B_1 ի վրէժս $AB_{1-2}Dg$ զվրէժ A անկապելի փխ աններելի H թշնամեաց $F_{12}H$ ինձ փխ զիս

33 J բանքս A փրկելի (Թ սիրելի) փխ փարելի Կ քաղաքդ B_1 պանծելի f պանձալի

34 B_1 նոր փխ զոր F_1 Կոստանդեայ $EF_{12}HK$ Թ չիք ի Թ յսկիզբն F_1HL յԱսիայի

35 $F_{12}K$ յԵրուսաղէմ

36 B_3 սիրեցելոյն

37 $AB_{23}EF_1gHJKL$ Թկփ մաքրագունից F_2 մաղրագունից

38 g գահոյք F_2 յարքայի F_2 յերկնաւորի

Լուր ինձ և դու խոնարհաբար,
ո՛ւնկն մատո լալոյս ձայնի,
Զի սեփական ես քո էի
մայրաքաղաք քում վիճակի։
Ի քէն շինեալ յիս տաճարի՝
անուանակիր քոյդ խորանի,
Հանգոյն վերինն Սիոնի,
անհամեմատ երկրաւորի։
Բայց այժմ թողեր զիս ամայի,
իբրև զբու յաւերակի,
Կամ որպէս մարդ անօգնական
և ի մեռեալս անյիշելի,
Զոր պաղատիմ զարթուցանել
զզօրութիւնդ անխլանելի,
Հատուցանել բազմապատիկ
զվրէժ՝ ի ծոց իմոյ նեղչի։
Ահա զոչեմ առ դրունս քո,
մայրաքաղաքդ Եգիպտոսի,

---

39 Eg տուր փխ լուր î չիք ինձ B_1J և ինձ դու փխ ինձ և դու $AB_{12}C$ խոնարհ բարի g 'ւ ունկն

40 CJ մարաքաղաք g քոյս

41 AB_1 $_3F_1$ անուանակիր թ՝ անուանակից

42 B_1 հանգոյն նման վերինն B_3 հանկոյն D նման վերին փխ հանգոյն վերինն E վերին կ նման վերին յարկի փխ հանգոյն վերինն Սիոնի $AB_{1-3}CDF_{12}$fgK թ՝կփ Սիոնի, այսուհետև պահում ենք Սիոնի ձևը, այլընթերցումները չենք նշում AB_3EF_{12}fHKL թ՝ երկնաւոր փխ երկրաւորի

43 g արդ թ՝ դու F_{12}H յամայի g որպէս HJK աւերակի

44 g իբր փխ որպէս g զմարդ J մար փխ մարդ C ապականել K անյօգնական î անապական փխ անօգնական

45 EF_{12}K զզօրութիւնքդ H զօրութիւնդ

46 B_3Cî իմոյն

47 H քոյի փխ քո F_1 յեգիպտոսի F_2 յեգւիպտոսի

Աղեքսանդրիա ցանկալի[8],
անուանակիր քում շինողի,
Որ ես աթոռ դու Մարկոսի՝
մեզ աւետեաց քարոզողի,
Որ և դրախտին աստուածային
տունկ բանաւոր ի քեզ տնկի։
Արմաւենիք ծաղկեալ ի տան,
Հոյլք արդարոց Տեառն ընծայի,
Եւ որպէս մայրք Լիբանանու
են միանձունք քոյդ նահանգի,
Հրեշտակերամք և խաչակիրք
և անմարմնոց նմանք յերկրի։
Հիմն և արմատ ուղղափառաց,
տարամերժող հերձուածողաց
էին զումարք հայրապետաց,
որ առ ի քոյդ նախագահի,

---

48 $AB_{1-3}C$ *Աղէկսանդր* $EF_{12}HK$ *թփ Աղեկսանդրոսդ* DfgJ *Աղէքսանդր կ մեծ Աղեքսանդր*, այսուհետև պահում ենք *Աղեքսանդրիա* ձևը և այլընթերցումները չենք նշում L *թ յոյժ ցանկալի* B_{13} *անուանակիր* C *քո* փխ *քում* g այս տողին հաջորդում է 50 տողը՝
Որ և դրախտին աստուածային,
տունկ բանաւոր ի քեզ տնկի։

49 B_1fJ *որպէս* փխ *որ ես* K *յաթոռ* H *աւետարերաց քում զինողի* փխ *աւետեաց քարոզողի*

50 F_1 *աստուածայնոյ* F_2 *աստուածայնոյն* B_2 այս տողը չունի L *մեզ* փխ *քեզ*

51 g *արմաւենի* H *տանի* փխ *տան*

52 F_1 նախապես *միանձունք*, ապա կարմիր թանաքով սրբագրված՝ *միանձունք* F_2K *միանձունք* H *միանձուք* B_1CDEF_{12}fHL *թկփ քում* փխ *քոյդ*

53 AL *հրեշտակերամբ* D *կ հրեշտակերամ* B_1D *կ նման*

54 $B_{13}CDEF_{12}HJKL$ *կ աւարտ* փխ *արմատ* J *ուղափառաց* $B_1DEF_{12}HJ$ KL *թկ տարամերժեալ* փխ *տարամերժող*

55 B_2g *հին* փխ *էին* AB_{23} *հայրապետացն*

Թէպէտ և չեն այժմ ի միջի,
    այլ լոկ երազ են գիշերի,
Քանզի եղեր և դու այրի,
    կարծեմ նման ինձ ողբալի։
Երբեմն էաք մեք ըղձալի,
    բայց այժմ եղաք յոյժ եղկելի.
Որով հայցեմ, ո՛վ բաղձալի,
    ողբակցելով ինձ յայս վայրի,
Զի հաւասար հանգունակի
    յանօրինաց եղաք գերի։
Արդ, մխիթար այսմ աղէտի
    մեզ երկոցունց այս լինիցի՝
Մաքուր մաղթանս աղերսալի
    մատուցանել Տեառն արարչի,
Զի բարկութիւնն, որ ըստ մեղաց,
    ի քաղցրութիւն փոխարկեսցի,
Ի տեսանել ի մեզ՝ բարի,
    'ւ ի Թշնամիս՝ լինել չարի,

---

56 Լ իրր փխ յով H ի փխ են B_1J Ն այս տողին հաջորդում է 58 տողը և 58-ին՝ 57 տողը
58 F_{12} յըղձալի Լ եղաք այժմ փխ այժմ եղաք B_3 եղեաք փխ եղաք C մէք փխ յոյժ
59 Փ եւ ողբակից փխ ողբակցելով
60 H անօրինաց B_3 եղեար
61 E մղիթար AB_3 երկուցունց B_1 երկեցունց B_2H երկուցունցս EF_{12} fgJK ԿՓ երկոցունցս
62 EF_{12}H տատջի փխ արարչի
63 C բարկութիւն H բարկութիւնս H չիր որ H մեղայի փխ մեղայ
64 F_{12}H է տեսանել մեզ գրարի փխ ի տեսանել ի մեզ բարի EK Փ մեզ գրարի փխ ի մեզ բարի Լ զմեզ ի փխ ի մեզ A 'ւ զի H ի փխ 'ւ ի A նեղել փխ լինել EF_{12}H այս տողին հաջորդում է 66 տողը և ընդհակառակն 66-ին՝ 65 տողը

Թէ աստանօր հաճոյացի
և եթէ անդ հատուցանի*։
Բանիւ դատմամբ ընդ քեզ կացիմ,
ո՛վ Անտիոք քոյր սիրելի՞,
Առաքելոց տուն և տեղի
յԱւետարանն Մատթէի.
Յորում անունն սքանչելի
նախ առաջին ի քեզ դնի,
Որ քրիստոնեայն վերակոչի
երկրպագուացս Քրիստոսի,
Իմ մերձաւոր և անձկալի՝
յուրախութեան ժամանակի։
Ընդէ՞ր չհասեր վաղվաղակի
ինձ ի թիկունս օգնականի,
Այլ թոյլ ետուր վասն խեթի
մատնիլ ի ձեռս անօրինի։
Արդ, լո՛ւր իմոյս դառն ձայնի
և լեր կցորդ այրման սրտի,

---

65 F_1 *հաճոյացիս* B_2 *թէ* փխ *եթէ* Cf այս տողից հետո ունի՝

Փափագ ըղձից մեր կատարի,
պարգևողէն յամենայնի

66 B_1D *կարգի* B_2 *կարի* F_{12}H *կարգիմ* g *կարգեմ* փխ *կացիմ* *Թ կացեմ*
67 AB_{12}fL *Մաթէի*
68 B_{12}DJ *Թ* *անուն* H *և* փխ *նախ* K *՚ւ առաջին*
69 AB_2CDF_2g *քրիստոնեան* B_1 *քրիստայն* H *կ* *քրիստոնեայ* H *վերաբերի* *Կ* *վերաձայնի* փխ *վերակոչի* F_2 *երկպագուացս* *Թ* *երկրպագուքս*
70 AB_3CDEF_{12}fgHJKL *Թ՝Փ* *իմ* փխ *ի* K *ուրախութեան*
71 Cf *չհասնիս* F_2 *յօգնականի*
72 B_1 *մատնի* F_{12}HL *Փ* *մատնել* H *ձեռն* L այս տողից հետո ունի՝

Իբր զճնճղուկ յորոգայթի,
անապաւէն յամենայնի.

---

* № *8436 Ձեռ.* 65 տողից հետո ունի՝

Ըստ իւր արդար դատաստանի,
իւրաքանչիւր ընդ արժանի։

Լա՛ց ընդ լալիս յամենայնի,
վասն իմ իշո ջուր վտակի։

3

Արդ, ի Ստորին կողմ աշխարհի
զոր խօսեցաք՝ շատասացի.
Բայց բանս մեր փոփոխեցի,
յելս արևու վերադարձցի
Առ Մեծն Հայք՝ Տուն Թորգոմի[10],
ազգ և ծնունդն Յաբեթի,
Անդ, ուր աթոռ Պարթևականց՝
Թագաւորացն Արշակունի,
Յորում էի ի սահմանի,
յառաջագոյն որպէս ասի։
Ի յԱբգարէ Թագաւորէ[11]
նոցունց շինեալ ես լինէի,
Նաև նմին գոլ վիճակի
առաքելոյն Թադէոսի,

---

74 Կ լալոզս փխ լալիս Cf լալ ընդ լալողսն փխ լաց ընդ լալիս AB_{1-3} DEgH ամենայնի Cf Փ վշտայի փխ ամենայնի L զջուր Cf?Փ այս տողի փոխարեն ունեն՝

Լեր արտամակից թախծեալ սրտի,
ըստ առաքելոյն սուրբ հրամանի.

75 AB_{1-3} սորին փխ ստորին L ԹԿ կողմն F_{12}H յաշխարհի
76 F_2 յարևու B_1F_{12}K վերադարձի
77 EK Թորքոմի F_{12}HJL Կ յազգ H ազինքն փխ ծնունդն g յԱբեզի H այս տողի փոխարեն ունի 78 և ընդհակառակն՝ 78-ի փոխարեն 77 տողը:
78 K յաթոռ H պարթևազեանց Կ պարթևազնի f թագաւորաց F_2 յԱր-շակունի
79 AB_{12} Կ էիր փխ էի
80 K յԱբկարէ F_{12}H ԿՓ յԱբգարու Cf թագաւորի E նոցուն փխ նո-ցունց
81 $B_{13}EF_{12}$fHJKL ԹԿՓ նման փխ նմին E Թաթէոսի f Թադոսի

Յորմէ բղխեալ ծաղիկ բարի
և շառաւիղ դաւաղանի
Գրիգորիոս Պարթևադին՝
Լուսաւորիչն այնմ աշխարհի,
Խոստովանողն Քրիստոսի
և մարտիրոսն կենդանի։
Եւ արդ, առ քե՛զ բանիւ բերիմ,
Հայաստանեայցդ եկեղեցի,
Յորում կաթեաց շողն երկնային[12],
զպաղն Հալեաց զՀիւսիսի.
Լոյսն անստուեր ծաւալեցաւ,
և Ճառագայթն անճառելի
Սաստիկ եՀար ուռամբն ոսկի,
ձայնք Հնչեցին յստորինս երկրի։
Ընդ Հրեշտակացն բազմութիւնք
յերկնից Հեղան ըստ Հիւղէի,
Եւ մարդկային ազգ երկրածին
վերասլացան յեթերն երկնի։
Որ անապատն էիր վայրի,
եղեր նման փթթեալ ծաղկի

---

82 g *բխեաց* L *բղխեաց փ ի* փխ *եւ* AB_2 *շառաւեղ.* պահում ենք *շառաւիղ* ձևը և այսուհետև այլընթերցումները չենք նշում

83 J *կ պարթևազինն* f *լուսաւորչին* g *թ լուսաւորիչ* $F_{12}K$ *յայնմ* E *աշխարհին* F_2 *յաշխարհի կ հայկազուն* փխ *այնմ աշխարհի*

85 B_1D *բերի* g *բերեմ* AB_3 *Հայաստանեայցդ* B_2CfK *կ Հայաստանեաց* $EF_{12}gHL$ *թփ Հայաստանեայց*

86 $B_1F_{12}H$ *կայթեաց* AB_2g *զհիւսիսային* F_1 *զհիւսուսի* f *զհիւսիւսի* H *հիւսիսի*

87 *թ ճառագայթ*

88 F_1 լուսանցքում ունի սրբագրություն՝ եառ փխ *եհար* E *էառ* փխ *եհար* AB_1 *ուռամբն* HJ *փ ուռամբ* $AB_{1-3}CDEF_{12}fgHJKL$ *փ ստորինս կ ստորին փ յերկրի*

89 $B_{1-3}K$ *ընդ* փխ *անդ* gJL *բազմութիւն* $B_{13}CDEF_{12}fgHJKL$ *թկփ հեղեղի*

90 $F_{12}K$ *յազգ* $F_{12}H$ *վերսլացան*

91 $F_{12}K$ *յանապատն* L *կփ անապատ* $EF_{12}HK$ *'ւ էիր* փխ *եղեր*

Եւ կուսական արեամբ ներկեալ՝
 պայծառացար ի գոյն վարդի։
Որդիս ծնար յաւազանի,
 որ քան զաւազ շատ է ծովի,
Դիեցուցեր կաթն ի ստենէ,
 սնուցեր արեամբն կենդանի,
Դաստիարակ մանկանց բարի
 տալով զՕրէնսն Մովսէսի[13],
Եւ կերակուր կատարելոց՝
 զԱւետարանն Քրիստոսի։
Յայնժամ էիր երանելի,
 այսու բնաւից դու ցանկալի՝
Երկնաւորաց և երկրայնոց
 և կենդանեաց բոլոր սեռի։
Բայց հարցանեմ, ո՛վ բաղձալի,
 բանիս խնդրեմ պատասխանի.

---

92 F_2 յարեամբ
93 A որպէս (g որդ իս) փխ որդիս H փ առաջանի J յառաջանին H չիք շատ է փ էր փխ է $B_{1-3}CDfgJ$ ծովի H ծովին
94 g դիացուցեր A ստովի փխ ստենէ; $B_{1-3}DF_2J$ ստենի g արեամբդ H արեամբ
95 B_1D բերի փխ բարի K չիք՝ բարի ի եդեր փխ բարի H 95 տողը չունի g ի Մովսիսի H Մովէսի
96 Թ կենդանի փխ Քրիստոսի
97 $EF_{12}K$ յայն ժամն H անել ստանելի փխ երանելի
98 $AB_{23}CfgH$ երկնաւորացն $AB_{12}EfH$ երկնայնոց g երկայնոց փխ երկրայնոց
99 A բոլոր սեռի փխ ով բաղձալի ի նաղելի փխ բաղձալի Cg փ այս տողից հետո ունեն՝

Տեղեկացոյ զիս հաւատի (g հաստատի)
 հարցանելեացս այս ըստ կարգի։

Այժմ ո՞ւր է թագն քո վարդի
և կամ պսակն հրաշալի,
Ո՞ւր զարդարանքն դշխոյի՝
հարսին որդւոյ թագաւորի,
Ո՞ւր պատմուճան հարսնարանի
կամ ոսկեհուռ վերջաւորի:
Է՞ր չէ փեսայն ի խորանի,
կամ փեսաւէրքն՝ ի տաճարի:
Ո՞ւր են մանկունքն առագաստի,
զի՞ ոչ հնչեն զերգսն Դաւթի:
Զիա՞րդ լռեալ ոչ հարկանեն
զփողն հնչող Տարօնացի[14]:
Ո՞ւր պարարակն եղնամոլի,
զիա՞րդ ի քեզ ոչ ղենանի,
Կամ մատռուակքն բաժակին
զի՞ ոչ բաշխեն զանուշ գինին:

---

100 Թ այժմ արդ ո՞ւր է թագ քո վարդի EF$_{12}$HK Փ քո թագն B$_1$E վարթի C վարդի փխ զարդի B$_1$ ցանկալի փխ հրաշալի L այս տողից հետո ունի՝

Ո՞ւր է կամարն յանձնագեղ,
ոսկի մանեակն զարդանոցի:

101 EF$_2$H ո՞ւր է փխ ո՞ւր B$_1$ զարթարանքն F$_2$HJ զարդարանք AB$_2$ դժխոյի J ընդ դշխոյի B$_1$CEK որդոյ F$_2$ 'ւ որդոյ: Պահում ենք երկու ձեւն էլ. այստեղ այլընթերցումները չենք նշում:

102 կ պատմուճանն g պատմուճման Թփ պաճուճանք C ոսկի հուռ փկ ոսկեհուռն

103 B$_1$D ո՞ւր B$_4$EF$_{12}$gHK որ փխ էր կ փեսաւէրն B$_1$ խորանի DL կ խորախճանի փխ տաճարի

104 B$_{1-3}$CF$_{12}$HJKL մանկունք F$_2$J յառագաստի EF$_{12}$K զերգս CfHL փ զերգն փ զԴաւթի

105 fH հարկանի B$_2$ փողն EF$_{12}$ հնչէն H հնչեալ փխ հնչող L տարօնացի

106 B$_3$CDEF$_{12}$fgJKL (D եղնամոլի) պարարակ եղնամոլին B$_2$H պատարաց (H եղնամոլին) B$_1$EF$_{12}$gJ Թփ դենանին

107 H չիք կամ EF$_{12}$K մատռուակն g մատրակն H մատռուակն DH բաժակի JL զանոյշ D գինի

Ո՞ւր բարեկամքն զուարճալից
ընդ գիտ որդւոյն անառակի
Կամ տարածեալ գիրկ հայրենի՝
առ ի համբոյր մեղաւորի։
Ո՞ւր քաղցրաձայնն երաժշտի
կամ գեղգեղումն եղանակի,
Ո՞ւր ընթերցողքն են Սուրբ Տառի,
կամ վարդապետքն՝ ի հանդիսի,
Ո՞ւր է աթոռ հայրապետի,
կամ քահանայք՝ ի սուրբ բեմբի,
Ո՞ւր սարկաւագք են ի սպասի,
կամ պաշտօնեայք՝ պատարագի։
Ո՞ւր են խնկոցն ի քեղ բուրմունք՝
աներևոյթ 'ւ երևելի,
Կամ ժողովոցն գումարումն՝
յաւուր տօնիցն տէրունի։
Ո՞ւր են գահոյք թագաւորի
Վաղարշապատ քո քաղաքի,

---

108 թ· բարեկամք B_1D կ զուարճալի B_2g զուարճացեալ EF_{12}H զուարճացին K փ զուարճակցին EF_{12}fHK որդւոյ F_{12}HK թ· անառակին
109 B_{13}D գիրք փխ գիրկ g փ հայրենին D համբոյր g փ մեղաւորին
110 EF_{12}HJKL թ· քաղցրաձայն (C քաղցր ձայնն) փխ քաղցրաձայնն. կ եղանակի փխ երաժշտի AC աղաղակի կ երաժշտի փխ եղանակի F_1 նախապես աղաղակի, ապա սրբագրված՝ եղանակի
111 B_1D ո՞ւր են ընթերցողքն սուրբ տառի CEF_{12}gK թ·կ չիք են L ի փխ են H այս տողը չունի B_3C թ· վարդապետք
112 տողը L չունի EF_{12}K փ քահանայքն B_{12}DfJ թ·կփ բեմի EK բեմպի
113 B_1Dfg փ սարկաւագքն CEK սարկաւագն F_1H ուր սուրբ խորհուրդքն F_2 քահանայքն B_{1-3}DEHfKL թ·կ ի սպասու F_{12} ի յսպասու փխ են ի սպասի CJ սպասու փխ սպասի AB_2 պաշտօնեայք
114 AB_{12} թ·կ խնկոցն B_1D բուրումն K բուրմունքն B_2g աներևոյթք AB_2CHK երևելիք թ· չիք 'ւ H չիք աներևոյթ 'ւ երևելի
115 H չիք կամ ժողովոցն գումարումն թ· գումարման
116 թ· արդ ո՞ւր փխ ո՞ւր են

Կամ նախարարքն ո՞ւր արքայի
    Այրարատեանդ գաւառի։
Ո՞ւր են իշխանքն, որ առաջի,
    կամ՝ զինակիրքն, որ են վերջի,
Ո՞ւր զօրականքն յասպարիզի,
    կամ լեգէոնքն՝ ի ճակատի։
Ո՞ւր մեծամեծքն ի բազմոցի,
    կամ ո՞ւր սեղանն ամենայի,
Ո՞ւր են ազատքն ի տաճարի,
    կամ տեառնորդիքն ի ծաղկոցի։
Ահա բարձաւ այս վաղագոյն,
    յոյժ հեռացաւ, ոչ երևի.
Անուրջք 'ւ երազք էին յայտնի,
    արդ ծածկեցան ի զարթմնի։

---

117 fL Կ նախարարք J նախարարքն ԹՓ չիք ուր Կ մեծ փխ ուր EF_{12} HK արքայից փխ ուր արքայի AB_3HJL Թ Արարատեանդ B_1CD F_{12} Կ Այրարատեանըն B_2 Այրայրատեանդ EK Արարատեանն f Արայրատեանտ

118 Թ իշխանք H Թ որք F_2 Թ առաջին g նիզակիրքն HJL Թ զինակիրք B_2 ուր H ԹԿ որք փխ որ g զինի փխ են վերջի

119 A զօրականք $CDEF_{12}fgJK$ յասպարիսի L ասպարիսի պահում ենք ասպարիզի ձևը, այսուհետև այլընթերցումները չենք նշում, AB_3K լեգէհոնքն Cf Փ լեգէոյքն F_2 լեգոնքն H լեքեոնք J լեգէօնն

121 H չիք են L ազքատքն փխ ազատքն այս տողից հետո H ունի հետևյալ տողերը.

Ահա զսեղանն աստուածային.
    որ միշտ զենոյր աստուածորդին,
Սերովբէքն ակումբ կային,
    եւ պետութիւնքն սարսէին։

122 H վաղաքուն փխ վաղագոյն EF_{12} հեռաւոր փխ հեռացաւ AB_3CE fgJKL ԹԿՓ որ չերևի փխ ոչ երևի B_2 'ւ ոչ երևի

123 K յանուրջք Կ անուրջ $AB_{13}CDfH$ ԿՓ երազ EF_1K 'ւ երազ F_2JL 'ւ երազք L անդ փխ արդ B_1DL ծաղկեցան $CEF_{12}fHK$ ԹՓ ծածկեցաւ $B_{12}D$ զարթմանի EF_2JK զարդմընի g յարթմանի L վարդմնի Թ վարդենի փխ զարթմնի Կ յարթմնի

Այլ փոխանակ այսր ամենի
յույժ հակառակն տեսանի,
Քանզի նստիս որք և այրի,
տխուր դիմօք՝ լերդ ի սրտի։
Վասն այն զքեզ իսկ կոչեցից՝
լինել սգակից ինձ յայս վայրի,
Քանզի նման քոյն ցուցանի
իմոյս նորոգ եղեալ չարի։
Արդ, ուսուցես, ո՛վ սիրելի,
և զիմս ողբալ ըստ արժանի,
Իբրու հմուտ լալեաց բանի
և քաջ տեղեակ այրման սրտի։
Բայց և զքեզ յայս հրաւիրեմ,
արևելեան քաղաքդ Անի,
Կցորդ իմոյս լինել ձայնի
և սփոփիչ տարակուսի։
Քանզի և դու երբեմն էիր
վայելչական հարսն ի քօղի,
Մերձաւորաց յույժ ցանկալի,
Հեռաւորաց փափագելի։

---

124 F_2 արդ փխ այլ B_1Dg հակառակըն
125 J զերթ H չիք ի
126 $AB_{1-3}CDEF_{12}$fgJK Թ. սորոյ փխ այն H այնորիկ B_{12}Df Թ.կփ կոչե-ցի Կ զոլ F_2H այս
127 HL Թ. քոյդ փխ քոյն
129 Թ. իբրև F_{12}H կամ փխ և EK քաջ J այս տողից հետո ունի՝

Չի քո հմուտ զոլով սղի,
ըստ ողբայոյն Մարգարէի.
Քանզի յանցեալ ժամանակի,
արբեր և դու զառն ըմպելի։

130 F_2 այս K յարևելեան F_{12} յԱնի
131 Թ. լեր զու իմոյս փխ իմոյս լինել B_1D ըսփոփել B_3 ըզփոփիչ J սփոփել Կ ըսթափել փխ սփոփիչ
132 Թ. երբեմն և դու փխ և դու երբեմն
133 $AB_{12}CEF_1$HK Թ.կփ փափաքելի

Շինեալ եղեր տուն արքունի*
յընտրեալ նահանգդ Շարայի[15]
Բագաւորաց Բագրատունի,
որ ի ցեղէն Իսրայէլի,
Յազգէ սերեալ մեծին Դաւթի՝
աստուածահօր մարգարէի,**
Գեղեցկանուն պարմանալի,
որ երրակի տախս բերի
Յեռորդութեանն խորհրդի,
որ միշտ ի քէն երկրպագի։
Յորում էիր ժամանակի
բերկրեալ ուրախ և ցնծալի,
Որպէս այգի ողկուզալի
կամ ձիթենի պտղով լի։
Մանկունք քո զուարթալի
նման նորոգ բուրաստանի,
Դստերք քո պաճուճալի
յերգ՝ ւ ի բնար միշտ ի խաղի,

---

134 Ն արքայի H Շարայի փխ արքունի A յնդրեալ B_{13}CDEg յընդրեալ F_{12}HJKL ընտրեալ B_2 նահանգըս B_2 Շարաի g Շիրակի H արքունի փխ Շարայի
135 Կ որք B_2E Իսրայելի F_2 Իսրայէլի
136 AB_{12}DgJ Թկփ յազգէն CՆ սերեալ L մեծի HJ աստուածահայր H մարգարէին
137 Փ գեղեցկանունդ g երրակիս EF_{12}HK տառով
138 Փ Երրորդութեանն
140 Կ զայգի B_2C ողկոյզալի
141 EF_{12}HK մանկունքդ Թկ զուարճալի փխ զուարթալի
142 B_2 դստերք EF_{12}K դստերքդ H դստերդ B_2g պաճուճելի $B_{1-3}CDF_{12}$ ՆHJKL Կփ և փխ ՝ւ ի

---

* № *1630* Ձեռ. 134 տող Արայի փխ. Շարայի

** №№ *7244* և *8392* ձեռագրերը *136* տողից հետո ունեն.

Երբ գերեցան ի յարքայէն,
այն որ Տիգրան միջին տափ։

Իսկ թագաւոր քո պանծալի
նստեալ յաթոռ թագն ի գլխի,
Եւ զօրականքն աստի 'ւ անտի
կալով ի սպաս իւր հրամանի։
Նաև որդիքն Սիոնի
նման դասուցն հրեղինի,
Յարմարապէս յօրինուածով
կաթողիկէ յեկեղեցի,
Այն, որ հանդէտ և հաւասար
վերնակառոյցն խորանի։
Հայրապետք, եպիսկոպոսք
և քահանայք 'ւ այլք ըստ կարգի,
Իւրաքանչիւր յիւրում դասի
պատշաճաւոր յայն տաճարի,
Զոր թէ ասել հարկ լինիցի,
է դժուարին 'ւ յերկարելի,
Եւ անօգուտ յայժմուս բերի,
յորոց է ոչ մի ի միջի։

---

143 AB_1CDEF_{12}fHJKL *թփ թագաւորք* f *պանծալի* F_2 *աթոռ* g *յաթոռն* *թփ թագ*

144 H *զօրականքդ* $AB_{13}DEHJK$ *թ անտի* փխ *'ւ անտի* Cf *'ւ անդի* Cf *մէջ* փխ *սպաս*

145 H *փ որդիքդ* H *Նոր սիոնի* Cf *հրեշտակի* փխ *հրեղինի* g *հրեղենի*

146 B_1D *կ յարմարածով* L *յարմարատիպ* փխ *յարմարապէս* B_2CDEF_{12}f gJKL *թկ կաթուղիկէ* AB_1CDEF_{12}fJKL *թկփ եկեղեցի* B_2g *յեկեղեցին* H *եկեղեցւոյ*

147 B_1D *կ ի Նոր* փխ *այն որ* $EF_{12}K$ *թ հանդոյն* H *հանդուն* D *կ հանդէս* փխ *հանդէտ* g չիք *հանդէտ* B_1DF_2 *վերնակառուցն* $AB_{23}F_1$ *է*

148 CEF_{12}fgHJKL *կփ 'ւ եպիսկոպոսք* B_1DgH չիք *'ւ* H *այլ* փխ *այլք* J *այլ* փխ *'ւ այլք* L *որք* փխ *'ւ այլք*

149 B_1D *զիւրաքանչիւր* f *պատշաճաւորն* C *ի* H *այն կ յոյժ* փխ *յայն* L *աստիճանի* փխ *յայն տաճարի*

150 $EF_{12}K$ *փ ասելն* F_1 *յասելն* H *յաւելն* փխ *ասել կ հարկաւորի* փխ *հարկ լինիցի* $EF_{12}HK$ *լինի* փխ *լինիցի* F_{12} *'ւ է* H *և* փխ *է* B_1D $EF_{12}HK$ չիք *'ւ*

151 H *անստգիւտ* փխ *անօգուտ* $E_{12}KL$ *այժմուս* $EF_{12}HK$ *որոց փ և չէ* փխ *է ոչ կ ոչ է մինն* փխ *է ոչ մի*

Քանզի անցին ըստ երազի,
որպէս ծաղիկ ամարայնի,
Զյորդութիւն յորդ վտակի
զարնանաբեր հեղեղատի,
Կամ զուռուցեալ զպղպջակի,
որ ընդ լինելն պատառի։
Սուրն անողորմ անօրինի,
որ մեր արեանս է ի սովի,
Որ չէ յագեալ և ոչ յագի
մինչև ի գալ կատարածի,
Նոյն նա եհաս ուրեմն ի քեզ,
որպէս լիս՝ յայս ժամանակի,
Հնձեաց զօրայն յանդաստանի,
կանաչաւոր ի հասակի,

---

152 AB_3EfL թփ ընդ փխ ըստ F_{12} 'ւ որպէս AB_3 ծաղիկք K կ յամարայնի CK փ այս տողից հետո ունեն՝

Եւ այժմ ոչ են 'ւ ոչ երեին (K և փ երեի)
ըստ գրեցելոյն ի Սաղմոսի։

153 B_1DJ և զյորդութիւն B_3g ըստ յորդութեան Cf փ իբր զյորդեալ թ և յորձութիւն կ[?]զյորձանս փխ զյորդութիւն [?]L և յորդութիւն ըստ փխ զյորդութիւն յորդ
154 [?]g մոռացեալ փխ զուռուցեալ HL ուռուցեալ $B_1EF_{12}HJK$ թ պղպըջակի f պղպջակի թկ լինիլն L այս տողից հետո ունի՝

Եւ կամ հնչումն նուագի,
որ առ ժամայն յօղս ցնդի։

155 fgL սուր $AB_{1-3}CHJ$ անողորմն H արեամբս փ էր փխ է gL կ ծարաւի փխ ի սովի
156 $CF_{12}H$ ոչ է փխ որ չէ H ի ներ փխ ի գալ
157 $EF_{12}H$ սոյն փխ նոյն L և փխ ի B_1J կ յայն (F_2 այս) փխ յայս
158 AB_3g հնձեաց A թ զօրեան E զօրայնն F_2 փ անդաստանի $AB_{13}E$ թ կանաչուոր B_2g զօրս կանաչ 'ւ որ ի հասի CDf կանաչ խնձան (D ցօրեան f խնձանու) որ HK կանանչաւոր կ զկանաչն երարձ որ փ կանաչաւորն և $AB_{1-3}CDEF_1fg$ թկ հասակի] փխ հասակի

Զայգին խլեաց արմատաքի,
մերկեաց յոստոցն զձիթենի։
Եհեղ զարին որբոց յերկրի,
Հոսեաց նման ջրոց գետի,
Արար գիակ անթուելի,
անթաղ մնեալ գէշ գաղանի,
Քահանայիցն Քրիստոսի
արեամբ ներկեաց զեկեղեցի։
Սարկաւագաց պաշտօնէից
մարմինք անկեալ մէջ փողոցի
Եւ այլ բազմաց, որ ոչ թուի
և է ասելն անկարելի,
Որ քեզ հասին յայնմ վայրի
բոլոր ամէն մասունք չարի
Եւ արարին զքեզ գերի,
քան զՍադիմ՝ և այլ աւելի[16]։
Վասն այսորիկ, ո՛վ անձկալի,
որ ես ներհուն այսր ամենի,

---

159 $AB_{1-3}CDEF_1gHL$ *թվ յարմատաքի* ACD *կ յոստոյն* E *ոստոցն* F_1 *ոստոյն* H *ոստուցն* B_1 *ի ձիթենի*

160 B_2gL *որբոցն* L *ջրոցն*

161 B_1 *եր ար* փխ *արար* B_1 $_3DgJ$ *թ· գիակն* F_2 *գիակք* L *կ զգիակն* փխ *գիակ* K *զգիակունսն* փխ *արար գիակ* g *մնեալն կ մնեալն անթաղ փ ի կուր* փխ *մնեալ*

162 $EF_{12}HK$ *քահանայից* F_2K *քրիստոնէի* H *քրիստոնէից* փխ *քրիստոսի*

163 $EF_{12}HK$ *թ· քրիստոնէի* փխ *պաշտօնէից* $EF_{12}gK$ *թվ մարմինքն*

164 AKL *այլք* փխ *այլ* $AB_{1-3}DEF_{12}HJKL$ *թ· բազումք* Cf *փ բազում կ բազմացն* փխ *բազմաց* B_2L *կ որք կ թուին կ գի* փխ *և* L *ասել*

165 g *ասին* փխ *հասին* B_3CDfJ *յայմ* F_{12} *այնըմ փ ՚և ամէն* Cf *ալի (թ· բարի)* փխ *չարի չունին*

166 $AB_{1-3}CDfgJL$ *կ* այս տողը չունեն *փ զՍադէմ.* չիք *՚ւ*

167 *կ այն մղումն* փխ *այսորիկ* $EF_{12}HK$ *թ· եղկելի* փխ *անձկալի* g *անձկալի կ գի* փխ *որ* B_1D չիք *ես* $AB_1CDEF_{12}fHJKL$ *այս կ այսմ*

ի քոյն յայնժամ խիստ աղէտի
ծանիր և զիմս ողորմելի
Եւ որպէս փորձ տարակուսի՝
լեր տրտմակից ինձ յայս վայրի,
Քանզի նման յոյժ տեսանի
իմս քոյոյն հասեալ չարի:
Արդ, ժողովեա՛ զդասերս քո,
վասն իմ ի լաց նիստ 'ւ ի ողի,
Գոչեա ձայնիւ կականելի,
շարժեա ի յողբ զամէն հոգի,
Զի զովացումն այրման սրտի
ոչ է այլ ինչ, քան այս լինի:

4

Բայց աղէտս իմ ցաւելի
ո՛չ փքրագոյն դեղով բուժի
Եւ ո՛չ միով տեղեաւ փակի
կամ մասնաւոր մարդկամբ սփոփի:
Այլ կարեկից այսր աղէտի
պարտ է կոչել աղերսալի

---

168 B_2 զքոյն g ըստ փխ ի CfH քոյդ փխ քոյն կ մեծ փխ խիստ L ողբ կականի փխ ողորմելի

169 EF_{12}H տրտմակից լեր փխ լեր տրտմակից

170 Cf քաջանման փխ քանզի նման B_2 իմ փխ իմս AEK քոյն B_1 քոյն B_2 զքոյոյն Cf քոյինդ Թ քոյին H քոյոն J ընդ քոյն g հասեալ քոյոյն փխ քոյոյն հասեալ D հարեալ փխ հասեալ

171 J զատեբս CH չիք 'ւ

172 Af Թ կոչեա փխ գոչեա EF_{12}HKL կականալի C կականելով EF_{12}HK ողի

173 B_1D ինձ փխ ինչ

174 B_2CEF_{12}fHKL Թփ իմ աղէտս կ այս աղէտս փխ աղէտս AB_{13}Dg կ չիք իմ Cf փ այս փխ իմ CEF_2fL Թկփ ցաւայի H ցաւագին փխ ցաւելի L գեղոյբ

175 g մարդկան H մարդկամբք L բանիւ փխ մարդկամբ

176 B_3 այսմ կ ինձ այս վշտի փխ այսր աղէտի K գոչել

Զչորեքծագեան կազմ աշխարհի,
ուր են հանուր մարդկան որդի.
Զարեւելս՝ արեւմտից,
և զհարաւ՝ ընդ հիւսիսի,
Եւ որ գոչեմ ձայնիւ գուժի,
լալով խօսիմ զայս աւելի,
Թէ՝ ազգ ամէն բանաւորի,
ժողովեցէ՛ք ի մին վայրի,
Արք և կանա՛յք, հարք և որդի՛ք,
հարսն և փեսա՛յն յառագաստի,
Տղա՛յք, մանկո՛ւնք 'ւ երիտասա՛րդք,
ծե՛րք և ամէն չափ հասակի,
Թագաւո՛րք՝ հանդերձ զօրօք,
պետք և իշխա՛նք, տեա՛րք աշխարհի,
Հայրապե՛տք, տեսո՛ւչք հօտի,
կարգեալ իշխա՛նք յեկեղեցի,
Քահանա՛յք՝ սարկաւագօք
և խո՛ւմբ հանուրց կղերիկոսի,

---

177 D ոչ չորեքծագեան L կազմն $B_{12}CDEF_{12}fgK$ որ H որք փխ ուր Կ որք են ընդհանուր փխ ուր են հանուր Փ ե՛նդհանուր փխ են հանուր

178 $F_{12}HK$ զարեւելս B_2Eg արեւմտօք $F_{12}K$ յարեւմտօք CEF_1f հիւսիսւսի

179 ԿՓ որս Կ ասեմ փխ գոչեմ Կ զխօսսիմ յայտնի փխ խօսիմ զայս աւելի K աւ.ելի փխ աւելի

180 ԿՓ ազգք Կ բանականի փխ բանաւորի Կ ժողովեսջիք $CF_{12}HKL$ ԹԿՓ մի

181 $AB_{1-3}CDfJKL$ Կ հայր EF_{12} հայրք $AB_{1-3}DEF_{12}gJKL$Կ որդի $AB_{1-3}CDEF_{12}fHJKL$ ԿՓ փեսայ K Փ առագաստի

182 D ազայ H չիք՝ 'ւ g երիտասարդ L այս տողի փոխարեն ունի 183 տողը Փ հանուր փխ ամէն

183 Թ Թագաւորքք J պետ Կ զէտք փխ պետք $F_{12}H$ յաշխարհի L այս տողի փոխարեն ունի 182 տողը

184 $AB_{12}CDEF_{12}fgHJ$ Փ տեսուչ g կարգեալք L իշխան

185 Թ քահանայքդ $EF_{12}K$ Կ սարկաւագունք H և սարկաւագունք HL Կ խումբք $EF_{12}HKL$ հանուր AB_2 կղերիկոսօք CF_1fH Փ զկղերիկոսի g կլերիկոսի L քրիստոնէի փխ կղերիկոսի

Վանակա՛նք՝ յանապատի,
որք անմարմին էք ի մարմնի,
Հո՛յլք իմաստուն սուրբ կուսանաց,
որ ցեղակից էք սրոբէից[17],
Դա՛սք հանճարեղ վարդապետաց
և քաղցրաձայն պաշտօնէից,
Զորս ողբակից ինձ հրաւիրեմ,
յորդւոց իմոց կոտորածի։
Լացէ՛ք, լացէ՛ք բարձր ի ձայնի,
գիս ողբացէ՛ք կողկողալի,
Ես՝ Եդեսիա, Ուռհա քաղաք[18],
որդեկորոյս, որբ և այրի,
Կանչեմ առ ձեզ ձայն կանացի,
կականալիր 'ւ ողորմելի։
Զքօղս ի գլխոյս մերկանալով,
զիմ պատառեմ ծածկոյթ զարդի,

186 B_2g վանականօք Թ վանականքդ DfL որ փխ որք K անմարմինք K չիք էք

187 A հոյլ f իմաստունք B_2F_{12}gHL Թկ որք փխ որ AB_{13}CDf Փ սրովբէի B_2EF_{12}HKL Թկ սրովբէից J սրոբէի. այսուհետև պահում ենք սրոբէի ձևը և այլընթերցումները չենք նշում

188 Կ քաղցրուսոյց քաղոզողաց փխ քաղցրաձայն պաշտօնէից

189 Կ զձեզ փխ զորս B_{1-3}f Փ յորդւոց F_{12}HJL Թ որդւոց B_1CDfJ Թկ կատարածի փխ կոտորածի

190 B_2g կացէք յացէք փխ լացէ՛ք, լացէ՛ք B_1CDEfKL ԹկՓ չիք ի CEfKL ԹկՓ ձայնիւ B_3J ձայնէ F_{12}H բարձրաձայնիւ. փխ բարձր ի ձայնի CfJL ԿՓ այս տողից հետո ունեն՝

Առհասարակ յամենայնի

J կողկողելի Թ կողկողակի CfJL ԿՓ այս տողից հետո ունեն՝

Որ էք ծնունդ առաքինի։

191 CEF_{12}fHL չիք ես AB_{13}DEJK Եդեսէ B_2 Եդեսեա C Եդեսիեայ F_{12}fHL Եդեսիէ g Եդեսիոս այսուհետև պահում ենք Եդեսիա ձևը, այլ ընթերցումները չենք նշում B_2EF_{12}HKL ԹկՓ Ուռհայ F_1 յորդեկորոյս

192 C կանանցի DF_{12}HK չիք 'ւ

193 Թ քօղս ի գլխոյ $AB_{1-3}CEF_{12}$fgK Փ ծածկոյգ L սրտի փխ զարդի

Փետտեմ զվարս իմ ցանկալի,
խզեմ զհերս անխնայելի,
Քարամբք ծեծեմ զկուրծս սրտի,
բախեմ զերեսս իմ ապտակք,
Նստիմ ի սուգ ի տան մթի,
որպէս օրէն է սգաւորի,
Եւ փոխանակ որդան զգեստի
սեաւ զգենում գոյն տխրելէ.
Հեղում արտօսր անչափելի,
յորդ և առատ նման գետի.
Քանզի առա՛կ եղէ յերկրի,
տիեզերաց նախատելի.
Եւ անցաւորք ճանապարհի
վա՜յ ի վերայ ասեն մայրի.
Զի ոչ ծածուկ էի տեղի,
կամ ի յանկեան ինչ թաքստի.
Այլ ի գետիցն, որ յԱդենի,
էի բազմեալ ես ի միջի՝

---

194 $EF_{12}HJK$ *փետեմ* B_3CL *կփ զվարսս* $EF_{12}fH$ *զհերսն*
195 A *քարեամբ* B_3 *քարեամբք* $EF_{12}HJL$ *թկփ քարամբ* C *կոծեմ* $EF_{12}K$ *զկուրցքս թ կուրծս* A *բախխեմ* L*կփ բազխեմ* L *զերեսս* $B_{1-3}L$ *փ յապտակք*
196 K *սուք* $B_{13}CDfJ$ *թկ մթին* $F_{12}H$ չիք է
197 $EF_{12}HK$ *կարմիր* Cf *սգեստի* $B_1DEF_{12}HKL$ *թ սեւ* $B_2EF_{12}gHJKL$ *թկ տխրալի*
198 *կ զարտօսր* H *անչնչելի* փխ *անչափելի կ առատանոս* փխ *յորդ և առատ*
199 L *երկրի*
201 $CF_{12}f$ *յանգեան* B_1CDF_1fJL *թագստի*
202 F_2 այստեղ և այստեմեան *այլ* փխ *այլ* gL *թկ գետոցն* J *քետիցն* H *ի* փխ *որ* L *յԱթենի*

Ի Եփրատայ և Տիգրիսի,
որ Միջագետք անուանէի։
Արդ, նախ՝ ասեմ զայն, որ կրեցի
ի ձեռանէ Տեառն զբարի,
Ապա՝ զչարիսն, որ պատահեաց
ինձ ըստ մեղաց յանկարծակի։
Դուք հեզաբար աստ մատուցէք
զականջս ձեր իմոյս բանի,
Զոր ծանուցից փոքր ի շատէ
ձեզ զգանգատս իմ ըստ կարգի։
Ես մայր էի բազմորդութեան,
անթիւ ծնայ դուստր և որդի,
Զորս մայրաբար դիեցուցի,
ի ստեանց իմոց կաթն արբուցի,
Գեղեցկատիպ յօրինեցի,
վայելչապէս զարդարեցի։

---

203 g Միջագետս J Թ Միջագետ Կ Միջագետքն Կ անուանի Cf Փ այս տողից հետո ունեն՝

Արքայական (f արքայարան) մեծ արքայի,
հայ՚ւ ստորոց Աբգարոսի

իսկ L ունի՝

Յոյժ գեղեցիկ և պանծալի
նման Եդին դրախտական։

204 g զայս փխ զայն L Թ զոր փխ որ
205 H զչարիս g պատահաց
206 g իմոյ Կ իմում փխ իմոյս
207 Կ զի փխ զոր B_1D ծանուցի C զգազանիս փխ զգանգատս D զգանկատ E զգանգանտս $F_{12}K$ զգանկատս L զգանգատ
208 H բազմամարդութեան
209 L յորս g դիացուցի Փ զարմանեցի փխ դիեցուցի այս տողից հետո L ունի՝

Իբր զգայակ մի սնուցի,
՚և ի կատարեալ տեսս հասուցի։

210 Cf գեղեցկապէս F_2 օրինեցի

Քանզի երկիր պարարտ էի,
 աղբիւր կաթին յորդ բղխէի,
Աւետաբեր նման վայրի,
 'ւ այլ վերադոյն ես թուէի։
Ջուր կենդանի յինէն բղխէր,
 զուարթածաղիկ բոյս յօրինէր,
Գետոց նման վտակ հոսէր,
 զբօսրաստանս արբուցանէր։
Ծովն ի միջի իմ ծածանէր,
 քաղցրիկ օդովն ծիծաղէր,
Ջաղանզութիւն ազմի մաքրէր
 և զհրապարակսն զարդարէր,
Բազմազունի տունկ յօրինէր,
 որպէս զդրախտն, որ յԵդեմ էր.
Սաղարթաբեր ծառովք ծաղկէր,
 առատագոյն պտղաբերէր,

211 F_2 յերկիր B_2g աղբեր E աղբուր F_{12} աղբեւր B_1D կաթ AB_2 որ g գոր AEg բխէի Թ բղխէր

212 Կ արգասաւոր վայրի նման փխ աւետաբեր նման վայրի AB_3 վայրին H չիք 'ւ $B_{12}DEF_{12}$gHJKL ԹԿՓ վերադոյն $AB_{1-3}CDEF_{12}$fg HJKL ԹՓ որպէս AB_{1-3}CDEfgJL թուի փխ թուէի C Փ այս տողից հետո ունեն՝

Բիւր բարութեամբ լցեալ կայի,
 ի զանազան բերմունս երկրի։

213 K ճուր DEg բխէր Cf Փ զուարթատեսիլ J Թ զուարթ ծաղիկ Կ և զանազան փխ զուարթածաղիկ F_{12}gH ԿՓ բոյսս F_2 օրինէր

214 տողը EF_{12}HK Փ չունեն g զբօսրաստանսն L զբօսբաստան EF_1HK Փ այս տողից հետո ունեն՝

Եւ զմարգիկ (E զմարգիք) ուրախ առնէր։

215 HL քաղցր H կաթոյն փխ օդոյն

216 Կ զաղանզութիւնն EF_{12}HKL ԹՓ ազմին Կ ազմից ԹՓ չիք եւ

217 Cf բազմազիմի B_1D տուն gL տունկս H օրինէր F_{12}L զդրախտ H դրախտն Կ զԵդեմ դրախտ կազմեր փխ զդրախտն որ յԵդեմ էր

218 Կ սաղարթախիտ A ծաղկօք B_2gH Կ ծառօք Թ ծառով D ծաղկովք Կ 'ւ առատագոյն $B_{12}CDEF_{12}$fgHJK ԹՓ պտղաւետէր B_3 պտղաւորեր

Տերևախիտ հեղիկ շարժէր,
　　հոտ անմահից յիւրմէ բուրէր,
Նարգոս, քրքում ինձ ընծիւղէր,
　　վարդ մանուշակ վերաբերէր,
Առաւօտուն ցօղն իջանէր,
　　ոսկենման ճաճանչ փայլէր.
Անհամեմատ յերկրի նա էր
　　պտղովք ամէն, զոր ընծայէր։
Ջուր և աւել ոք ոչ կարէր,
　　մի առ միոյ թէ և կամէր,
Զի պանդաստանս իմ թէ գործէր
　　ոք երկրագործ և սերմանէր,
Հարիւրաւոր, վաթսնաւոր
　　կամ երեսուն պտղաբերէր,
Տոհմականօք, զոր ընծայէր,
　　բազմաբեղուն բարիս բերէր,

---

219 A տերևախիթ $EF_{12}K$ փ իւրմէն g բիւրէր կ անմահութեան հոտ իսկ փխ հոտ անմահից յիւրմէ

220 Cfg փ ընծիւղեր H ընձուղէր AB_3 մանիշակ պահում ենք մանուշակ ձևը և այլընթերցումները այստեղ չենք նշում

221 H կփ առաւօտեան E ճաճանճ

222 $AB_{1-3}DEF_1HJK$ փ երկրէ F_2 յերկրէ f յերկիր $BA_{1-3}DEF_{12}HJK$ կփ նայէր L սա էր փխ նա էր F_{12} պտղօք կ պտղովքն C զամէն B_3 ծնանէր փխ ընծայէր L այս տողից հետո ունի՝

　　Զի այլ երկրի ոչ նմանէր,
　　　　եւ ոչ բնաւ համեմատէր։

223 կ որ և պատմել փխ զոր և աւել $B_1CDEF_{12}gHJKL$ թկփ ոչ ոք կ թէ որպէս էր փխ թէև կամէր

224 B_2 զզանդաստանս g զզատաստանս փխ զանդաստանս J անդաստանս L թէ իմ փխ իմ թէ H ոչ ոք կարեր փխ իմ թէ գործէր. $EF_{12}K$ որք $AB_{1-3}CDEF_{12}fgHJK$ թփ երկրածին F_1H որ փխ և

225 CDfHK փ վաթսունաւոր J վատոնաւոր կ եւ փխ կամ

226 կ իսկ փխ զոր $AB_{1-3}fgJL$ թկ ընձայէր

Յշտեմարանս ժողովէր
'ւ այնու զորդիսն իմ կերակրէր։
Բայց թէ զգիրս իմ յանկաւոր
որ պատմեցէ պատշաճաւոր,
Կարծեմ թէ չէ նմանաւոր
այս՝ քաղաքաց, որ երկրաւոր։
Լայն և արձակ նստեալ յաթոռ,
որպէս ի կառս՝ թագաւոր
Կամ թագուհի՝ յոյժ գեղաւոր,
ոսկետառն և ճամկաւոր,
Փողփողեալ ի վերջաւոր,
պայծառազգեստ և պճնաւոր։
Շուրջանակի պարառաւոր
պարիսպ ածեալ լայն և ամուր,
Աշտարակօք բարձր ահաւոր,
իմաստապէս 'ւ արուեստաւոր,
Որպէս զլուսին դիպաւոր
մակաւասար անձին բոլոր։

---

227 B_1g ի շտեմարանս E պշտեմարանս H յշտեմարանն կ ի յշտեմարանս իմ հաւաքէր F_{12}JK կփ չիք 'ւ CEL թ զորդիս K զորդիքս F_{12} որդիս H այսու արդիւն իմ ժողովէր փխ 'ւ այնու զորդիսն իմ կերակրէր Cf փ այս տողից հետո ունեն՝

Զամենեսեան (f զամենեսին) ուրախ առնէր,
ի միւր բարիսն որ ընծայէր։

228 B_1Dզգիրկս AB_1DEF_{12}fH թկ զգիրս $AB_{23}F_{12}$fgH թկփ յանգաւոր L ցանկաւոր (L նախապես գրված է «յանկաւոր», ապա սրբագրված «ցանկաւոր») B_1D որք փխ որ

229 EF_{12}HK թկփ քաղաքացս J քաղաքիս

230 H փառս փխ կառս

232 CF_2f պայծառազգեստ H պճղնաւոր

233 B_1D պարիսպն EF_{12}H եղեալ փխ ածեալ

234 f աշակերտօք փխ աշտարակօք թ 'ւ ահաւոր H իմաստարհեստ արուեստաւոր փխ տողի L թ իմաստնապէս EF_{12}KL կ չիք 'ւ gL արհեստաւոր

235 $AB_{12}DEF_{12}$gHK թ դիտաւոր B_3 դիտաւոր JL կ դիտաւոր փխ դիպաւոր HJL թկփ մակհաւասար

Հաստահեղոյս հիմամբ 'ւ ի խոր
մահարձանօք պսակաւոր,
Տունք և տաճարք զարմանաւոր
շինեալ ի գիրկս իմ շքեղաւոր։
Յարկ և փողոց, տեղ վաճառաց
զոյր յօրինեալ հանճարաւոր,
Բայց դխորանսն լուսաւոր,
Թէ որպիսիք յոյժ փառաւոր,
Ձայն չէ ասել ինձ հնարաւոր
կամ հողեղէն մարդ երկրաւոր,
Զի երկնայնոցն էր նմանաւոր,
վերնազունին հանգիտաւոր,
Զարմանալան և աննման,
զոր չէ տեսեալ ոք բանաւոր։
Այդպէս կայի յոյժ խնդաւոր,
զերդ մայր՝ որդւովք բերկրեալ յորդոր,
Դուստր և որդիք իմ բիւրաւոր
զինև կային շուրջ պարաւոր,
Փթթեալ վարդից նման թերթից
կամ գեղունակ ճղաց խնձոր։

---

236 B_1DJKL *հիմամբք* EF_{12}fgK *կփ* չիք 'ւ C չիք *ի*
237 B_2EF_{12}HJ *Փ տաճար* g 237—238 տողերի փոխարեն ունի 239—240 տողերը և ընդհակառակն 239—240-ի փոխարեն՝ 237—238 տողերը A *գիրքս*
238 EF_{12}gHK *Թփ յարկք Թ փողոցք* H *փողոցս* $AB_{1-3}CDEF_{12}$fgJK *կփ վաճառոց* H *վաճառոր* H *օրինակ* փխ *յօրինեալ* H *հանճանաւոր*
239 *Փ բայց և* g *դխորանն* L *որպիսի*
240 F_2 *Թէ* փխ *չէ*
241 B_{1-3}CDfgJL *Թկ է* փխ *էր* A այս տողը չունի EF_{12}K *վերնազունոյն* CL *վերազունին* H *վերնազոյնու* EH *Թ հանգունաւոր*
242 g *կ մարդ կ բանական*
243 B_2gL *այսպէս կ այնպէս* Cf *կացի* փխ *կայի* E *որդոց* F_{12}H *որդւոց* Ag *յորդոյ Թ զերթ մայր բերկրեալ որդիաւոր* փխ *տողի*
244 K *զի և* փխ *զինև* CfL *կացին* փխ *կային* B_2g այս տողը չունեն
245 EF_{12}gHK *նմանաւոր* փխ *նման թերթից* $AB_{13}CDEF_{12}$HJKL *Թկ*

Որպէս դայլի մեծ տաշտաւոր*
կամ քարունակ ողկուզաւոր,
Իբր ի յանկեան տունկ սորէկ որթ,
տեղւոյ պարարտ և զօրաւոր։
Եւթնաստունք խորհրդաւոր
աւանք պատեալ զինև բոլոր,
Եւ ես բազմեալ զերդ Թագաւոր
կայի ի մէջ հանդիսաւոր։

5

Երդ այս բարիքն, որ պատմեցան,
փոքր ի շատէ բան ճառեցան,
Որ ի յանցեալ դարուն սկսան
և այժմ առին փոյթ զվախճան,
Յորում էի յուրախական
մասին հասեալ երանական,
Ի տեսողաց՝ ներքողական,
և լսողաց՝ զարմանական։

զերունակ B_2g զերունայ փխ զեղունակ CfL Թկփ ճղած DJ ճղոց կ ճըշած $AB_{12}CDEF_{12}$fgHJKL Թկփ խնծոր

246 B_1D պաշտաւոր EF_{12}fHKL փ դաշտաւոր կ պտղաւոր փխ տաշտաւոր D ուղկուզաւոր F_{12} ողկոյզաւոր

247 H իբրու L սէրէկ փխ սորէկ CEF_{12}f որդ փխ որթ Թ ոսկեորթ (Փ սորեկորթ) փխ սորէկ որթ

248 B_3E եւթնաստուն F_{12} իւթնաստուն f եօթնաստունք JL Թկ եօթնաստուն H զեօթնաստուն

249 AB_3CDgHL Թկփ զերթ E զէտ փխ զերդ պահում ենք զերդ ձևը և այսուհետև այլընթերցումները չենք նշում g կայ

250 fJL Թկփ բարիքս H որք g բանք

251 EF_{12} զոր J դարուն: փխ դարուն g սկսեալ H փութ կ փութով EK զվախջան F_2H զվաղճան

252 g յուրախութեան F_2HJKL ուրախական F_2 յերանական g երանութեան

253 Թ 'ւ ի փխ եւ B_2H զարմանազան

---

* № 6027 ձեռ. 245 տողից հետո ունի՝

Պարարտ պտղօք խաչ և բոլոր։

Բայց ի հասնալ ներկայական
ժամանակիս, որ դիպեցան,
Բարիքն ամէն սպառեցան,
և քաղցրութիւնքն դառնացան,
Ու երանի տալոյն փոխան,
զիս եղկելի այժմիկ կարդան։
Արդ թշնամեաց դասքն խնդան,
և սիրելիք ձայնիւ ողբան,
Գլուխ ի վերայ իմ ամբառնան,
որք ի ներքոյ ոտիցս եղան։
Ազգն, որ ծառայքն էին բնական,
ծնունդք 'ւ որդիք աղախնական,
ի Սառայէ փախստական[19]
Հագար 'ւ որդին հալածական,
Զի մի' ժառանգ նա հայրական
Աբրահամու գոլ սեփական,
Այժմ յաղթիս վերայ յարեան,
հանել զտիկինս կամեցան,

254 L թ՝ որք
255 L և քաղցրութիւնքն դառնացան, բարիքն՝ ամէն սպառեցան
256 H եղկելիկ î այժմ ի
257 $AB_{1-3}DfgJ$ չիք արդ $EF_{12}HK$ թփ մեր թշնամեաց L կ իմ թշնամեաց L որ խնդան J կարթան փխ խնդան g բարեկամք փխ սիրելիք կ սիրելիքս կարի փխ սիրելիք ձայնիւ
258 H զլխոյ իմոյ իմ անբառնան C չիք ի $B_{1-3}CDfgJK$ համբառնան HJ որ H ոտից
259 C ազգ թ՝ ազգք H այն որ ծառայք փխ ազգն որ ծառայքն B_3CEF_{12} KL ծառայք L են փխ էին B_1D կ 259-277 տողերը չունեն AB_{1-3} CDfgJL կփ ծնունդ $AB_{1-3}CDf$ կփ որդիքն gL 'ւ որդիքն H որդիք J որդին
260 B_3 Սառայէ AB_1D կ զորդին gHJKL չիք 'ւ H հալածական որդին հագարական փխ հագար որդին...
261 B_3 ժառանկ H ծառայքն փխ ժառանգ նա AF_1H սեպհական պահում ենք սեփական ձևը, այսուհետև այլընթերցումները չենք նշում
262 $F_{12}K$ ազատիս $EF_{12}HK$ ելան H զտիկնայն

Անժառանգել զիս խորհեցան
և հալածել յորդւոց մարդկան։
Եւ թէ զի՞րդ այս գործեցան
կամ յի՞նչ իրաց պատահեցան.
ժամ է ասել դէմ յանդիման,
պատմել բանիւ ողբերգական։
Թէպէտ և յոյժ անհնարական
է զբովանդակն ասել մեզ բան,
Սակայն փոքունք մեզ բաւական
յայտնել զաղէտն, որ դիպեցան։
Քանզի այգւոյն զիս պահապան
եդ՝ որ ստեղծ զիս ի սկզբան,
Եւ աւանդեաց ինձ պատուիրան,
ուստի և կեանք անմահական։
Յայնժամ որդին մայրական,
մարտեան ընդ իս պատրողական,
Տեսեալ ի փառս անզուգական՝
չար նախանձու բորբոքեցան.
Յերկիր հանին անիծական,
փուշ և տատասկ յորմէ բուսան,
Մեզօք լցին անյագական՝
սիրոյ մերժեալ յարարչական։

263 B_3 անժառանկել CH կամեցան փխ խորհեցան F_2K որդոց J որդ-ւոց g յորդոց
264 C զի այս փխ զիարդ այս L 264-283 տողերը չունի
265 F_2 անդիման f բանիւս լալական
266 Փ ոչ հնարական փխ յոյժ անհնարական f անհայրական փխ ան-հնարական A և զբոլորակն B_2 զբաւանդակն Թ բովանդակն Փ զբովանդակն է ասել փխ է զբովանդակն ասել մեզ
267 EF_{12}HK Թ փոքրիկ մի փխ փոքունք մեզ EF_{12}HK Թ յայտնեմ
268 K յայգոյն CfgJ այգոյն F_2 յայգւոյն Փ այն փխ զիս CF_{12}HJK ստեղծեաց
269 H կեանքն
272 EF_{12}HK Թ հանին յերկիր EF_{12}HJK Թ փուշք EF_2 Թ տատասք B_3 ուսի CfJ սատի
273 K արարչական

Մինչեւ Հովիւն արիական
խնդրեաց պհօտն իւր բանական,
Բարձնալ ի յուսն աստուածական՝
հանեալ ի վեր, ուստի անկան։
Սակայն դարձեալ թշուառացայ,
յերկնից յերկիր կործանեցայ.
Ի բարձրութեանցն վայր անկայ,
խոնարհեցայ եւ ափշեցայ։
Զպատուիրանն մոռացայ
եւ յօրինացն հեռացայ։
Բազմատեսակ մեղօք լցայ
եւ չար գործովք աղտեղացայ։
Սողոմոնեան խորան եղայ[20]
եւ Կեդարու անուանեցայ,
Քանզի խեթիւ յիս հայեցաւ
լոյսն արեւուն, եւ սեւացայ։
Արդ, վայ ասեմ ինձ ըստ Դաւթայ,
քանզի երկար պանդխտացայ
Ի սկզբանէ, յորմէ սկսայ
լինել ազգի ցեղին Հոմայ։
Յայնժամ յարեան ի յիմ վերայ,
ազգ եւ ծնունդն Հագարայ.

---

274 H հովիւն թ. պհօտ
275 $EF_{12}fHK$ թ. հան ի վերուստ (թ. վերին) տեղ հանգստեան
277 B_3 ի վայր f անգայ $F_{12}K$ յափշեցայ g ապշեցայ
278 g հեռացայ փխ մոռացայ g մոռացայ փխ հեռացայ
279 B_1D լցի $EF_{12}K$ գործօք Կ գործով թ. աղտեղեցայ
280 C Սողոմոնի $B_1EF_{12}HJK$ թԿ վրան փխ խորան H դարձա H Կե-թարու.
281 ԿՓ նայեցաւ F ⁝ լոյս EF_1g սեւացաւ
282 B_1D եւ զԴաւթայ փխ ինձ ըստ Դաւթայ EF_2H եւ ինձ փխ ինձ ըստ J Կ եւ փխ ինձ K յերկար թ. յերկիր $B_3CDfgHJK$ ԿՓ պանդխտեցայ
283 B_1CDEF_2f թՓ ազգին փխ ազգի Cg ցեղէն
284 L այնժամ Կ ազգք KL Կ ծնունդքն

Յառաջ զորդիսն իմ, զոր ծնայ,
կոտորեցին ի յանխնայ,
Ապա՝ զաւանսն պարագայ,
որ շուրջ կային զինէ ի ճահ,
Աւերեցին և քանդեցին,
Հողաբլուր թողին զնոսա։
Եւ այս ի յամս էր ոչ սակաւ,
այլ քառասուն կամ զերակայ,
Յորս ի յուժոյ պակասեցայ
և զօրութեամբ տկարացայ։
Հէնք ի հինից գային վերայ.
սաստապակաւ ես զերեցայ,
Պէսպէս ցաւօք հիւանդացայ,
յախտս մահու ծիւրեալ անկայ։
Եւ դեղ ցաւոց իմ ոչ գտայ
և ոչ բժիշկ, որ զդեղն տայ։
Ի դժոխոց դրունս հասայ,
նաև յատակն մերձեցայ։

6

Արդ, զայս տեսեալ բնաւորին
և կամակոր չար վիշապին,

---

285 Թ զորդիս H զորդինս J չիք իմ L Կ յոյժ փխ ի
286 FF_{12} զաւանս H զաւանգս HL որք g էին g կայ փխ ճահ Կ որք և կային ինձ շրջակայ փխ տողի
287 E աւիրեցին EK քանտեցին Կ քանդեցին աւերեցին փխ աւերեցին և քանդեցին Cſ զնա Կ զնոսին
288 L յայս L ոչ էր փխ էր ոչ Կ 'ւ այլ փխ կամ
289 $B_{12}DEF_{12}gHK$ զորս
290 A հենից L կային փխ գային ſL զրեցայ g զերացայ
291 Փ ցաւովք H յազատ ſ ծիւրեղ
292 Cſ ԿՓ ցաւոցս K բժիշկն HL զեղն Թ զղեղ
293 D եւ ի $EF_{12}HK$ մօտեցայ փխ մերձեցայ
294 F_1H Թ լեալ

Սողայր և գայր նման օձին
        և նենգաւոր թիւնաւորին՝
Առ ի խայթել զարշապարին,
        և հարկանել զաղտնի նետին,
Այն որ զօղեալ և թաքուցեալ,
        ծածկեալ ունէր զնենգն ի սրտին.
Եւ դարանեալ գայլն ի մայրին,
        ինձն թաքչէր յանապատին,
Որում անուն իւր կոչէին
        Զանգի[21]՝ չարեաց գործօնէին*:
Յարձակեցաւ յանկարծօրէն
        և յեղակարծ ժամանակին,
Յորժամ տեսին և ծանուցին,
        որ զօրականքն իմ սուտ չէին։

---

295 E գողայր AB$_{1-3}$CDEfgJL կ սողեալ F$_{12}$fgL Թ թունաւորին

296 g այլ փխ առ B$_3$ թունաւորին

297 A զուգեալ կ շողեալ AB$_{12}$CDEF$_2$fgHJKL ԹԿՓ թագուցեալ, պահում ենք թաքուցեալ ինչպես նաև թաքչէր ձևը և այսուհետև այլըն-թերցումները չենք նշում. (A) թաքչեր (K) J նենգն L զինքն B$_{13}$CDEF$_{12}$fHJKL ԹԿՓ մտին փխ սրտին

298 g գարարեալ Cf գայլ J գայն H չիք ի F$_{12}$gJ ինձն

299 gL յորում կ որոյ D զանուն կ անունն AB$_{13}$CDEF$_{12}$fgHJK ԹՓ Զանկի L Զանգիկ B$_1$JL գործ ասնէին H ԹԿ գործունէին

300 EF$_{12}$HK արձակեցան կ արձակեցաւ F$_1$L ժամանակի. այս տողից հետո L ունի՝

Պագանն այն յոյժ չարագին,
        արեան զաւանցն ծարաւին։

301 AB$_{1-3}$CDfgJL Թ էտես փխ տեսին կ լուաւ և իմացաւ փխ տեսին և ծանուցին AB$_{1-3}$CDEF$_{12}$fgHJK Փ զիմ զօրականքն որ փխ որ զօրականքն իմ L զօրականան որք փխ զօրականքն որ Թ թէ զօ-րականքն իմ

---

* № 3121 ձեռ. 299 տողի դիմաց լուսանցքում ունի՝

Աստուած մեր տէր բարերար,
        Եղիցի մեզ օգնական ճար։

Յայնժամ պատեալ շուրջանակի,
 զիս պաշարեաց զօրօք նորին՝
Արաբացւոց մոխրականին,
 որ ըստ անուանն իսկ ոչ թուին՝
Եղիմացիք և Քետացիք[22],
 անթիւ բազում լէգէոնին։
Շամբք և հօտիւք պատեալ կային,
 անել 'ւ անմուտ զիս առնէին,
Միշտ հանապազ մարտնչէին,
 օր ըստ օրէ զիս նեղէին։
Չև զանազան փոփոխէին,
 նորօք ի մարտ վառեալ գային
Ջրահաւորք, մկնդաւորք,
 ձօշիւք ծածկեալ բոլոր անձին,
Սանաւորք, աղեղնաւորք,
 նետիւք հարեալ խոցոտէին,
Պատնէշ կանգնեալ մեքենայիւք,
 ամբարտակս հոսէին։

---

302 B$_1$CDfJKL կփ պատեաց

303 K մոխրականնին f մխրականին կ որք փխ որ g թ անուանց F$_{12}$H JL անուան

304 AB$_3$E Եղիմացիք B$_2$ Եղեմացիք gL Եղեմացիք L զօրօք փխ բազում B$_1$ լէգոնիւ B$_3$CF$_{12}$f թփ լէգէոմնին H լեգեոնին K լեգեհոնին

305 B$_1$D բամբ փխ շամբք EF$_{12}$HJK թ շանդըն զինեւ L շանդըն պատեալ զինեւ կ զօրք բիւրաւոր փխ շամբք և հօտիւք H չիք 'ւ

307 B$_1$D կ եւ փխ Չև L յօրինէին փխ փոփոխէին EF$_{12}$gHK թ կային փխ գային

308 B$_2$g նոր ահաւոր EF$_{12}$HKL մկնդաւորք A ձօշնիւք Cf փ ջօշիւք H ձոխիւք B$_1$DEF$_{12}$JKL թկ պատեալ փխ ծածկեալ

309 B$_1$D թինաւորք B$_2$g սուսանաւորք E թանաւորք F$_{12}$HK թուրաւորք L սիւնաւորք թ սուսակաւորք կ տիգաւորք (B$_2$F$_{12}$gK 'ւ աղեղնաւորք թ նետաւորք) փխ աղեղնաւորք H հարեալք F$_2$ խոցեոտէին

310 F$_{12}$H մեքենային A ըմբահարս թ զամբարաքարս

Ծեծէին, հարկանէին,
անհնարին տագնապէին.
Բայց այսուքիւք ոչ կարացին
յաղթել քաջացն, որ յիս կային։
Մինչև ի յայլ հնար մտեալ
այն խորամանկ նենգաւորին.
Որպէս խլուրդն փորէին,
ներքոյ հիմանն ամրականին,
Սիւնս և նեցուկ հաստատէին
աշտարակացն և պարսպին,
Եւ ի յայրել պատրաստէին,
որպէս օրէն է այս նոցին։
Յայնժամ բարբառ արձակէին
առ ժողովուրդս քաղաքին.
Մի՛ յամառել ընդդէմ նմին,
զի մի՛ մահու մեռանիցին,
Այլ տալ յօժար և կամովին,
զի բարութեանց պատահեսցին։
Եւ զայս լուեալ՝ ժողովէին
քաջն և արիքն ի միասին։

---

311 Թ ծեծէին զիս g ՝ւ անհնարինս

312 L այսուքիւկ Cf հոկային փխ որ յիս կային

313 g մինչ զի և փխ մինչև ի $EF_{12}fgHK$ Թկ մտին L յայն A խորամանկն է $F_{12}K$ նենգաւորնին

314 Թ խլուրդքն կ զխլուրդն $B_1DEF_{12}HJKL$ Թ հիման փխ հիմանն կ հիմանց

315 $B_2EF_{12}K$ Թ սիւն DL կ նեցուկս AH աշտարակաց կ տաճարին փխ պարսպին

316 $EF_{12}H$ օրէնն $CEF_{12}fHK$ Փ էր

317 $EF_{12}H$ բարբառք $B_1DEF_{12}HK$ արձակեցին

318 B_2 համառել Cf Փ առեն ի փխ ընդդէմ $B_2EF_{12}gHK$ Թկ նոցին

319 E տամ F_2 օժար H բարկութեանց F_1H պատահեցին g հանդիպեսցին կ պատահիցին. այս տողից հետո L ունի՝

ի մահուանէ ազատեսցին,
եւ անկրկիւղ բնակեսցին։

320 $B_{1-3}DF_1g$ քաջքն EK քաչքն CJ քաջ H կ քաջք

Պնդէին, հաստատէին,
ուխտ և դաշինս դնէին՝
Ո՛չ յերկուանալ ի հանդիսին,
ո՛չ լքանել պատերազմին.
Ո՛չ հաւանել բանից նոցին,
և ո՛չ բանալ կամաւ նմին,
Այլ բարիոք վարկանէին,
զի անդանօր մեռանիցին,
Քան թէ ստել մեծի ուխտին
և վայելել յառօրէին:
Մակաբայեանց նմանէին
և Վարդանանց պատերազմին,
Միշտ առ միմեանս ձայնէին,
աղաղակաւ զայս ասէին.
Մի՛ երկիցուք զանգիտելով,
եղբա՛րք, ի սրոյ մահկանացուին
Եւ ընդ քաջացն արիութիւն
մի՛ խառնեսցուք զերկիւղ վատին.
Անուն բարեաց ժառանգեսցուք,
որ ընթանայ յազգ երկրածին:

---

321 JK պնտէին AB$_{1-3}$CDEF$_{12}$HJK կ ուխտս EF$_{12}$H չիք և
322 B$_1$ երկուալ F$_2$ երկուանալ I յերկուալ g 'ւ ոչ
323 Թ հաւանիլ B$_{12}$DgJL նորին կ կամաւ բանալ
324 կ քանզի փխ այլ B$_2$gH կ բարուոք L բարիւոք կ թէ փխ զի L կ մեռանէին
325 կ եւ ոչ փխ քան թէ B$_1$ զի (D ի) փխ թէ C վայելեալ F$_2$K առօրէին H զառօրէին
326 B$_3$C Մակաբեանց F$_2$ Մակաբայեայց I Մակաբէեանց H Մակաբայեացն J Մակաբեանցն H Վարդանայ
327 A աղաղակեալ
328 J երկեցուք B$_1$DHL եղբայրք
329 AF$_{12}$ քաջանցն EK քաջանցն g բաջայն B$_1$CDF$_{12}$HJ Թկփ արիութեան L սրութեան
330 կ զանուն CEF$_{12}$IHK փ բարի B$_3$ ժառանկեսցուք F$_{12}$IHK աղգ g կ յազգս L երկրային

Անդրդուելի կալմել զհոգին
վասն յուսոյ երկնաւորին.
Մեզ օրինակ բարեաց ատէն
ունիմք բազումս ի հանդիսին՝
Զվկայիցն բազմութիւն,
որ քան զթիւ զերազանցին,
Որք յաղթեցին չար իշխանին՝
երեելոյն և անյայտին։
Ի մարդկանէ այժմ զովին
և յԱստուծոյ փառաւորին,
Ի հանդերձեալսն պսակին,
արեգական նման ծագին։
Փոքր ինչ է վիշտն, զոր կրեցին,
անբաւ՝ բարիքն, որ պարգևին,
Զարչարեցան ի վայրկենին,
բայց ժառանգեն զյաւիտենին։
Նմանեսցուք սուրբ վկայիցն,
որք Քառասունք վերաձայնին,
Որք միաբան ընթանային,
յաղթող գտան յասպարիզին։

---

331 C պահել փխ կալմել
332 B_2g թէ B_3C քեզ փխ մեզ B_2g զօրինակ AB_3f փ ատեն (C ատին B_2g մատին) փխ ատէն $AB_{13}CDEF_{12}$fgHJKL կփ բազումք B_2 բազմումք
333 HL որք
334 B_1D որ Cf այս տողը չունին B_3L երեելոյն F_2 յերեելոյն
335 Cf այժմն կ այժմիկ
336 CEF_{12}fHK թկփ հանդերձեալն F_{12}gK փ ՚ւ արեգական
337 g ամպս է փխ փոքր ինչ է EF_{12}HK թփ էր թ զանբաւ բարիս պարգև ատին F_{12}fK փ բարիք F_{12}HK պարգևք ատին կ բարիս փոխան ատին B_1DJL չիք որ
338 A վայրկենի g վարկենին L ժառանգին H զյաւիտինին L զաւիտենին կ զանձառելին
339 L նմանիցուք կ նմանիցուկ A վկային $B_{1-3}CDEF_{12}$fHJK փ որ B_2gL թ քառասուն
340 կ զի փխ որք Cf մի անգամ փխ միաբան A այս տողը չունին C ՚ւ յաղթող կ յաղթողք

Մի՛ նմանել թոյլ և վատին,
 զոր բաղանիքն կորուսին,
Այլ՝ պսակացն տեսողին՝
 իմաստախոհ բաղնապանին.
Հանդիսադիր մերոյ մարտին
 չէ՛ ի ցեղէ հողեղինին,
Եւ ոչ եդաք զյոյս մեր ի մարդ՝
 մահկանացու և երկրային,
Այլ զօրագլուխն հրեշտակաց,
 որ է յաթոռ քերոբէին[23].
Նա յարդարիչ պատերազմին
 և պարգևիչ յաղթանակին։
Առ որ ունիմք անքակտելի
 զհաստատ և զյոյս առ սիրելին,
Յորմէ կրկին մեզ պարգևին,
 թագ և պսակ բրաբիոնին[24]։
Զի թէ յաղթեմք՝ պսակիմք,
 ՚ւ անուն բարեաց մեզ քարոզին,

---

341 Կ նմանիլ $EF_{12}HK$ նմանեսցուք H թոյն փխ թոյլ
342 Կ զպսակացն B_1DJL ԹԿ իմաստնախոհ AB_2CgL Փ բանդապետին B_3E բանդապանին $F_{12}fHIK$ Թ բանապանին փխ բաղնապանին
343 g հանդիսադիր $B_{13}D$ Կ մարտիս H Թ ցեղեն Կ ցեղես Փ ցեղից B_1DEF_{12} հողեղինի
344 Կ մի զիցուք փխ եւ ոչ եդաք HL յոյս H մարդին L մարտ B_1D յերկրածին L Կ երկրածին J յերկրային
345 H հրեշտակին B_1D Կ 345–346 տողերը չունեն F_{12} աթոռ $AB_{13}CDE$ F_1igHK ԹԿՓ քերովբէին F_2 քերոբէի L քերոբէից։ Պահում ենք քերոբէին ձևը և այլընթերցումները չենք նշում
346 B_2 առ KL յարդարիչ $B_{23}gJ$ պատերազմիս Cf յաղթականին
347 Կ և փխ առ g անքակտելիք L չիք և Կ զսէր փխ զյոյս
348 B_2 զորմէ $B_{13}CDEF_{12}fJKL$ ԿՓ պարգևի AB_3Cf Փ բրաբիոմին EJKL Կ բրաբիոնի. պահում ենք բրաբիոնին ձևը և այլընթերցումները չենք նշում
349 EF_2 մի փխ զի C յաղթեմքըք Փ յաղթեմք և պսակիմք B_1DHJK ԹԿՓ չիք ՚ւ L քարոզի

Իւ Թէ մարմնով յաղԹահարիմք,
    լուսով հոգիք մեր փայլեսցին։
Ընդ արդարոցն դասեսցուք
    յարքայուԹեան Հօրն վերին,
Յանդրաւական հարսնարանին,
    զոր խոստացեալ է յաղԹողին։
Զի Թէ աստուստ տարագրեսցուք,
    որ հայրեննեաց կոչի գետին,
Որ է պայծառ յերևելիս
    և վայելուչ աչաց բերին,
Այլ փոխանակ անցաւորին
    ժառանգեսցուք զանանց բարին՝
Ի փափկուԹեան լուսոյ դրախտին,
    յորմէ անկաւ մարդն առաջին,
ՅանմահուԹեան անախտ վայրին,
    ի սեփական մեր հայրենին։
Իւ փոխանակ այս քաղաքի,
    որ է շինուած սա մարդկային,
Ունիմք շինուած մեք յԱստուծոյ,
    անձեռագործ և երկնային,

---

350 f եԹէ փխ եւ Թէ EF_{12}HK հոգիք լուսով
351 EF_{12} ի յարդարոցն B_2 արդարւոց H ի փխ ընդ F_{12}gHK դասեսցին կ դասիցուք g յարքայուԹիւնն Հօր
352 F_{12}H անդրաւական
353 կ աստէն կ զոր H յետին (Թ բաժին) փխ գետին
354 B_2g և փխ որ Cf Փ Թէ փխ է EF_2K 'ւ երևելին C յերևելի F_1 կ 'ւ երևելի H երևելին L յերևելին B_1D յաչա JK յաչաց B_1D Թ բերի կ յաչս մեր Թուի փխ աչաց բերի
355 AB_{23}CfgJ ԹԿՓ անցաւորիս B_1D անցաւորի
356 H փափկուԹեանն
357 B_1D զանմահուԹեան F_{12} անմահուԹեան կ յանմահական E անապէ K անյաղԹ F_{12} անյախտ
358 Cf որ փխ եւ EF_{12}K քաղաքին կ քաղաքիս f չիք է EF_{12}K շինած
259 AB_{23} շինած H աստուածային փխ յԱստուծոյ կ անձեռնագործ K յերկնային

Որոյ շինող ճարտարապետ
աջ արարչին է անեղին։
Այն, որ կանգնեաց կամար զերկին,
կացոյց ի նմա զդասս վերին,
Այն, որ զերկիրս հաստատեաց,
և զորս ի սմա՝ մինչ ոչ գոյին։
Արդ, մեք ի նա հաստատեցաք
զյոյս և զհաւատ, սէրն ընդ նոսին,
Զի թէ կամի և կեցուցէ,
փառք և պատիւ տացուք նմին։
Ապա թէ ոչ զայս ախորժէ,
այլ տայ ի ձեռս անօրինին,
Յայսմ առաւել մեք գոհացուք,
զի անօրինէ մեզ զքարին,
Որպէս զհայր զթած խրատէ
վասն մեղաց մեր, որ լինին։

---

360 Cf *փ հիման* փխ *շինող* H *ճարտարապետին կ աջն*

361 E *կ կապեաց* $F_{12}HK$ *փ կամար կապեաց թ կանգնեց* L *երկին* $AB_{12}CDfg$ *զդասն* B_3J *զդասսն* L այս տողից հետո ունի՝

Նաև փակեաց զծով խորին,
եւ եզ սահման ալեաց նորին։

362 *կ նա է* փխ *այն որ* AB_2EgHL *զերկիրս* H *հաստատէին* L *և զորս ի սմա՝ մինչ ոչ գոյին, այն, որ զերկիրս հաստատեաց* $EF_{12}HK$ *զոր* AB_2Cg *կ նմա թ կային*

363 *կ այլ* փխ *արդ* $B_1EF_{12}HJK$ *թ նմայ* $B_1DEF_{12}gHJK$ *կ հաստատեցուք* $F_{12}HK$ չիք *եւ* $EF_{12}HK$ *զհաւատս* g *զհաւատ և զյոյս կ հաւատ* $AB_{13}CDEF_{12}fHK$ *ի* (iJ *եւ*) *յերկոսին* g *ի սէր նորին* JL *թփ ի զերկոսին* փխ *սէրն ընդ նոսին*

364 $F_{12}H$ *մի* փխ *զի* B_1D *նմա*

365 H *ախորժէն* H *տալ* $B_1DEF_{12}HJK$ *ձեռն*

366 $B_1DEfHJKL$ *թկփ յայս* F_1 *յայսաւ առել* F_2 *յայսու առել* f *գոհացաք թ զքարի*

367 *կ զթած հայր խնամարկէ* փխ *զհայր զթած խրատէ* L չիք *մեր* H *լինի* L *լինիցի կ խրատէ* փխ *որ լինին*

Բայց և դարձեալ մխիթարէ,
որպէս բնութիւն է այս նորին,
Եւ զտղայս Բաբելոնի
մատնէ զօրաց քրիստոնէին,
Կալնուլ զոտից մանկանց նոցին
և հարկանել պինդ զքարին։
Որ բակեցէք այժմ, ասացին,
և մինչ ի հիմն հասուցին.
Քանդեցին, աւերեցին,
և ի հիմանց տապալեցին,
Ձերդ վաղափուլն աշտարակին,
զոր շինեցին դարձեալ նոքին,
Եւ կամ դժոխքն անդնդային,
զոր աւերեաց աջ հզօրին։
Արդ, նոքա զայս և այսպիսիս
միշտ առ միմեանս գոչէին,
Իբր ատամունքն վարազին,
բանիւ զիրեարս սրէին։

---

368 Կ սակայն K բնութիւնն Կ նորին իսկ է փխ է այս նորին

369 AL Բաբեղոմնի B_1Df Փ Բաբիլոնին B_2CEgJK Բաբելոնին B_3 Բաբելոմնին F_{12}H Թ Բաբիլոնի Կ զմանկունս Բաբիլոմնի. պահում ենք Բաբելոնի-ձևը և այլընթերցումները այսուհետև չենք նշում B_1D Կ քրիստոնէի H քրիստոնէից

370 A կալուլ B_{13}CDEF_{12}fHJK Փ կալով g կալնու Կ արագ զոտից փխ զոտից մանկանց B_1CDfJ Փ նորին g հարկանէ F_1K պինտ Կ խիստ

371 B_1D զոր EF_{12}HKL Կ որք B_3 հիմընն Կ հասուցէք

372 CDF_{12}fHJK Թփ քանդեցին, աւերեցին (L գի քանդեցին AB_{12}H աւարեցին) փխ քանդեցին, աւերեցին DEF_{12}fHJK Թփ տապալեցին

373 Ag զեդ վաղայփորն JL Կ զերթ B_1 վաղափուշ E վաղափուշն HL Կ վաղափուլ EF_{12}H նոցին

374 F_{12}H դժոխն L Թ դժոխք F_2 յաջ

375 B_1DH այսպիսի EF_{12}K այսպիսին Թ զայսպիսիս Կ 'ւ այլ այսպիսի փխ և այսպիսիս EE_{12}H չիք միշտ

376 D վարազի EK զիրարս A սիրէին

Քաջալերէր հայրն զորդին.
որդիքն ի մարտ պատրաստէին։
Անդ ո՛չ իշխան էր պատուական,
և ո՛չ կրտսեր՝ ի տեղ վերջին,
Այլ միաբան և հաւասար,
միախորհուրդ ամենեքին։
Մի՛շտ հանապազ քարոզէին
հրապարակաւ և առտնին։
Եպիսկոպոսք և քահանայք՝
իւրաքանչիւր դաս իւր ցեղին.
Անդրդուելի կալ ի մարտին,
արիաբար՝ ընդդէմ չարին։
Մի՛ երկնչիլ ի սրոյ նորին,
որ սպանանէ միայն զմարմին,
Այլ յայնմանէ՛ զարհուրեսցուք,
որ գեհենին տայ զերկոսին,
Միայն զնա՛ մեք սիրեսցուք,
որ պսակէ զիւր սիրելին.
Համբերութեամբ ստասցուք զոգին,
վարձս ընկալցուք զանպատմելին։

---

377 B_2 *քաջալերել* K *քաչալերէր* g *քաջալերեալ* B_{23}Cfg *կփ 'ւ որդիքն* CH *պատերազմին* փխ *պատրաստէին*

378 F_{12}H *արդ* փխ *անդ* g *կ իշխանն* g *պատուային* B_1DEgK *թ կրսեր կ կրտսերն* D *վերջի*

379 EF_{12}HK *միախորհուրդք լինէին* B_1Dg *ամենեքեան*

380 *Փ* այս տողն ունի 377 տողից հետո

381 *կ վարդապետք* փխ *քահանայք* F_{12}K *յիւրաքանչիւր* CEF_{12}fHK *թփ դասք* F_{12} *Փ յիւր* L *ըստ* փխ *իւր կ եւ քահանայքն պատուիրէին* փխ *իւրաքանչիւր դաս իւր ցեղին*

383 AB_2HJ *թփ երկնչել* B_1D *երկնչիր* EF_{12}K *երկնչիք* g *ոչ վախենալ* Cf *կփ նոցին* D *չարին* փխ *նորին* B_1J *մարմին*

384 F_2 *այնմանէ կ ի նմանէ* L *գեհենոյն* A *զերկուսին*

386 g *զբարութեամբ* փխ *համբերութեամբ* B_2g *զոգիս* C *զհոգին կ զհոգիս* H *անպատմելին*

7

Արդ, իբրև վայս բարբառէին
և քաջալեր միմեանց տային.
Անա հասցեն մեզ յօգնութիւն,
քաջ և արի զօրքն, ասէին,
Եւ ի թիկունս հայէին,
ընդ ճանապարհսն դիտէին,
Ի գիշերի և ի տուընջեան,
միշտ դալստեան ակն ունէին։
Թէպէտ և ոչ ժամանեցին,
որոց նոքայն սպասէին,
Քանզի յամեալ յապաղեցին,
որ յընդհանուր կողմանս էին,
Գալ յօգնութիւն իմոյ կոմսին,
երկրպագուք սրբոյ խաչին։
Վասն այսորիկ յոյժ փութային
կողմանք դասուց հակառակին,
Զի գործ ծածուկ մեքենային
փոյթ և արագ վճարեսցին։
Քանզի գիտէր չարն ի յինքեան,
ոչ դիմամարտ լինել նոցին,

---

387 B_2gJ կ քաջալերս K քաչալեր

388 կ գոնէ փխ ահա E քաչք F_{12}K քաջք C արխակաև փխ քաջ և արի H քաջք և արիք զօրօք EF_{12}HK ԹՓ վերին փխ ասէին

389 EF_{12}HK ԹԿ ճանապարհս L ճանապարհն

390 L 'ւ փխ եւ g ցերեկն փխ ի տուընջեան Կ ի տուընջեան և գիշերի փխ ի գիշերի և տուընջեան Փ գալստեանն

391 ACF_{12}fH Փ ժամանէրն D որոյ B_1D նոքա Կ ինքեանք փխ նոքայն

392 B_2 համել փխ յամեալ F_{12} ապաղեցին H ապաղէին L յապաղէին Թ յապաղեցան B_1DEF_{12}gHL որք F_{12}HK ընդհանուր L կողմանսն Թ կողմունս

393 EF_{12}H տալ փխ գալ g իմոյս H կողմին փխ կոմսին E երկըրպագունք

394 $B_{1-3}CDF_{12}$fHKL ԿՓ այնորիկ Թ կողմունք L դասուն

395 Cf վճարէին F_{12}K վիճարեսցին

396 L լինէր Կ երկնչիլ փխ լինել

5—562

Այլ թէ կանխեալ ժամանէին,
յանդերձ տեղիսն փախչէին։
Բայց զի մեղացն բազմութիւն,
որ միշտ առ իս յաճախէին,
Զայն որ բարեաց մատունքն էին,
զամենեսեան խափանէին,
Իսկ զշարիս մերձեցուցին,
մինչև ի գլուխ իսկ հասուցին։
Զոր աստանօր սիրտ իմ ճմլի
՚ւ երիկամունքս դալարին,
Ցաւ հարկանի որովայնիս,
միտք և հոգիս իմ այլայլին,
Մինչդեռ յիշեմ զօրն ահագին
և զատաւօտն մթագին,
Զանլոյս ցորեկն խաւարին,
որ լուսացաւ նսեմ խորին։
Յորժամ զհուրն Սոդոմին,
ներքուստ ի վեր բորբոքեցին,
Ոչ ի վերուստ անձրևածին,
այլ ի ստորինս փորուածին,

---

397 B_1 յայլ կ արգ H ժամանեցին H անդերձ $B_{13}F_1K$ փաղչէին

398 C այլ փխ բայց B_2g իմ փխ զի H բազումին

399—430 տողերը K չունի B_2g խափանեցին

400 Փ զայն փխ իսկ $EF_{12}H$ մերկացուցին փխ մերձեցուցին $EF_{12}HJ$ մինչ $EF_{12}H$ գլուխս Փ զայն փխ իսկ

401 L արգ Թ որ (կ բայց) փխ զոր B_2fg ճմլին H չիք ՚ւ EF_{12} ՚ւ երիկամունս f ՚ւ երիկամունք իմ H երիկամունս $F_{12}L$ կ դալարի

402 L անկանի $B_1F_{12}H$ Փ յորովայնիս g յորովայնին L կ յորովայնի $B_1DF_{12}L$ կ այլայլի

403 կ իբրև փխ մինչեռ

404 F_{12} յանլոյս $B_{23}EfgJL$ կՓ ցերեկն H Թ երեկն C գերեկն D կ խաւարային H խաւթարին H մթին փխ խորին

405 $EF_{12}H$ Թ յայնժամ AB_3 Սոդոմմին Թ Սոդոմային AK կ բորբոքեացին CfL Փ բորբոքէին

406 $F_{12}H$ որ փխ ոչ g անձրևալին J չիք ի J յստորինս A ծորածին $B_{1-3}CDEfJKL$ ԹՓ փորածին

Յայնժամ պարիսպ ամրականին
վերուստ ի վայր կործանէին
Եւ ի հիմանց տապալէին,
մուտ թշնամեացն գործէին։
Այլ քաջարիքն ո՛չ կասէին
՚ւ ո՛չ ի փախուստ իսկ դառնային,
Բայց առ միմեանս ձայն տային,
քաջալերեալ յորդորէին։
Արիաբար հաստատէին
զինուք յանկածն պարսպին,
Դիմեալ ի մահ խրախուսէին,
ո՛չ զանգիտել ի սրոյ նոցին,
Այլ որպէս հօտ հովուապետին
յաղն երկնային դռոհ տային։
Քահանայք եփուտաւորք
սուսերաւորք լինէին,
Եպիսկոպոսքն պատուականք,
ի ձեռս առեալ զնշան խաչին.

---

407 A *վերուս* J *կործանեցին*
408 HJ *տապալեցին* HJ *գործեցին*
409 B_3 *բայց* փխ *այլ* F_{12} *որ* փխ *ոչ* H *որք* *ասէին* փխ *ո՛չ կասէին* F_{12}HJL *թ* չիք '*ւ* EF_{12}HJL *փ* *ինչ* փխ *իսկ*
410 B_3C *այլ* փխ *բայց* B_{13}DH *կ* *ձայնէին* փխ *ձայն տային* AB_2DL *թ* *քաջալերել*. այս տողից հետո L ունի՝

Անզրգուելի կալ ի մարտին,
արիաբար ընդդէմ չարին։

411 L *հաստանէին* փխ *հաստատէին* B_1gL *յանկարծն* F_{12} *կ* *անկածն* H *անկարծն* J *զանկարծն*
412 f *զիմել* *կ* *զիմեալք* EF_2H *թփ* *մարտ* L *խրատէին* $AB_{13}DEF_{12}$HJKL *թ* *զանգիտել*
413 L *հօտն* *հօտապէտին* F_2H *աղն* *երկնային* L *յաղգն* փխ *յաղն* B_1Cf *դառն* DEF_{12}gHJL *թկփ* *դրոհ*
414 A *եփուտաւոր* B_2g այս տողը չունեն
415 D *կ* *պատուական* B_2CEF_{12}L *ձեռն* J *թ* *նշան*

— Հայա, եղբա՛րք սիրելիք,
մի՛ զարհուրիք,— առձայնէին.
— Զմա՛հ ընտրեցէք դուք քաջութեամբ,
որ քան զկեանս է գովելին։
Ահա հասեալ է մարտադիրն,
և յաղթանակն է ի ձեռին,
Եւ պսակէ զքաջ և արին,
որ յայսմ աւուր մեռանիցին։
Իսկ չարութեան արբանեկին
զդասն վառէր զօրականին,
Հրատարակէր ի լուր նոցին,
արհամարհել յայնմ մարտին,
Յորմէ պարգևք խոստանային
և մեծութիւն յոյժ երկրային,
Նաև պատիժ պատուհասին
սպառնայր ածել թոյլ և վատին։
Յայնժամ զինեալք լինէին
գունդքն զօրաց անպարտուածին,
Գաղանաբար յարձակէին՝
մերձեալ ի մուտն պարսպին։

---

416 $B_1DF_{12}H$ այա B_1 յեղբարք EH եղբայրք և F_{12} եղբարք և J եղբարք իմ

417 EF_{12} gHJL թէ զմահն թ քաջութեան $EF_{12}L$ կ գովելի

418 f մարգադիրն H մարտադէմին

419 Cf կփ զքաջն և զարին H զքաջն L քաջ gHJL թ զարին կ որք B_1DJL յայս

420 EF_{12} թ չարութիւն $EF_{12}H$ թ զդասս L զդասսն փ վառել

421 Cf յայնմ մարտի (f մարտին) պատերազմին փխ տողի F_1H այնմ կ ի յայն

422 $AB_{23}CfJK$ թ պարգև g պարգևս K 422-430 տողերը չունի

423 B_3 պատիժ պատուհասի (f պատասխանին) փխ պատուհասին L առնել փխ ածել

424 D զինեալքն կ զինեալք կ յոյժ վառէին փխ լինէին $AB_{1-3}CDfgH$ JL կփ գունդք կ զօրացն

425 $B_1F_{12}H$ արձակէին C մուտս թ մուտն

Իսկ զօրականքն անյաղթելի,
որ անդանօր հասեալ կային,
Ընդդիմամարտ գոլով նոցին՝
զհակառակսն վանէին.
Եւ որպէս միայտ ինչ անտառի
յանօրինաց կոտորէին,
Մինչ զի զահի հարկանէին
և յետս ընդդէմ նահանջէին։
Բայց երանի էր իմս անձին
թէ բանք իմ աստ դադարէին,
Եւ ոչ յառաջ այլ խաղային՝
ճմլել զսիրտս լսողին։
Այլ չէ օգուտ յայսցանէ ինձ
բանիւ լսել զորս ի կարգին,
Իբրու արդեամբք ընդ իս անցին
չարիքս այս մեծ 'ւ անհնարին։
Քանզի յորժամ ոչ կարացին,
յաղթել քաջացն, որ անդ կային,
Յայնժամ վիրագն անդնդային
գոչեաց ռամիկ զօրականին.

---

426 B_2g եւ L զօրականք F_{12}gHL անյաղթելին L Կ որք L անտանօր
427 f անդ գիմամարտ
428 Cfg յանտառին L անտառին Կ յանտառի
429 D չիք զի L պահի փխ զահի B_3F_2 ննջէին փխ նահանջէին
430 AB_{1-3}CDfgJK զանձն իմ էին EF_{12}H թփ զանձնէ իմմէ L անձին իմ էր փխ էր իմս անձին EF_{12}H բանքս
431 Կ իսկ խաղայի B_1D ճմլէր Cf փ ճմլեալ H ճմլելել Կ քանզի ճմլէ զսիրտ
432 $AB_{1-3}CDEF_1$fgHJKL թԿփ յօգուտ F_2H այսցանէ (H այսցանէ է) EF_{12}H լսեմ C զոր
433 L իբրև B_2 արդեամբ D արեամբք J անձին փխ անցին L կարիքս փխ չարիքս gH չիք 'ւ
434 AB_1EF_1 քաջանցն F_2K քաջանցն Կ որք
435 B_2 յայն ժամու ձայն փխ յայնժամ վիրագն EF_{12} վիրօքն DJL թԿ վիշագն f վիրագն g և ձայն փխ վիրագն H վիրօք փ կոչեաց թ սաստիկ փխ ռամիկ

— Ի սուր 'ւ յաւար 'ւ ի գերութիւն,—
    ասաց,—լինել զամենեսին։
Եւ զայն լուեալ Արաբացին,
    անթիւ զօրաց բարբարոսին,
Իբրև զեռանդն պատակէին՝
    շրջան առեալ շուրջ քաղաքին.
Ջեռամբ յեռեալ տագնապէին,
    մի առ միով արշաւէին,
Փողս և գոսերս[25] գոչէին,
    իբրև յամպոցն որոտային,
Ձայնս ահագինս հնչէին,
    մինչ զի զերկիր դղրդէին,
Որ վատասիրտքն վախէին,
    քաջք և արիք խիղախէին,
Ոմանք ի մահն դիմէին,
    'ւ այլք ի յահէն մեռանէին։

---

436 B_{12}JL Փ յաւար H աւեր և փխ 'ւ յաւար 'ւ ի կփ առնել փխ լինել H զամենեսեան

437 EF_{12}H զայս փխ զայն B_1D հերրայեցին K յեփրայեցին H յերրաեցին Թ հագարացին Փ արարացին C զանթիւ Կ զօրացն

438 Թ Իբրու $AB_{1-3}CDEF_{12}$fgHJKL ԹՓ զեռանդ B_1F_{12}JK պառյակէին Թ պառյաքէին H պառյզկային Կ կախառյին փխ պատուակէին Կ բոլոր պատել փխ շրջան առնել

439 EF_{12}H ձեռամբ DJL ջեռմամբ Թ եռմամբ եռալ B_1D յեռա B_3 յեռեալ J եռեալ Կ ջերմն սիրով փխ ջեռամբ յեռեալ Կ եւ առ միմեանս փխ մի առ միով H միոյ

440 B_{12}DgJ Թ քուերս Cf քօղերս H չիք և գոսերս L քնարս Կ ոսկիս EF_{12}HK ամպոց Cf Փ յամպոց L յամպոյ

441 A ձայն F_1 յահագինս Կ արձակէին փխ հնչէին Cf երկիր L գերկիրս

442 g ով L Կ ուր փխ որ Կ երկնչէին DHJ քաջ K քաջք L քաջն և արիքն

443 AEg Թ եւ AC այլ Կ այլքն H ահէն

Այլ զի նուազ ժողովէին,
՚ւ ոչ բաւականս պարսպին,
Եւ այն դառեալ վաստակէին,
ի յանդադար պատերազմին։
Քանզի տեսեալ ժուժկալեցին,
իբր ամսօրեայ գոլով մարտին,
Վասն այնորիկ տեղ ինչ մասին
ի պահպանաց Թափուր գտին։
Յորում նեղեալ բարձրանային
սակաւք ոմանք յաշտարակին,
Իսկ ժողովուրդք քաղաքին
զայն ինչ տեսեալ զարհուրէին,
Ձայնս գուժի արկանէին
և ի փախուստն դառնային։
Եւ ապա զինչ կամ որպիսի
անդ տեսութիւն էր դժուարին,

---

444 D *նուազն* $AB_{1-3}Dg$ *ժողովնէին* կ *քանզի ժողով նուազէինք* $F_{12}HJKL$ կ չիք ՚ւ Թ և փխ ՚ւ L *բաւականն* կ *բաւականքս* B_2fgH *պարսպէին*
445 $EF_{12}HK$ *այնքան* L *յայն* H *պատեալ* կ *յաճախին* փխ *յանդադար*
446 կ *եւ զի* փխ *քանզի*՝gL *տեսեալ* HL *ժուժկալէին* A այս տողը չունի կ *գոլ*
447 B_2CfgJ Թփ *այսորիկ* կ *վասն այն տեղի ինչ ամրոցին* փխ *տողի* J *պահապանաց* K *պահմանաց* կ *պահակացն* A *Թափօր* $F_{12}H$ *գնդին*
448 H *որում* Hg *եղեալ* Թ *սակաւ*
449 L *ժողովուրդքս* Թկ *ժողովուրդն* L *մինչ* փխ *ինչ*
450 կ *արձակէին*
451 H *որպիսին* $F_{12}IK$ կ *տեսութիւնն է* Թ *տեսութիւնն* $B_{12}DEg$ *է* փխ *էր* H Փ չիք *էր* B_3 *գժարին* Փ *գժուարեալ* L այս տողից հետո ունի՝

Որոյ միայն յուրն բանին
ձմլէ զսիրտս յոգին։

Քանզի խուժան անօրինին,
իբր զփախուստն զայն տեսին,
Սուսերամերկք լինելով
մէջ քաղաքին յարձակէին.
Եւ ժողովոցն բազմութիւն
մի զմիոյ հետ կասէին
Եւ առաջի ընթանային,
մինչև ի դրունս դղեկին.
Իսկ մարդադէմն գազանաց,
զսայրասուրսն քամէին
Եւ որպէս գայլք ի հօտ գառանց՝
ի մէջ նոցունց անկանէին.
Առ հասարակ կոտորէին,
արեան վտակք հոսէին,
Զերիտասարդս և զմանկունս
անխնայապէս խողխողէին.
Յալիս ծերոց ոչ գթային,
ոչ ի հասակն տղային.

---

452 gK խուժանն K անօրիննին EF$_{12}$H իբր զփախուստն զայն տեսին քանզի խուժան անօրինին L իբրև J թ մինչ կ եբր փխ իբր L փախուստն

453 CDEF$_{12}$fHKL թկփ լինէին F$_{12}$HK արձակէին

454 g մին փխ մի HL յետ կ մնդէին փխ կասէին

455 AB$_{1-3}$CDfgK չիք և L փ որք առաջի (կ փոյթ ընդ առաջ թ ընդ առաջի) փխ և առաջի D ընթանայինն HJ մինչ

456 J փ մարդադէմքն g թկ մարդադէմ E գազաննին F$_{12}$HKL գազանին թ չար գազանին կ գազանք չարին փխ գազանաց B$_{13}$CDEF$_{12}$fHK թկփ զսայրասուրն CDf կ քարշէին L այս՝ տողի՝ փոխարեն ունի 457 և ընդհակառակը 457-ի փոխարեն՝ 456 տողը

457 EF$_{12}$K մէջ փխ հօտ H գայլ ի մէջ կ գայլս ի մէջ gL գառին EF$_{12}$HK հօտ փխ մէջ թ մէնջ EF$_{12}$ նոցուն

458 կ զարեան EF$_{12}$HK վտակքն gJL թկ վտակս g հանէին

459 EF$_{12}$g փ զմանկտին H մանկտին J զկուսանս թ զմանկտիս Dg կ անխնայաբար A խողողէին

460 EF$_{12}$ զալիս H զալիս ալեաց փխ յալիս ծերոց CfJ կփ ծերոցն D թ խնայէին CDf թկփ 'ւ ոչ g 'ւ ոչ հասակին խնայէին փխ ոչ ի հասակն տղային

Ո՛չ ի պատիւ քահանային,
ո՛չ յաստիճան հայրապետին,
Մինչ զի յարեանցն ճապաղիս
ծերոցն ալիք ներկանէին։
Եւ քահանայքն խորհրդին
ի սուրբ արեան Կենարարին
Զարիւնս իւրեանց յայն խառնէին
և ընդ նոսին թաւալէին,
Քանզի արեան էր ծարաւի,
և արբեցաւ սուրն նոցին։
Առիւծ գոչէր ի յանտառին,
և գիշախանձ արջն՝ ի բային,
Բայց զհանդէսն ողորմագին,
որ դառնագոյն է լսողին,
Չէ բաւական բան ասողին՝
պատմել զաղէտն սաստկագին։

---

461 Կ հայրապետին փխ քահանային CfgH Կ 'ւ ոչ B_{23}C Փ յաշտիճան F_1 աշտիճան F_2H աստիճան Կ քահանային փխ հայրապետին
462 EF_{12}K արեանցն CEF_{12}g Թփ ճապաղին H ճապաղէին B_1CDgHL Թկ ծերոց CF_2gL Թկ ալիքն ներկէին EF_1H ներկայանային F_2 երկայնային K երկանային L այս տողից հետո ունի՝

Եւ դերդ ձկունս ի մէջ ծովին (7244 դետին)
մարմինք մանկանցն լողային։

464 B_1J Թ զարիւն Կ խառնեցին C նորին C Թաւալէին
465 f Փ արեանն B_2 է B_2g ծարաւին EF_{12}HK Թ ծարաւէին Կ որով էառ զփափաք սրտին փխ եւ արբեցաւ սուրն նորին $AB_{1-3}DF_{12}$ fJ Կփ նորին
466 $B_{23}CDEF_{12}$fgHJKL Թկփ գոչեաց EF_1HK յանապատին F_2 անապատի Կ յանապատի F_{12}K գիշախանծ H գիշատեաց արջն անտառին L արջք J Թ բացին (L մորին) փխ բային
467 g Թկ զհանդէսն J ասողի փխ լսողին
468 J ասողի H զաղէտքն L Կ զաղէտս C վշտացին փխ սաստկագին

Քանզի յորժամ գայլքն մտին
և շունքն լիբբ պաշարեցին,
Ջհոտս ուխտարացն ցրուեցին,
զանմեղ զաւինս պատառեցին:
Յայնժամ երկիւղէ զարհուրէին,
բարձր ի զղեակն դիմէին:
Իսկ չարութեան արբանեկին,
որ պահապան էր կլային,
Զզրուես եղեալ ընդդէմ նոցին՝
ոչ թուլացոյց զմուտ բերդին:
Եւ բազմութիւնք փախստէին,
յահէ սրոյն խուսափէին,
Ամենեքեան անդ փութային,
իբր յապաւէն անկանէին,
Մի զմիւլ անցանէին,
առ ի ձեպոյն տագնապէին:

---

469 L շունք g իբր ի փարախ այն ուրբ հօտին փխ տողի H լիբբ կ ի փարախին փխ պաշարեցին B_2 այս տողի փոխարեն կրկնում է 467 տողը

470 B_1CDL թփ զհօտ EF_{12}fHK զհօտն J զի հօտ CF_2JL թ ցրուէին B_{13}CDfgJL թ պատառէին

471 AB_2 երկեղէ B_1 երկիւղէ J երկուղէն f չիք ի L այս տողից հետո ունի՝

Զի ի սրոյ խստարտին,
գուցէ ապրեալք լինիցին:

472 g պահապանն f կլային

473 B_3Cf զզուրսն կ զզրուեսն $B_{1-3}CDEF_{12}$fgHJKL թկփ ընդդէմ եղեալ g 'ւ ոչ L թփ թողացոյց կ փակեալ ամուր փխ ոչ թուլացոյց

474 $AB_{12}DEF_{12}$fHKL կ բազմութեան B_3CgJ փ բազմութիւն B_1D փախուստէին EF_{12}HK բազմութիւնք փախուստ առին կ բազմութիւնքն խուսափէին H անէ կ փախուստ առին

475 L ամենեքին F_2HK ապաւէն կ ապաստան ամրանային փխ յապաւէն անկանէին

476 կ սաստիկ ձեպոյն տագնապէին փխ մի զմիւլ . . . g 'ւ առ կ ադիողորմ յոյժ գոռային փխ առ ի ձեպոյն տագնապէին

Եւ զի փակեալ մուտն առաջին,
    և Թշնամեաց սուրն՝ վերջին,
Յայնժամ առ դրունսն կուտէին
    իբրև դշեղջս անհնարին,
Կամ յօրինակ մայրից փայտին՝
    միմեանց վերայ դիզանէին
Արք և կանայք, ծերք և տղայք,
    մանկունք 'ւ ամէն չափ հասակին։
Դստերք ի մարց լայնին գրկին
    և ընդ. լալոյն նուաղէին,
Մարք զտղայսն գրկէին,
    ի միասին մեռանէին։
Հարքն ընդ որդւոց տառապէին,
    Թէ միկուԹեան հասանիցին,
Որդիքն ընդ հարցն ջանային,
    զի ի յանդորր եղանիցեն։
Այլ զի չէ այր որ օգտակար,
    ոչ ձեռնտու՝ ի յայն վայրին,

---

477 AB_1 օրն

478 Լ այնժամ H չիք առ B_{13}CDîgJ կփ դուրսն EF_{12}HK Թ դրունս C իբր EF_{12}HK դշեղջ

479 Լ օրինակ Cî փ մայրեաց g փայտից մայրին CF_1îH Թ դիզանային

480 Լ որք փխ արք g տղայ Լ մանկուն H չիք 'ւ F_2 կ հասակի

481 B_{1-3}CDEF_{12}fgHJKL փ դստերքն կ մանկունքն փխ դստերք î մայրց g կրկին Լ ի գիրկս մարց լացին ԹԿ գիրկն լային

482 A մայրք B_1CDEF_{12}fHKL կ մայրքն B_{23}gJ փ մարքն F_1 զտղայնսն Լ փրկէին F_{12}gHK փ 'ւ ի Թ եւ ի փխ ի

483 B_1D մայրքն փխ հարքն F_1 հայրքն B_1CDK որդոց Թ որդւոյն կ որդւոցն A այս տողը չունի B_1D փրկուԹիւն

484 EF_{12}H Թ որդիք B_1D չիք ընդ A հարսն փխ հարցն B_2g քանզի փխ զի ի F_{12} զի յանդորրել անցանիցեն (H զի անդ սրեալ անցանէին) փխ տողի B_3CgJL կ եղանիցին

485 AB_3Ef չէ փխ չէր B_1D չէր որ փխ չէր այր որ B_2 չէառ որ C անդ չէր որ g չէր որ յատենին F_{12}HKL Թ չէր որ օգտակարին (Լ օգնականին) կ չէր որ անդ (կ օգնական) J ոչ որ էր օգնական փ չէր որ նոյասա նոցին ԹԿ 'ւ ոչ J կ վայրի

Միայն յերկինս ամբառնային
պաչս մտաց կողկողագին։
Եւ զի խօսել ոչ կարէին,
յոգւոց հանելն հեղձնուլին։
Եղբայր եղբօր ոչ օգնէին,
և ոչ ի քորսն գթային,
Թէ և կարի յոյժ սիրէին
'ւ աղէկտոր իսկ լինէին,
Բայց փրկութեան ձեռն ոչ տային,
զի և շարժել ոչ կարէին։
Իւրաքանչիւր յիւրում տեղին
ուր պատահեացն՝ անկանէին
Եւ ի շնչոյն նուաղութեանց
հեղձամղձուկ անդ լինէին։
Իսկ փախստեայքն, որ շտապէին
յահէ սրոյն զարհուրագին,
Եւ յանկելոց դիակուտին
կէսքն ոտիւքն ընթանային,

---

486 L. կողկողային

487 L. խօսիլ EF_2K ոգւոց CDfIJ յոգւոց B_3 հանեալ L հանելս

488 g Թ եղբարք եղբարց K յօգնէին J չիք ի A քոյրսն $EF_{12}fK$ քոյրս

489 A սիրեցին փխ սիրէին H չիք 'ւ Թ եւ փխ 'ւ g Կ աղէխորով J աղեկտուր Կ մորմոքէին

490 B_1D Կ ոչ ջանային փխ ձեռն ոչ տային $EF_{12}HK$ և զի Կ քան զի փխ զի և L շարժիլ

491 $B_{1-3}CDEF_{12}fHJKL$ Թփ տեղոջ $EF_{12}HK$ պատահեալ

492 C նուաղութեանցն g շնչոյն նուաղէին H շնչուն նուաղութեանց Կ նուաղութեան

493 $EF_{12}HK$ Կ փախուցեալքն D փախստայքն L փախստեայք A ոչ փխ որ Կ որք ձեպէին փխ որ շտապէին Թփ չիք որ $EF_{12}HIL$ Թ զարհուրէին L. այս տողից հետո ունի՝

ի զինակունն որ անդ կային,
անկեալ զօր թաւալէին։

494 $F_{12}HK$ անկելոց $AB_{12}C$ դիակուտի $EF_{12}HK$ կէսք $EF_{12}HK$ Թփ ընդ ոտիւք CDfgJL ոտիւք A ընթային Կ կոխան ոտից այնք լինէին

Որպէս ի գետ կամ ի ծովի՝
վերայ գլխոցն լեղային։
Բայց այլազգացն բազմութիւն,
որ սուսերօքն ի հետ գային,
Իբրև գազանս վայրենի
ի մէջ հօտիցն անկանէին։
Իւրաքանչիւր ոք ըստ մտին՝
առ յընտրութիւն պարապէին,
Քանզի ըոմանս գերէին,
որք գեղեցիկ դիմօքն էին
Առ յուստերաց և դստերաց,
ընդ որս ինքեանքն հաճէին։
Իսկ զլցեալսն հասակաւ
զայն չարաչար խողխողէին.
Եւ զխեղդելոց դիակունսն
մարմինս արտաքս քարշէին,

---

495 $B_2F_{12}H$ ծովին $CF_{12}fHK$ թկփ լողային

496 $B_{1-3}CDEF_{13}fgJKL$ թկփ այլ ազգեացն H այլ ազգն $F_{12}HK$ բազմութեան կ որք H թ սուսերօք

497 g որպէս փխ իբր թկ զգազանս $B_{1-3}CDF_{12}fgJK$ թփ վայրենիս կ վայրենին H հօտին

498 F_{12} ընտրութիւն K ընդրութիւն A պատարազին փխ պարապէին L այս տողից հետո ունի՝

Անյագաբար ագահէին,
որպէս և բարքն է նոցին

499 $B_1DEF_{12}gHJKL$ թփ որ փխ որք $B_2EF_{12}HK$ թ դիմօք C դիմօքնին

500 կ ի փխ առ H ուստերաց $B_1CDEF_{12}fHJKL$ փ որ EK յինքեանքն f ինքեանն կ ինքեանք կ հաւանէին

501 B_2 զլացեալսն $F_{12}H$ հասակին թկ զայնս A խոխողէին H խողխողեցին

502 B_1 զխեխտելոց K զխեխղելոց L խեղդելոց կ զխեղդելոցն դիակունս $AB_{23}Cfg$ թկփ մարմինսն կ քարշեալ փխ մարմինս EK արտաքին F_{12} արտաքսն կ ձգէին փխ քարշէին L այս տողից հետո ունի՝

Որք և անկեալ թաւալէին,
խոցեալ անձամբ մեռանէին։

Զորս ընձէին, կողոպտէին,
մերկ, խայտառակ զայն թողուին:
Ո՛չ պատանօք զոք պատէին,
ո՛չ վերարկուս արկանէին,
Օրհնուոր ո՛չ թաղէին
և ո՛չ կոծովք յուղարկէին:
Անդ ո՛չ գոյր երգ քահանային,
և ո՛չ հնչումն աստուածային,
Ո՛չ պաշտօնեայք սաղմոսէին,
ո՛չ սարկաւագք ընթեռնուին:
Թէպէտ յերկինս ոգիքն ելին
և յԱստուծոյ են ի ձեռին,
Որոց անուանքն դրոշմէին
ի դպրութեան կենաց գրին,
Սակայն մարմինքն անպատուէին,
զի յապաժոյժ թաւալէին:

---

503 $AB_{1-3}CDEF_{12}$fHJKL որք փխ զորս D զննէին կ զենէին K զանք Թ զայնս B_1D թողէին E թողնուին A չիք մերկ, խայտառակ զայն թողուին

504 A չիք ոչ պատանօք զոք պատէին D կ թաղէին J կ 'ւ ոչ փխ ոչ

505 B_1 'ւ ոչ թողէին փխ ոչ թաղէին կ այս տողի փոխարեն ունի 506 և ընդհակառակն 506-ի փոխարեն 505 տողը A յղարկէին B_1 յուղարկեցին EF_2 ուղղարկէին F_1HK ուղարկէին

506 f գայր B_1DF_{12}fJ Փ քահանայի C հնչում B_1D կ չիք և ո՛չ հնչումն աստուածային

507 AB_2 պաշտօնայք B_1D կ չիք ոչ պաշտօնեայք սաղմոսէին g 'ւ ոչ ACEfK սարկաւագ

508 B_3 ի յերկինս gH ոգիքն յերկինս L Թկ հոգիքն յերկինս $B_{13}DF_{12}$f HJK Փ հոգիքն F_2 աստուծոյ

509 Թ անուանքն B_2gLK Թ դրոշմին կ դրեցան փխ դրոշմէին B_{13}CDEf դպրութիւն K 'ւ ի դպրութիւն

510 g պատուէին g եւ փխ զի B_1D ապա յոյժ EF_{12} ապաժուժ JL ապաժոյժ կ անարգանօք անթաղ մնային փխ տողի L այս տողից հետո ունի՝

Որք և ի մէջ արեան ծովին,
վիրօք լցեալ տապալէին:

Զորս ընդ քարինսն հոսէին՝
իբրև զգէշ անասնային,
Ի գաղանաց գիշատէին
և կերակուր շանց լինէին:
Յորմէ և բան մարգարէին[26]
յառաջագոյն գուշակեցին
Յերուսաղէմ խօսեալ բանին,
որք և առ իս կատարէին:
Զարիւն սրբոց յերկրի հեղին,
որպէս հոսանք ջուրց վտակին,
Զքահանայս և զժողովուրդս
առ հասարակ խողխողէին:
Զորից ազգաց քրիստոնէից
զլուխք հօտից, որք աստ կային,
Դաղմատիային[27] և Թորգոմին,
Յունականին և Ասորին,
Առ հասարակ զանձինս եդին,
մինչև ի մահ գուն գործեցին,

---

511 $EF_{12}HK$ քարինս g որպէս H իբր փխ իբրև Կ զգէշս
513 C Կ զորմէ Փ զորմէ պատգամք փխ յորմէ և բան $EF_{12}HK$ Թ բանք B_1DJKԹԿ գուշակէին
514 $AB_{1-3}CDEF_1gJ$ Թ Երուսաղէմ Cg խօսել $F_{12}HK$ իսկ փխ իս B_2g կատարեցին
515 Կ զարիւնս $EF_{12}gHK$ Փ սրբոցն $B_2CEF_{12}gKL$ Թ յերկիր (B_2E երկիր) Կ իբր B_1D հոսանց g Թ հոսանս L հոսան Կ հոսանաց B_1D ջուր
516 $AB_{23}C$I ԹՓ զքահանայն B_1D զքահանայ $EF_{12}HK$ զքահանայքն g զքահանայսն $AB_{12}D$ ժողովուրդ B_3 ժողովուրդն $EF_{12}HK$ զժողովուրդքն C զժողովուրդ I Փ զժողովուրդն gH ընդ ժողովլին A խողողէին g Կ խողխողեցին
517 B_1 նորից E զորից փխ չորից $EF_{12}K$ ծագած փխ ազգաց H ծագեան g քրիստոնէին L ոտից $AB_{13}CDF_1HL$ ԹՓ որ
518 CDfJ զաղմատեայն $EF_{12}HK$ զզաղմատեան Թ զաղմատիոյն Փ զաղմատեանն A Թորգոմային E զԹորքոմին $F_{12}K$ զԹորգոմին Փ Յունականն
519 C սպառ փխ մահ L գործէին

Քաջ և արի հովուապետին
գործովք բարեաց նմանեցին։
Ո՛չ վարձկանաց նման փախեան
ի տեսլենէ չար գազանին
Եւ ո՛չ զհօտն մատնեցին
և կամ զանձինս ապրեցուցին,
Այլ քաջապէս հարկանէին
ընդդէմ գայլոյն պատառողին,
Մինչ զի ի նմին պատերազմին
արիացեալ ի հանդիսին՝
Համայնեցուց հօտապետին
զանձն իւր ի մահ ետ ընդ հօտին,
Եհեղ զարիւն իւր ընդ նոսին
նման Յուդա Մակաբէին[28]։
Եղիազարն այն առաջին[29],
որ քահանայն էր ստուերին,
Բարեբարոյն՝ ըստ զովեստի
և ծերունին՝ ըստ հասակին,
Նաև Հայոց ազգաց ցեղին
եպիսկոպոսն ընտրեալ նոցին,

---

520 K քաչ EF$_{12}$ հօտապետին H հայրապետին B$_2$g գործով EF$_{12}$HK գործօք Ì նմանեցին Թ նմանէին
521 կ զօրէն փխ նման J փախեալ
522 EK զանձինսն
523 K քաչապէս AB$_1$gL զայլոյն EF$_{12}$HK գայլուն
524 D կ չիք զի g չիք ի A պատերազմի կ կատարեցան փխ արիացեալ
525 H հայրապետին H զանձին AB$_1$ $_3$CDÌgHJKL Թ եզ Թ ըստ H նո-սին փխ հօտին
526 Ì էհեղ B$_2$ կ զարիւնն Թ ըստ EF$_{12}$HK մակաբային
527 AB$_{23}$CF$_{12}$ եղեազարն EF$_{12}$HK կ քահանայ կ էր ի փխ էր
528 AF$_{12}$g բարեբարուոյն (կ բարեբարոյ) ըստ (L ընդ) զովեստին F$_{12}$g զովեստին
529 Փ զհայոց CEF$_{12}$ÌHJK Փ եպիսկոպոս L այս տողից հետո ունի՝

Հովիւ բարի եղեալ նմին
դիմէր ի մահ զհետ հօտին

Թէպէտ մահու ոչ մատնէին,
ըստ խնամոց բարերարին,
Այն, որ պահեաց ի մէջ կուտին,
որպէս զՅովնան՝ ի փոր կիտին[30],
Սակայն յոքունց ի հանդիսին
յաղթող գտաւ յասպարիզին,
Անձամբ տուեալ զանձն իւր ի մահ,
իբր յօրինակ հօտից նորին։
Բայց զի հնար ոչ լինիցին,
զոր աստանօր կատարեցին,
Մի ըստ միոյ գրել բանիւ
զիւրաքանչիւր գովեստ անձին,
Զի այս անկար՝ շարագրողին
և անհնար՝ բանաւորին,
Ոչ թէ տկար միայն անձին
և անտեղեակ քերեալ տառին,
Այլ և նոցուն ներարհեստին,
որք պանծալի գոլով սովին։

---

530 L կ մատնեցին L խնամոցն աստուածային

531 Կ որ զնա Փ զայն Կ զնզի փխ կուտին EgK զՅունան C զՈւնան L Յօնան $B_{1-3}EF_{12}gK$ կետին

532 B_3 յոքուց H յոքուն JL յոզունց H Թ զտան

533 H չիք ի Cf Փ հօտապետին փխ հօտից նորին

534 $B_{1-3}CDfgJ$ Թկ լինիցի J զի փխ զոր JK կատարեցին

535 $F_{12}HK$ գրեալ $B_2F_{12}gHKL$ բանին

536 L զայս Կ չիք այս AB_{12} շատագրողին DL շարագրողին Կ է շարագրողին L բանաւորին Կ բանատեղծին փխ բանաւորին L այս տողից հետո ունի՝

Ասել, պատմել զամենեսին,
զքաջութիւն բարուց նոցին։

537 H կ միայն տկար $EF_{12}HK$ կամ տեղեակ փխ անտեղեակ Կ քերականին A անձին փխ տառին

538 Cf Թկ նոցունց Կ զնոնոց փխ նոցուն $EF_{12}H$ գերարհեստին փխ ներարհեստին $B_1CDF_{12}fHJK$ Թփ որ պանծալիք L որ $B_{23}Eg$ Կ պանծալիք B_2g սոցին (Կ տառին) փխ սովին

Բայց մեք ի կարգ անդր առաջին,
դարձեալ սկսցուք ասա վերստին,
Մինչև յանգեալ վախճանեցին
պատմեալ աղէտս ողորմագին։
Քանզի իբրև պչունք հասին
և ցուլքն զէրք պաշարեցին.
Անմեղ զառանցն ի հետ մարին,
խեղդմամբ և սրով վախճանեցին։
Որք յայնմանէ զերծանէին,
սակաւք ի դղեակն ամրանային,
Յոր հուպ եկեալ բռնաւորին՝
զայս ասելով բան առ նոսին.
— Իմում թէ ոչ լսէք բանի,
և հնազանդեալ՝ տայք ի ձեռին,
Լինիք և դուք նման սոցին՝
անկեալք գէշ գազանային։
Բայց նոքա ոչ զանգիտէին
և տալ ի յանձն ոչ առնուին,

---

539 B_2 կարգին F_2 կարգ g կարգն H սկսեցուք Կ կայցուք ասել զԹե-րին փխ սկսցուք ասա վերըստին B_2g անդ փխ ասա

540 $AB_{1-3}EgK$ Թփ յանկեալ C յակեալ $F_{12}fH$ անկեալ $B_{12}Df$ Թկ վախ-ճանեցի F_2K վաղճանեցին Կ ողորմելի

541 $AB_{1-3}DfgJL$ պչունքն CH Փ շունք Թկ շունքն A ցուլք $B_{23}CEF_{12}$ fgHK Փ ցուլք

542 H անմեղք CEF_2fH Փ զառանց Թ հօտ մարին (Կ զհետմարին) փխ ի հետ մարին B_1 խեղդմամբ $F_{12}H$ սրո K վաղջանէին H վաղճանէ-ին J Թ վախճանեցին Կ եւ անխնա փողոտեցին փխ տողի

543 D խոկ էին փխ զերծանէին Կ սակայն ոմանք խուսափէին F_2 սա-կաւ Կ եւ փխ սակաւք C դղեակ

544 E խոր $F_{12}H$ զոր փխ յոր g աստցեալ փխ ասելով Կ բանս ասելով զայս ընդ նոսին փխ տողի

545 g իմս Կ Թէ ոչ լսէք իմս հրամանի փխ տողի $CEF_{12}KgH$ Փ բանին

546 Թ նոցին C անգեալք Թ գէշք Կ որք կան անկեալք ի փողոցին փխ անկեալք գէշ գազանային

547 B_1 զայն զխոէին B_1D ձեռն փխ յանձն B_1 ի տալ Կ եւ տալ ի ձե-ռըն ոչ յանձն առին փխ տողի

Այլ քաշալէս յոյժ պնդէին,
արիաբար հաստատէին։
Սակայն զի ոչ յառաջագոյն
Անդ կերակուրք համբարեցին,
Եւ ոչ պջուրն, որ ի ներքուստ
վերաբերեալ պատրաստէին,
Նաև զօրաց Քրիստոնէին,
որք ժողովեալք ի միասին,
Ձարալ տեղեակ ոք զնոսին,
Թէ՝ ահա մեծ դան և հային,
Վասն այնորիկ ոչ կարացին
տևել յերկար ընդդէմ չարին,
Այլ յետ աւուրց ինչ պայմանին,
տուեալ արտաքս ելանէին։
Իսկ դիւաբնակ նենգաւորին
և խորամանկ չար խաբողին
Ձուխտն սուէր, զոր եդ նոցին,
որպէս բնութիւն էր այս նորին։

---

548 EK քաշալէս EK պնտէին Կ արիարար ընդդէմ կացին փխ տողի g 'ւ արիարար Թ եւ արիարար Կ այն չար գալան բռնաւորին փխ տողի

49 Կ եւ փխ զի F$_{12}$gHKL կերակուր B$_1$ համբերեցին EF$_{12}$HK ամբարեցին

550 D չիք ոչ EF$_{12}$HK պջուրն L պջուր Կ և ոչ պջուրն առ ի վերուստ փխ տողի B$_3$ վերաբերել L Թ պատրաստեցին Կ բերեալ անդրէն փխ վերաբերեալ

551 B$_1$CDEF$_{12}$HK Կ քրիստոնէից EHKL որ ժողովեալ (KL ժողովեալ)

552 B$_1$ տեղեակք EF$_{12}$HK զա L հասին փխ հային Կ է և դիւրին փխ դան և հային

553 B$_{12}$DEF$_{12}$gHJ Կփ այսորիկ AB$_{12}$g կարէին A տիւել B$_1$ ընդ փխ ընդդէմ

554 H չիք յետ

555 D դիւրաբնակ B$_2$g առն պղծին փխ նենգաւորին F$_{12}$ խորամանգ B$_2$g նենգաւորին փխ չար խաբողին J խափողին

556 EF$_{12}$H սանեն K սանեց Կ սաէ Փ սանեալ Թ նոսին (Կ ընդ նոսին) B$_2$g սոցին B$_1$CDI որ (Կ որ և) փխ որպէս EF$_{12}$HK է g Թ նոցին

Ընտրէր զզատս զօրականին,
յորոց ունէր խոց ի սրտին,
Տայր նշանակ՝ կանգնել յատին,
նետիւք խոցէր իւրով ձեռին,
Զոր յաղթութիւն յապազային
մեծ վարկանէր իւրոյ անձին,
Նաև վարձուց փոխարինին,
ըստ ժանդագործ օրինադրին։
Զինքն կարծէր ողորմելին
վրէժխնդիր երկնաւորին,
Որում նուէր աստուածային
մատուցանէր զարիւն նոցին,
Որպէս և բանն Տէրունին,
յառաջագոյն գուշակեցին։
Արդ, իբրև զայս կատարեցին,
զորս ի շատէն փոքր ասացի*,
Զգերելոցն, որ գերեցին,
և զորս արեամբ սրով սպանին,
Զինչս և զգոյս կողոպտեցին,
զհարց և զհաւուց զոր պահէին

557 gK խնդրէր L ընդ է՞ր փխ ընտրէր $B_{23}DF_{12}gKL$ զզատ H որոց H թ ատնէր փխ ունէր

558 L նշանակ $B_1EF_{12}fHJ$ կանգնեալ C կանկնեալ F_2K ատին L գնո-ւին փխ յատին B_2g թ անհնարին փխ իւրով ձեռին EF_2K ձեռինն

559 կ նոր փխ զոր F_2HKL ապազային

560 B_1 ժանկագործ F_1HJ ժանտագործ Cf անօրինին B_2g այս տողը չունեն

561 D վրեժ խնդրեր F_2 յերկնաւորին

562 $EF_{12}HK$ կ զարիւնս

563 կ բանքն B_1D կ տէրունեան $EF_{12}HKL$ թ ակրունի K գուշակեցի

564 L զոր JL շատէ թկ փոքր ի շատէ զորս ասացին f ասացի

565 L զգերելոյն JL թ զոր կ զորս E արեամբ EK սպաննին

566 $EF_{12}H$ փ կողոպտէին F_1 հաւուց փ զորս կ զհարց և զնախնեաց զանձս որք կային փխ տողի

* № 7244 ձեռ. 564 տող՝ Զերկիրն արեամբ ողողեցին փխ զորս ի շատէն փոքր ասացի

Զոսկիակուռ զարդ կանացին,
և զպատուական հանդերձանին,
Զարծաթեղէն զոսկեղինին,
զանօթ սրբոյ պատարագին,
Զունակ բուրման անոյշ խնկին,
և զհնչող քշոցանին,
Զվարագոյրսն խորանին
և զհանդերձանս սեղանին,
Զքահանայից զարդ հանդիսին,
զհայրապետաց պատմուճանին,
Զպատուական նափորտանին,
զեմիփորոն սուրբ խորհրդին,
Զոսկէնկար տիպն ուրարին,
այն որ զուսովքն պատէին,
Զականակապ քառակուսին,
որ էր նման սուրբ վակասին.
Զբազմագունեան գործ հրաշալին,
այն, որ ի քղանցս հանդերձին.

---

567 Կ զոսկիակազմ C կանանցին H Թ կանացի J չիք և H պատուական F_{12} հանդերձ անձին Թ հանդերձ հարսին

568 Կ զարծաթեղէնս ընդ ոսկեղենին

569 JL բուրումն ACDg խնկին Կ չիք և CIJ Փ զհնչեցող (CIJ զանկականին) H զհնչումն L զանգականին Կ քշոցն տիպ հրեշտակին փխ քշոցանին

570 B_1DEF_2K զվարագուրսն CI Կ զվարագոյրս CHL Կ զհանդերձս J զհանդերսն Կ տաճարին փխ սեղանին

571 B_1D հանդիսի CIL հանդերձին L հայրապետաց B_1 պատմուճանի $EF_{12}K$ պատմուճաննին

572 H նափորտակին A զիմէփորոն B_{13} զեմէփորոն L Կ զեմիփորոնն

573 B_1D ոսկէնկար $EF_{12}gHKL$ տիպ ($EF_{12}K$ ուրարնին) L զայն $AB_{12}C$ DEE_1gK Փ զյուսովքն H յուսովն L ուսովքն Թ լուսովքն Կ զուսովն

574 F_{12} կառակուսին g քառակուսի

575 B_1 ի բազմագունեան C բազմագունակ $F_{12}K$ զբազմագոյնեան Կ զբազմագունակ AB_{12} Կ հրաշալի $F_{12}K$ հրաշին g զայն HL չիք ի

Եւ զայլն ամէն, որ ըստ կարգին,
որոց ողբումն է յիշելին,
Որովք ի տօնսն Տէրունին
վայելչապէս զարդարէին,
Իբրև փեսայ յառագաստին
կամ որպէս հարսն ի տաճարին։
Քահանայք, սարկաւագունք
կարգ. ըստ կարգի պար առնուին,
Եւ հայրապետն այն ի միջին,
որպէս գլուխ՝ բոլոր հօտին,
Ճրշան առեալ յեկեղեցին,
մեղմօրինակ անդ ճեմէին։
Իսկ ժողովոցն բազմութիւն՝
արք և կանայք, որ անդ կային,
Զհետ հետոց ընթանային,
որպէս և հօտն զկնի հովուին,

---

576 A զայն Կ զայլսն EF$_1$K ի կարգի F$_2$H Կ ի փխ ըստ L յորոց C յիշողին EF$_{12}$H յիշելի Կ յիշումն է ողբալի
577 A տուննն D տունս CEF$_{12}$fHJKL թփ տօնս EF$_{12}$HK Կ տէրունի
578 EF$_{12}$K առագաստի L յառագաստի Կ և փխ կամ Կ զհարսն EF$_{12}$HK տաճարի
579 Կ սարկաւագօք Կ եւ քահանայք H կար AEF$_{12}$K թ առնէին փխ առնուին
580 EF$_{12}$K հայրապետքն L թ հայրապետք փ միջի Կ ի մէջ նոցին EF$_{12}$K հօտի
581 Cf մեղում (f մեղու) օրինակ B$_1$ ճմէին K այս տողից հետո ունի.

Զշարականս հնչէին
եւ զմեղեդիս նուագէին։

582 L ժողովրդեանն թԿ արք B$_{23}$ գային փխ կային
583 AK հետոցն Կ արագ երագ փխ զհետհետոց CL հօտ EF$_{12}$ հովտին փխ հովուին Կ չիք եւ Կ զհօտ H որ զհօտն զկնի հօտին փխ տողի

Ի մի բերան փառաւորէին,
զերգս ի բարձունս առաքէին։
Ընդ անմարմնոցն Սրովբէից,
զերեքսրբեանն հնչէին,
Զերրորդութիւնն գովէին,
մի Տէրութիւն դաւանէին։
Արդ, փոխանակ այսր ամենի,
դուք լուարուք՝ զինչ լինիցի.
Կամ դառնաբեր պտուղ չարին
զորս ընդ որոց փոխարկեցին.
Զի հեթանոսքն իբրև մուրն
և զիս արեան գետով լցին,
Զիմ գեղեցիկ ծնեալ զորդին
սատ ի գրկիս խողխողեցին։
Յայնժամ պղծեալ զարշապարաւ
զսրբութիւնսն իմ կոխեցին,

---

584 fH փառաւորէին կ փառս տային փխ փառաւորէին կ ընդ անմարմնոցն Սրովբէից փխ ի մի բերան փառաւորէին կ ի մի բերան փառաւորէին փխ զերգս ի բարձունս առաքէին

585 AB$_2$gHL սրովբէին կ բազմութեան փխ Սրովբէից կ զերգս ի բարձունըս առաքէին փխ ընդ անմարմնոցն Սրովբէից

586 f զերրորդութիւն EF$_1$H փ զմի կ այս տողից հետո ունի՝

Հոր և որդւոյ և սուրբ հոգւոյն,
յաւով երկիր պագանէին.

587 EF$_{12}$HK այս կ այսմ L ամենայնի H լսեցէք B$_3$fL լինիցին կ խմայս ձայնի փխ զինչ լինիցի

588 կ զի փխ կամ E զառնազուն F$_{12}$H զառնազոյն կ պտուղք H որոց ընդ J 588 տողի փոխարեն ունի 589 տողը, և ընդհակառակն 589 տողի փոխարեն՝ 588 տողը:

589 CEF$_{12}$HJKL թ՟ հեթանոսք g զքաղաքս թ՟ քաղաքս փխ և զիս Cf արեամբ B$_3$ գետովք E լցցին

590 B$_{13}$Cf փ զորդիսն EF$_{12}$HK որդիքս g որդին J թ՟ զորդիս L կ որդիս EF$_{12}$HK սատի ի գիրկս (F$_1$ սատի E գիրկս) J թ՟ գիրկս իմ փխ գրկիս A խողխողեցին

591 A զարշապարին B$_{12}$ զարշապարու կ անսուրբ և պի(ղ)ծ զարշապարօք փխ տողի CF$_1$gH թկփ զսրբութիւնս J զսրբութիւնն L չիք իմ AJ կոխէին

Զուրբ տաճարն պղծեցին
և զսեղանս կործանեցին
Եւ զտէրունեան նշան խաչին
ոտից կոխան զայն առնէին,
Եւ զպատկերս աստուածային
մարմնացելոյ Հօրն Բանին
Եւ զսրբոյ Աստուածածնին
և զայլ սրբոցն, որ ըստ կարգին,
Կոխէին, անարգէին,
Հայհոյութեան բանս ասէին։
Իսկ առաջնորդք չարեաց նոցին,
որոց մամուլս անուանէին,
Ի բարձրութիւնս ելանէին,
ուր զզանգակսն հնչէին։
Ձայնիւ մեծաւ անդ գոչէին,
աղաղակաւ զայս ասէին,
Թէ՝ Այսօր քեզ մեծ աւետիք,
Մահմետ, պատգա՛մք երկնաւորին,
Դարձեալ ասաք, զոր կրուսաք,
զքո սեփական տուն և տեղին։

---

592 EF_{12}fHL տաճարն թ. տաճարս AB_{12} զսեղանսն H զսեղան
593 Կ չիք և AL թ. տէրունեան
594 EF_{12}HK զպատկերսն H աստուածածնին EF_1K սրբուհոյ F_2H սըր-բուհւոյ փ. զսրբուհւոյ
595 H այլ J չիք որ
596 L զոր կոխէին EF_{12}HK փ. 'ւ անարգէին (H և) B_1CDEF_{12}fHJKL փ. բանս
597 B_1CDEF_{12}fHJK թ.կ առաջնորդ D որ L որք փխ. որոց B_2 մայրումս g թ. մայրումս Կ զոր և մօլայս փխ. որոց մամուլս H անուանին
598 AB_1 բարձրութիւնն C փ. բարձրութիւնսն DJL թ. բարձրութիւն A զզանկանկսն $B_{23}CDF_{12}$fgHKL փ. զզանկակսն B_1E զանկակսն L այս տողի փոխարեն ունի 599 և ընդհակառակն 599-ի փոխարեն 598 տողը:
600 L եթէ փխ. թէ H մեծ քեզ աւետիքն EF_{12}K աւետիս $AB_{1-3}CDF_1$g թ.կփ Մահմեդ g փայգամք EF_{12}HK երկնաւորի
601 f փ. զտուն B_1DH տեղի EF_{12}K տեղիք f կփ զանեղին

Յայս մոլորեալ ժողովրդոց,
յերկրպագուաց անշունչ քարին,
Զորոց արեամբ լցաք զերկիր,
ըստ հրամանի քում Ղուրանին[31]։
Ահա և քեզ ձայն աւետեաց,
մեծդ Մաքքա[32], տո՛ւն Մահմետին,
Յորում է յոյսն ի Սեաւ քարին[33]
և հետեումն մի ոտին.
Զի այժմ սու քեզ փոփոխեսցուք.
զերկրպագուսն արեելին,
Զմոլորեալսն զհետ խաչին,
զպաշտօնեայսն Յիսուսին։
Զայս ասելով խրախճանային,
երգս և խնճոյս յօրինէին,
Ծափս ծափի հարկանէին,
ոտիւք վազեալ կաքաւէին։
Այլք ի չարին յարբանեկին,
որոց ղալիք անուանէին,

---

602 F_{12}gH զայս EF_{12}H մոլորած EF_{12} Փ ժողովրդոցս EF_{12}H Կ երկր-պագուացս fK երկրպագուաց H չարի փխ քարին
603 EgJ որոց F_{12}H Կ յորոց L արեամբք B_2 լցաւ AB_{23} Կուրանին
604 H սու փխ և Cfg Մաքայ Թ Մեքքայ B_1EK Մահմետի
605 EF_{12}K Կ յոյս H այս $B_{12}CDEF_{12}$GHJKL Թ սեւ
606 F_{12}H սատք փխ սու քեզ LԿ ի փխ սու A փոփոխեցին Կ փոխար-կեսցուք Cf Կ զերկրպագուս EF_{12} զերկրպագուսն H երկրպագուն F_{12}K յարեելին
607 H զմոլորեալն Թ զմոլորեալս EF_{12}H ի հետ փխ զհետ F_{12}H Թփ եւ զպաշտօնեայսն Կ Քրիստոսին
608 B_1CDf խրախճանէին F_2 խրախճանային A երգ B_3g Թ խնջոյս H օրինէին
609 B_1 ծափ փխ ծափի B_3EK Թկ ծափ զծափի
610 $AB_{1-3}CDEF_{12}$gHK այլ F_{12}HJK Թ ի չարեաց F_{12}HJK Թ արբանե-կնին f Կփ արբանեկաց AB_{23}DE Կ խաղիկք g հաջիք J Փ ղալիքն L խաղնիկք Թ ղալիկք

Իբրև պչունս կատաղիս
յորսոյ վերայ յարձակէին,
Զարիւնս առեալ զսպանելոցն
զանձինս իւրեանց օծանէին։
Եւ զորովայնսն հերձուին,
զլեարդսն հանեալ խածանէին
Եւ զգլուխսն քերթէին
՚ւ ի խորասան[34] զայն տանէին,
Զի ի նոցունց վարձս ընկալցին
ըստ սպանելոցն համարին։
Իսկ անօրէն պիղծ վիշապին
և չարաթոյն բռնաւորին,
Այն, որ նման գոլով Ներին[35],
եղջիւր ամբարձ դէմ Արարչին,
Արհամարհեաց զյարկ տաճարին,
զաստուածընկալն և հրաշալին,
Զանուանակիրն Յովհաննու[36]՝
զՄկրտիչ մարգարէին

---

611 L պչնուճս B_1 կատաղին DL կ կատաղէին $EF_{12}H$ կատաղեալ $EF_{12}K$ թ· յորսոյ HJ որոց կ յորոց $F_{12}HK$ արձակէին

612 կ առեալ զարիւնս E արեալ E սպաննելոցն JL սպանելոց թ· զսպանելոց A անձինս $EF_{12}H$ յանձինս

613 B_1D զորովայնսն B_2F_{12} կ զորովայնս H յորովայնս $B_{12}CDfgH$ հեղձուլին B_3 հեղձնուլին $EF_{12}HK$ փ հերձէին L թ· հերձնուլին կ պատառէին փխ հերձուին B_2 զլեարդն J զլեարդս K զլերդսն թ· լեարդսն կ հանեալ զլեարդս $B_{1-3}DEF_{12}fgHJKL$ թկփ խածատէին

614 կ նաև փխ և g քերթեցին H չիք ՚ւ L և փխ ՚ւ կ յաղարկէին փխ զայն տանէին

615 C վարձս փ ընկ B_2g զսպաննելոցն $EF_{12}L$ սպաննելոցն

616 $AEF_{12}K$ պեղծ կ չար փխ պիղծ $EF_{12}K$ չարաթին H չարաթեամբ

617 կ չար պիղծ փխ գոլով $F_{12}f$ եղջեւր L համբարձ

618 H յարկ կ զփառս փխ զյարկ $B_1CDFF_{12}fHKL$ թկ զաստուածընկալ L չիք և $B_{12}fJL$ թկ զհրաշալին

619 g զանուանակիր կարապետին K Յովաննու L Յոհաննու AD զՄկրտիչն g ասեր Յովհաննէս փխ զՄկրտիչ

Կամ զաւետեաց քարոզ բանին,
    իբր համանուն զոլ երկոքին։
Եմուտ անդ դարշն և պղծալին,
    արիւնահեղն և նենգով լլին,
Հանդերձ զօրօքն, որ ընդ նմին,
    պաշտօնէիւքն Մահմետին։
Եւ ի սեղանն աստուածային,
    յոր միշտ զենոյր Աստուածորդին,
Հարձս նստոյց երգել ի նմին
    ի գինարբուս ըստ Հերովդին[37],
Անդ, ուր հրեշտակքն հնչէին
    և սերոբէք սաւառնէին,
Քերոբէքն ակումբ կային,
    և պետութիւնքն սարսէին,
Յորժամ երկնից թագաւորին
    զալուստ լինէր յեկեղեցին,
Եւ անարատ և սուրբ դառին
    հեղոյր արիւնն ի սեղանին՝
Ի հաշտութիւն Հօրն վերին,
    ՚ւ ի քաւութիւն մեղաւորին։

---

620 L աւետեաց g գի փխ իբր $CEF_{12}HKL$ կ համանուն A երկուքին
621 L եւ անդ դարշ փխ անդ դարշն L չիք և $EF_{12}HKL$ արիւնահեղ նենգով լլին (L արիւնահեղ) փխ առզի կ զազրալին
622 L զորոք H կ որք փխ որ թ Մեհմետին (այսուհետև ևս Մեհմետին) այլևս չենք նշում
623 $F_{12}HK$ որ (կ ուր) փխ յոր կ զառն երկնային փխ Աստուածորդին
624 L հարձան $AB_{1-3}DEF_{12}fgHJKL$ թ չիք ի ACDf կ գինարբունս $B_{12}EF_{12}HJKL$ կփ եւ փխ ի $B_{3}gJ$ թ գինարբուան H գինարբուքս
625 H որ փխ ուր F_2 հրեշտակին կ հրձուէին g Սերոբէին J կ Սերոբէ-քըն $EF_{12}K$ թ սաւառնային
626 կ ուր փ յոր $EF_{12}H$ Սերոբէքն $EF_{12}K$ ակումբք կ զօղային փխ ա-կումբ կային
628 L սրբոյ փխ սուրբ $B_{1-3}CDf$ փ դառինն J դարիւնն
629 H չիք ՚ւ

Բայց ոչ միայն անդ անէին
զանարգութիւնս, որ ասէին,
Այլ յամենայն խորանս սրբոց,
որք աստանօր շինեալ կային։
Յիւրաքանչիւրն մտէին,
զսրբութիւնն պղծէին,
Գործ զարշութեան անդ գործէին,
զոր ուսուցեալ էր ՄաՀմետին,
Զոր և խօսելն է աղտեղի,
լսելն զարշ՝ սրբասիրին։
Զամանս ուղտուց տուն անէին,
և զայլս՝ իշուց 'ւ երիվարին,
Յամանս ինքեանք բնակէին,
որ են վատթար, քան զանբանին։
Արդ, իբրև զայս կատարեցին,
ըստ Թոյլ տալոյ բարերարին,

---

630 g *գայս* փխ *բայց* Af *զանարգութիւնն* (*Թ զանարգութիւն*) (L *Թկ զոր*) *ասացին* (K *ասայի կ յիշեցի*)
631 $AB_{13}DEF_{12}fgHJKL$ *Թկփ խորան* $B_2EF_{12}fHK$ *սրբոցն* g *կ սուրբ խորանին* (*կ խորանի*) փխ *խորանս սրբոց* B_2Dg *որ* փխ *որք* g *այս քաղաքս* փխ *աստանօր* H *անտանօր*
632 $AB_{1-3}DEF_1gH$ *Թկ իւրաքանչիւրն* CfL *իւրաքանչիւրքս* (L *յիւրաքանչիւր*) *մտանէին փ յիւրաքանչիւրս կ յամենեսին* HJ *Թկ մտանէին* K *'ւ զսրբութիւնն կ եւ զսրբութիւնն*
633 B_1 *զարշութեանն* D *զարշութեանս* H *քարշութեան* D չիք *անդ* $B_2EF_{12}K$ *կ է* փխ *էր* H չիք *էր*
634 *Թ խօսիլ* B_3 *աղտեղի* F_2 *յաղտեղի* $AB_{1-3}CDEF_{12}fJKL$ *կփ սրբասիրի* L այս տողից հետո ունի՝

Որոց սովոր է այս նոցին,
ըստ անխտիր պատուիրանին։

635 Cf *ուղտոց* $EF_{12}HK$ *Թ ըղտուց* g *տունս* B_1 *'ւ իշուց* B_2CEF_1gHK *Թկփ իշոց* EF_1K *'ւ երիվայրին*
636 $B_1DEF_{12}gHJKL$ *զամանս* B_2 *յամանք* $AB_{13}CDF_2fJL$ *փ էր* B_2g *է* (*կ որք են*) փխ *որ են* *Թ վատթարք կ անբանին*

Ջրոս համառօտ և ծայրաքաղ
փոքր ինչ ցուցաք զաղէտս իրին,
Յայնժամ զդերեալսն բաշխէին,
մի առ միոյ պարգև տային,
Ի հեռաւորսն արձակէին
զգեղեցկատիպսն, որ ընտրէին,
Բաբելացւոց թագաւորին
'ւ ի Խորասան՝ մեծ սուլթանին,
Անոտի մոլար՝ խալիֆային,
կոյր և կուրաց առաջնորդին,
Որ է յաթոռն Մահմետին՝
սուտ մարգարէ խաբեբային,
Խաւարելոց օրինադրին,
չարեաց մեղաց ուսուցողին,
Այն, որ գործէ զաղտեղութիւն՝
զանասելին մարդոյ լեզուին.
'Ի ուսուցանէ իւր ժողովին՝
գործել զնոյն զպղծալին,

---

638 B_1CDfJL ԹԿՓ զոր D սակաւ փխ փոքր H Կ զաղէտ

639 Կ խոկ փխ յայնժամ Կ զկին և զմանկանին փխ բաշխէին CEF_{12}fgH Փ պարգևս Կ պարգև միմեանց զնոյնս բաշխէին

640 EF_{12}HJKL Կ հեռաւորս F_2 արձակեցին Թ առաքէին Կ յուղարկէին Կ զգեղեցկատիպսն, որ ընտրէին ի հեռաւորսն արձակէին J զեղեցկատիպս Կ զգեղեցիկսն H Կ չիք որ F_2 ընտրեցին L զոր ընտրեցին

641 CEK բաբելացող B_{1-3}DfgHJL չիք 'ւ Կ Խորասանա փխ 'ւ ի Խորասան $B_{23}CF_1$fg սուլտանին

642 B_2g յիմար փխ մոլար AB_2 Փ խալիփային B_2 է փխ և EF_{12}H և կոյր փխ կոյր և

643 F_2K աթոռն g յաթոռ Մուհամմտին

644 F_1H ԿՓ խաւարելոցն F_2 խաւարելոյն EF_2 օրինադիրն g առաջնորդին փխ օրինադրին L մեծաց ուսուցանողին փխ մեղաց ուսուցողին Կ գործող փխ մեղաց

645 F_2 չիք որ EF_{12}K աղտեղութիւն EF_{12}gK Թ զանասելի Կ զանլիշելին F_1 մարդւոյ Կ մարդկան

646 F_{12}fgK չիք 'ւ B_1D յուսուցանէ EF_{12}HK ուսուցանող L եւ ուսանդէ փխ 'ւ ուսուցանէ F_2 զպղծելին Կ յայտնի առնել զգործ պղծալին փխ տողի

Եւ քաւութիւն մեղաց նոցին
օրինադրէ պղուալին՝
Ողողանիլ ջրով գետին,
մաքրել միայն զերեսլին,
Որով և գորտք, որ ի ծովին,
առաւելուն, քան զնոսին,
Իսկ զհոգւոյն վայելչութիւն
մեղօք թաղեն միշտ ի տղմին։
Արդ, այսպիսիս լուր աւետեաց
գրով հնչէր յականջս նորին,
Թէ՝ Աւետիք քեզ խնդալից,
ահա զպաշտօն բարձի զխաչին
Եւ զքաղաքս ամուր նոցին
տապալեցի հիմն՝ յարևին։
Բայց այս սկիզբն իմոյ մարտին,
որ վասն քոյդ է հաւատին
Եւ ռասուլ[38] քոյոյ նախնոյն՝
պատգամաւոր փղամբարին։

---

647 B_1CDfJL փ զղուելին (L փ զղգւելին) F_{12}gHK զլուանալին թ լուանալին կ լուացումն անձին փխ պլուալին

648 փ ողողանել կ որով մաքրի միայն մարմին փխ տողի

649 Cf փ կետք D գետք g ջրին L չիք ի L ծովային թ որք ի ջրին կ և զազրալի գործք նոցին փխ տողի կ և ոչ նուազին փխ քան զնոսին

650 L որ փխ իսկ B_1D զհոգոյն EF_1K վայելչութեանն EF_{12}K թաղել H թաղեալք B_1 տղմի

651 B_{12}CDEF_{12}fgJK փ այսպիսոյս H այսպիսեացս թ այսպիսի կ և զայսպիսի H գոլով L գրովք B_{1-3}CDEF_{12}fgHJK թ յականջ L թի նոցին

652 F_2 եթէ g աւետիս F_2 թ խնդալի L խնդալին կ ձեզ խնդութեան փխ քեզ խնդալից f փ զպաշտօնք B_1D բարձին B_1 զխաչի EF_{12}KL փ խաչին կ բարձի զպաշտօն խաչին

653 թ զքաղաքն L նորին փխ նոցին g տապալեցին HL արևին

654 F_2 չիք այս g այս է D հաւատին F_2 հաւատի

655 A քոյյ g պատգամաւորեր A փեղեմբարին EF_{12}K փաղամպարին H փեղանբարին JL փեյղամպերին թ փեղամբէրին

Այլ դու յիշեա զիս յուրբաթին,
ի յաղօթելն ի մզքթին,
Զի ես ահա վաղվաղակի
յերկրէ բառնամ զազգս նոցին
Եւ սատակեմ զամենեսին,
որք դաւանեն զԱստուածորդին։

9

Արդ՝ զայս գրէր անդ ի հեռին
'ւ ինքն փքայր ոգւով չարին,
Խրոխտայր նման Ռափսակին[39],
խորհէր՝ ջնջել զայլս, որ կային։
Ո՛չ գիտելով զայս յիմարին
'ւ ո՛չ զմտաւ ածել կուրին,
Թէ ո՛չ ուժով իւրոյ բազկին
կամ զօրութեամբ իւր Մահմետին

656 B_2g Թ արդ փխ այլ H ուրբաթին L յաղօթելս EF_1HK Թկ մզկթին- F_2JL մզկիթին

657 $EF_{12}HK$ Փ զգեստ փխ ես ահա Կ ահա ես C ի վաղվաղակի g փոխ-թանակի $EF_{12}HK$ բանամք և զազգ Կ բառնամ յերկրէ HL նորին- Փ իւրն ազգովին փխ զազգս նոցին

658 Կ այլև ընջեմ փխ եւ սատակեմ A զամենիսին HJL զաւանին

659 $EF_{12}HK$ այլ արդ փխ արդ զնա B_2 անտի Փ անդր փխ անդ Կ ի քարտիսին փխ անդ ի հեռին H Կ չիք 'ւ Թ եւ փխ 'ւ $EF_{12}K$ ինք փքանայր L փութայր փխ փքայր H փքանայր սովաւ փխ փքայր ոգւով $B_1CDEfgJK$ ոգով Կ իւրում մտին փխ ոգւով չարին Կ այս տողի փոխարեն ունի

Եւ տաւքէր ի չորս կողմին

660 HL խրոխտանայր B_1 Ռասլեկին Թ Հռափսակին Կ 'ւ ինքն փքայ-ոգւով չարին փխ խրոխտայր նման Ռափսակին AB_2 Թ խորհել Cf զայս $DEF_{12}HK$ Փ զազգս փխ զայլս Կ խրոխտայր նման Ռափսակին փխ խորհէր ջնջել զայլս որ կային

661 $EF_{12}HK$ յիմար ոգին փխ զայս յիմարին B_2 Թ եւ փխ 'ւ $F_{12}HK$ չիք 'ւ B_3L ածեալ

662 $EF_{12}HK$ զայս ոչ ուժն փխ ոչ ուժով $B_1CDEF_{12}fHJKL$ ԹԿՓ իւր պինդ ($B_1DEF_{12}K$ պնդած) կնտին (B_1H կնդին DL Թ գնդին)

Եղև զՌուհա առնուլ նմին,
մտանել ի սուր 'ւ ի գերութիւն,
Այլ իմ մեղացն բազմութիւն,
և յանձախել գործոյ չարին
Մատնեաց ի ձեռս անօրինին՝
խիստ 'ւ ապստամբ բռնաւորին.
Որպէս երբեմն վաղագոյն
սոյն այս լինէր Իսրայէլին,
Պատուիրանլով Տեառն՝ նոցին
ի ձեռն սուրբ մարգարէին.
Թէ ախորժէք և լսէք ինձ[40],
*դուք ժառանգէք զբարութիւն**,
Ապա թէ ոչ լսել կամիք,
*զձեզ կերիցէ սուր գերողին***:
Դարձեալ բանիւ Տեառն Աստուծոյ,
խօսի Դաւիթ ի Սաղմոսին[41].
— Եթէ թողցեն որդիքն քո
զօրէնս եդեալ իմ հրամանին,

---

663 $EF_{12}gHKL$ *զՈւրհայ* H *առնել* g *նոցին* կ *զյՈւրայ քաղաքն առին նորին* փխ *տողի* Թ *մատնեալ* H չիք *'ւ* կ *և զընակիչսն կոտորեցին* փխ *տողի*
664 B_3CF_2fgHJ *Թփ դործոյ*
665 կ *անօրինաց* B_1 *ու* փխ *'ւ* gH չիք *'ւ* H *արստամբ* կ *անողորմ* փխ *'ւ ապստամբ*
666 $EF_{12}K$ *վարդագոյն* g *վաղի հին* փխ *վաղագոյն* C ունի խախտված տողեր՝ *666—728* տողերի փոխարեն ունի *729—755* տողերը և հակառակը *729—755* տողերի փոխարեն *666—728* տողերը $EF_{12}HK$ *սոյնպէս* փխ *սոյն այս* L *այլ* փխ *այս* B_{23} *յԻսրայէլին* f *յԵրուսաղէմին*
667 կ *զի պատուիրեաց տէրն* փխ *պատուիրանլով տեառն* f *տեառնն* L *տէրն*
668 B_1H *ժառանգեցէք*
670 g *արարչին* (*Փ աստուածային*) փխ *աստուծոյ*
671 g *որդիքն քո թողցին* փխ *թողցեն որդիքն քո*

* № *3267 ձեռ. 668* տող *զբրրութիւն* փխ *զբարութիւն*
** № *1540 ձեռ. 669* տող *զեհենին* փխ *գերողին*

Գաւազանաւն բարկութեան
    հարում զմեզսն, որ գործեցին։
Իբրև յառաջ ժամանակին
    յԵբրայեցւոցն[42] առնէր յազգին,
Զայն, որ եհան յԵգիպտոսէ,
    անցոյց ընդ մէջ Կարմիր ծովին
Եւ զմանանայն յանապատին
    իջոյց յերկնից՝ նման ձիւնին։
Որոց ի տիւ՝ ամպ հովանին
    և սիւն հրոյ՝ լոյս գիշերին,
Եւ խոստանայր տալով նոցին
    զոր Աւետեաց երկիր կոչին։
Բայց իբրև ոչ նոքա կացին
    յօրէնս եդեալ պատուիրանին,
Այլ զԱրարիչն իւրեանց թողին
    'ւ որթուն գլխոյ երկրպագին,
Ընդ Մադիամ[43] խառնակէին
    և պղծութեամբ յերկիր լցին։
Էարկ տապաստ յանապատին,
    Երդուաւ ի յաջ իր կենդանին,

---

672 $EF_{12}HK$ Փ գաւազանաւս g գաւազանաւ բարկութենին L հարից H յորում փխ հարում g հրէից AJL Թ զմեզս L զոր Կ որք փխ որ
673 g որպէս փխ իբրև Cf Փ յառաջ B_2 ժամանակաւ B_1CDEK յեբրայեցոց F_2 եբրայեցւոցն J եբրայեցւոց Cf առնէք $B_1EF_{12}HJL$ ազգին C յանգին f յանգին
674 B_2 յեգըպտոսին g եգիպտոսին gK 'ւ անցոյց $EF_{12}HK$ ի փխ ընդ Թ ծովուն
675 H անապատին
676 A որով
677 L զխոստացեալն տայր Կ զոր K յերկիր
678 H օրէնս
679 $EF_{12}K$ զարարիչս $DF_{12}H$ չիք 'ւ B_1D որթոյ գլխոյն $CEF_{12}fgHJK$ որթոյն Փ երկիր պագին
680 H երկիր

Եթէ՝ մտցեն անդր ի հանդիստ
նորա, որ զիս դառնացուցին:
Որք և յերկիրն պարգևաց*
մի յայնցանէ անդ ո՛չ մտին,
Այլ ջնջեցան անդր ի վայրին,
ոսկերքն անկան յանապատին:
Թողում ասել զտապանակին,
զոր ի Հեղեայ որդւոցն առին
Վասն չարեաց գործոց նոցին,
զոր առ խորանն գործեցին,
Յորս երեսուն հազար դասին
յայն օր անկան Իսրայէլին.
Նոյն և Հեղեայ քահանային
պատուհասեալ բեկմամբ ողին:
Հեբրայեցիք դարձեալ նոքին,
որ Յակոբեան որդիքն էին,
Յորժամ յերկիր բղխիչ կաթին
ըստ աւետեաց հարցն մտին

682 Թ· թէ ոչ F_2 անդր ի Î անտր g իմ հանգստին փխ անդր ի հան-գիստ F_{12}H իւր նորա փխ նորա որ B_2 Թվ որք փխ որ E չիք որ
683 Թ· ի փխ և g պարգևին L պարգևաց H այնցանէ EF_{12}gH անդր Կ մին ի նոցունց անդր ոչ մտին փխ տողի
684 EHK անդ F_{12} անտ Կ ի յայն փխ անդր ի CEF_1ÎHK ոսկերք g անկեան Î անդան
685 B_1D Կ զատապանակն L և փխ ի B_1EfK որդոցն Cg յորդոցն J որդ-ւոց
686 H չարեացն J չիք չարեաց B_1DEF_{12}JKL Թ· խորանին gHL գործէ-ին Կ զորս խորանին գործէին
687 EF_{12}fH զորս F_{12} 'և հազար EF_{12}H դարին A այս տողը չունի B_1E F_{12}K այն (B_1 յայն) օր H այն Կ այնք որք B_3 Իսրայէլին EF_{12}K Իսրայէլ հին Î յԻսրայէլին
688 F_1 բեկմամբ B_1 կողին
689 EF_{12}HJ Թ· յեբրայեցիք g նոցին Cf Կ որք փխ որ $B_{12}CDEF_{12}$fgHK Թ· Յակոբեան J Յակոբեայն B_1DEF_{12}H Թվ որդիք
690 Թ· յայնժամ D բխիչ g բխող Կ բղխող

* № 8121 և 9883 ձեռ. 683 տող պարթևաց փխ պարգևաց

Եւ ստուարացեալ գիրանային,
զուխտն առաջին մոռանային,
Զորս մարգարէքն խրատէին,
և զալ չարեաց բողոքէին,
Պատասխանի խիստ առնէին,
և ի տաճարն պանծային։
Յայնժամ Հոգին աստուածային
պայս բարբառէր ընդդէմ նոցին.
— Ի սրբութիւնսդ իմ սկսանիմ
ածել պաւերն ի տաճարին,
Յորս ի Հարկէ շարժեալ բարին
ի դառնութիւն վասն նոցին,
Նած Հասոյց զՔաղդէացին[45],
մատնեաց ի ձեռս անօրինին։
ԶԵրուսաղէմ քաղաքն ընտրեալ
առին յաւար 'ւ ի գերութիւն
Եւ զտաճարն զՀրաշալին,
պայն, որ շինեալ Սողոմոնին։
Զկեփաղեան[46] զոսկին առին,
զկազմած զարդին կողոպտեցին

---

691 B_1 ստորացեալ F_2 ստուորացեալ f ստուերացեալ B_1D Կ լայնանա-յին

692 $B_1DEF_{12}fHJKL$ ԹԿ զոր JL մարգարէք C 'ւ փխ և $EF_{12}K$ Փ զզալ f 'ւ զայ չարեացն g չարաց L Կ վասն (Կ զզալ) չարեացն

693 CfgJKL ԹՓ պատասխանիս $EF_{12}H$ պատասխանեալ $EF_{12}H$ առնէին C 'ւ փխ և ի f պանձային

695 B_2 սրբութիւնս $EF_{12}HK$ Փ սրբութեանցս g Կ սրբութեանց J չիք իմ g սկսանիմ Թ ի սրբութեանց մի հեռանայք փխ տողի $EF_{12}HK$ ածիմ Թ զօրէնս փխ պաւերն Կ պաւերն ածել

696 $B_{12}DEF_{12}gHK$ Կ զորս

697 EK զքաղթէացին H քաղդեացին $CEF_{12}fHK$ Փ ձեռն

698 H Երուսաղէմ K Յերուսաղէմ B_2g քաղաք նոցին $AB_{1-3}CDJKL$ աւար EF_{12} արին տարան ի գերութիւն g առին աւար և գերե-ցին H տարան ի փխ աւար 'ւ ի DK չիք 'ւ Թ եւ գերեցին փխ 'ւ ի գերութիւն

699 $B_1CDEF_{12}gHJK$ ԹԿ հրաշալին L հրաշալի

700 L զկեփայեան Թ զկեփաղեան $B_{1-3}DEF_{12}fgHJKL$ ԹԿՓ ոսկին HL կազմած Կ կազմեալ զարդերսն J զարդուն Փ զարդնին

Եւ զժողովուրդն սեփական
դերի առեալ խաղացուցին։
Ի Հետիոտս տանէին,
քաղց և ծարաւ պանդխտէին,
Ի Բաբելոն նստեալ լային,
մինչ զՍիոն անդ յիշէին։
Եւ այլք բազումք են, որ պատմին
մեզ յօրինակ նախ քարոզին,
Եթէ չխնայէ յիւր սիրելին
ի ստուգանել պատուիրանին,
Այլ և խրատէ նա սաստկագին
յոյժ առաւել, քան զատելին,
Որպէս և Հայրն զիւր որդին
փութայ խրատել, 'ւ ոչ զօտարին.
Կամ տէրունեան սուրբ առակին
յերկաքանչիւրն ծառային՝
Կամացն Տեառն գիտողին
և արժանի զործեալ տուժին,

---

701 J զժողովուրդ Կ զժողովուրդսն g Թ Իսրայէլին J սեփականին փխ սեփական Կ վարեալ վտարեցին փխ առեալ խաղացուցին

702 B_2g ընդ փխ ի EF_2K զՀետիյոտս g յետիոտս E քաղցր H պանդխտեցին

703 E եւ փխ մինչ

704 $B_{1-3}CDEF_{12}$gHJK Փ այլ փխ այլք C£ Փ բազում g բազում բանք որ . . . Թ այլ բազում բանք որ . . . F_{12}HK զոր Կ որք փխ որ L օրինակ

705 ԹՓ թէ փխ եթէ B_1D Կ խնայէ K չի խնայէ L թէ ոչ խնայէ A ստուգանել

706 A սաստկային Կ յոյժ փխ նա Կ եւս փխ յոյժ F_{12}HK զնոսին փխ զատելին

707 EF_{12}HK այլ որպէս, փխ որպէս և H իւր Կ ջանայ փխ փութայ EF_{12}HJK չիք 'ւ

708 Փ ըստէրունեան AF_1gHL Թ իւրաքանչիւրն J յերկաքանչիւրան Փ յիւրաքանչիւրն

709 EF_{12}HJKL կամաց EF_1K տրեառն H տեառն անգիտողին L տեառնն Կ իւր գիտողին CEF_{12}gHK ԹՓ զործել Կ զործոց

Արբցէ, ասէ, զան բազմագին,
քան զայն, որ ոչ գիտէր բնաւին։
Ուրեմն, այս ինձ պատահեցին,
ըստ իրաւանց եկին հասին,
Քանզի լցայ գործովք չարին
և չարարի զկամս նորին,
Այլ հաւասար ազգ մարդկային,
ամենեքեան, որ յիս կային,
Իւրաքանչիւր ոք հասակին
յանդգնաբար մեղանչէին,
Բարեաց գործոց հեռանային,
և ի չարիսն հպէին։
Ծերք և մանկունք, արք և կանայք,
յախտս մեղաց անկեալ կային։
Քահանայք՝ քարոզք բանին
և սպասաւորք սուրբ խորհրդին,
Անխրատաբար վարուք էին,
զոր չէ ասել պարտ՝ գործէին,

---

710 Փ ըմպել փխ արբցէ H քանզի այլ փխ քան զայն EF_{12} զայլն L գիտեր ոչ փխ որ ոչ գիտեր ԹԿ գիտէ

712 B_2 լցաւ $EF_{12}HK$ Թ լցայք C գործով H գործօք $EF_{12}HK$ ոչ արաք Թ չարարաք $DEF_{12}HJKL$ Թ արարչին փխ նորին

713 Կ այլ գործ համայն մարդկան սեռին փխ տողի H մարդկայինն f ամենեքին Կ յիս գտանին

714 $F_{12}fHJKL$ ԹՓ յիւրաքանչիւր իւր (f ԹՓ յիւր) փխ ոք Կ իւրաքանչիւրն Կ չիք ոք $F_{12}HK$ անդգնաբար

715 B_3 հպպէին Կ դիմէին

716 g Թ ողայք փխ մանկունք L չիք մանկունք D այրք փխ արք EK յաղթս HL յաղտս B_2g անկանէին Կ շաղախէին փխ անկեալ կային

717 Փ քահանայքն $B_{12}CDEF_{12}gHJK$ քարոզ Թ իսկ քարոզք

718 $B_{13}CDF_{12}fHJKL$ Թ Փ անխրատարար AB_2C Թ վարիւք AC Թ կէին B_2g Կ կային B_1D չէր փխ չէ F_1H չէ պարտ ասել, զոր գործէին փխ տողի

Այա ի սուրբն սրբութեանց
անմաքրապէս մերձենային։
Եւ այսպիսի գործովք չարեաց,
որովք ի նոյն անկեալ էին,
Զհաբեկոնի բոցն իջուցին,
զհուրն և զծծումբն Սոդոմին,
Զերկրի բերան անձանց բացին,
որպէս Կորխայ[47] և Դաթանին[48]։
Այլ զի ումանք ընդդէմ բերին
և սատանիօք հակառակին,
Ասեն՝ զի՞րդ իրաւացի
այս է վճիռ դատաստանին.
Մի թէ միայն մեղան նոքի՞ն,
քան զայլս ամէն քրիստոնէին.
Զի՞ յայսքանեաց բիւր քաղաքաց
պատիժ նոքա միայն կրեցին.
Կամ թէ արդա՞ր արդեօք էին,
յորոց ի ձեռսն մատնէին՝
Զանգի և իւրքն առ հասարակ,
որք զսոսա չարչարեցին։

---

719 AB_3CfJL կ սրբոյէից $B_{12}Dg$ սրբոյէին փխ սրբութեանց
720 gL զործով կ գործս g կ չարին կ ամէնն փխ որովք L անկեալք
721 A զբոցն $CEF_{12}HJKL$ թ զհուր E չիք և $AB_{12}f$ ծծումն B_3 զծծումն L կփ ծծումբն
722 H երկրի կ բերանն $EF_{12}H$ անկեալ փխ անձանց կ ընքեանց $F_{12}H$ Դաթանին
724 L թ իրաւացին $EF_{12}K$ վճռիս $AB_{1-3}CDEF_{12}gHK$ կ դատաստանի
725 E զի թէ փխ միթէ L կ մեզան միայն B_1 նոքա C զամենայն այլ քրիստոնին g զայլ AB_3CJ թ քրիստոնէից
726 $F_{12}fHK$ կ այսքանեաց $EF_{12}gHK$ քաղաքին EF_{12} նոցա H նոցին
727 B_1D չիք թէ $EF_{12}HK$ նորա արդարք կ արդեօք արդարք EHJK թ որոց Dg ձեռն թ ձեռս
728 B_1D Ցանկի $EF_{12}HK$ Զանկի J Զանկին L Զանգին f թ որ փխ որք D թ զնոսա

Բայց լուիցէ այժմ այնպիսին
պատասխանի իւրում բանին.
Ոչ ի յինէն բան մարդկային,
այլ ի Տեառնէ յոյժ գիտողին։
Որ վասն անկեալ աշտարակին[49]
ի Սելովամ տասնեութին
Կամ ընդ զոհից Գալիլէին[50]
զարիւն խառնեալ Պիղատոսին,
Մի՞թէ արդեօք, ասէ, էին
մեղօք միայն լցեալ նոքին։
Ասեմ՝ թէ ոչ ապաշխարէք,
լինիք և դուք նման նոցին։
Արդ, այս խրատ է մարդկային
հանուրց բոլոր բարեպաշտին.
Ոչ ի հաւատն ճշմարիտ
ունել միայն վստահութիւն,
Այլ և զգործս արդարութեան
միաբանել ընդ հաւատին.
Քանզի մեռեալ հաւատք ասին,
որում և գործք ոչ հետևին,
Ապա թէ ոչ յայս կրթիցին,
որ է օրէնք աստուածային,

729 AB$_{12}$ այսպիսին Փ պատասխանիս CD խմում փխ խւրում
730 F$_2$ գիտողին H գովելին փխ գիտողին
731 L ի Սելովամ տասնեութին, որ վասն անկեալ աշտարակին A Սի-
լովամ f Սելովմա
732 Թ ըստ g Գալիլային L սարիւնս Կ զարիւնն
733 E զի թէ փխ մի՞թէ B$_1$Dg ասէին (H և ասէին) փխ ասէ էին L Կ
լցեալ միայն B$_1$D նոցին g էին փխ նոքին
734 L ապաշխարհէք
735 AB$_{1-3}$CfgHJL ԹՓ ի խրատ B$_2$ նմանք փխ հանուրց
736 Կ հաւատս ճշմարիտս L ճշմարտին HL Կ ունիլ
737 g ի գործս փխ և զգործս H միաբանեալ
738 F$_{12}$ յորում H ուրում
739 f կրթեցին L Թ կրթեացին A այս տողը չունի

Իւրաքանչիւր որ առանձին
ակն ունիցի պատուհասին
Կամ այս կենօքս, որ ի մարմին,
կամ յանաշառ մեծ ատենին։
Իսկ որ ի ձեռսն մատնեցին
հաւատացեալք անհաւատից,
Մի՛ յայս ողէտք լինիցին
աստուածական դատաստանին։
Քանզի որպէս յերկրաւորիս
այս է հրահանգ դատաւորին,
Զի սուր ածել մահապարտին
կամ պատուհաս՝ չարագործին
Ո՛չ հրամայէ մեծ իշխանին
կամ սիրելի բարեկամին,
Այլ անարժան մարդոյ վերջին,
և գառնագոյն դիմաց դահճին։
Սոյնպէս և այս անօրինին
առ երկնաւոր Թագաւորին.

---

740 F_1 առ յանձին $B_{13}CDEF_{12}fHJKL$ Փ ունիցին
741 L կենօք A է փխ ի AHK Թ4 անաչառ J յանաչառ
742 f չիք որ B_1D Կ ձեռն L ձեռս B_2g մատնիցին Կ մատնեցան L հաւատացեալ Կ հաւատացեալքն $B_2CEF_{12}gHJKL$ Թ4Փ անհաւատին
743 F_2K այս B_1D լինիջիք B_2gL Թ4 ողէտ որ Թ4 լինիցի L այս տողի փոխարեն ունի 744 տողը և ընդհակառակը՝ 744 տողի փոխարեն 743 տողը։ F_{12} յաստուածական
744 C զդատիժ փխ որպէս f չիք որպէս F_2 Փ երկրաւորիս f զերկրաւորիս Թ երկրաւորին f հրամանք Կ օրէնք փխ հրահանգ D դատաւորի $EF_{12}HK$ Թ դատաստանին
745 Թ սուտ փխ սուր AB_2Df Թ4Փ ածեալ $EF_{12}HK$ ածէ՛ Կ որով պատժել փխ զի սուր ածել Կ և փխ կամ
746 f հրամէ
747 A որդին փխ վերջին Կ գարշագէմ անարգ փխ գառնագոյն դիմաց g մահճին փխ դահճին
748 $B_{12}DGJKL$ Թ Նոյնպէս Կ ամին նման փխ սոյնպէս և L այն (Փ յայս) փխ այս K անօրինեն

Որպէս տանջանքն Եգիպտոսին
չար Հրեշտակօք լինել ասին,
Կամ կռապարիշտ բարբարոսքն
զազգն տանջէ զԻսրայէլին,
Կամ առ ի խրատ զարհուրագին
դիւաց մատնէ զոմանց մարմին,
Եւ կամ բերումն կարկտին
և եղեման խստագունին,
Կամ անձրևաց զալ անչափին,
կամ՝ անխոնաւ խիստ երաշտին,
Կամ՝ բազմութեան յոյժ մարախին,
կամ՝ զալընկին և մնինային,
Եւ կամ՝ մկան զազրագունին
ի յեռացումն անդաստանին*:

---

749 $EF_{12}gH$ թ· տանջանք B_2 Եգըպտոսին B_3 Եգւպտոսին $F_{12}K$ յԵգիպտոսին H լինիլ Կ աւէ լինին փխ լինել ասին

750 B_1CDfJL Թկփ կռապաշտ CL բարբարոսին DfHJ Թփ բարբարոսք $AB_3EF_{12}fgHJKL$ Թփ զազգն B_2 զազգս $B_{13}CDEF_{12}fHJKL$ Թկփ տանջէր g տանջեաց $B_{23}E$ զԻսրայելին CDJ զԻսրաէլին L Իսրայէլին

751 B_1 կամաւ փխ կամ առ Կ չիք կամ Կ չարագործին փխ զարհուրագին

752 B_1 չիք Եւ H բեկումն D չիք և

753 Կ և կամ անչափ զայն անձրևին փխ տղի Cf փ անբաւին

754 $AB_{23}CEF_{12}fgH$ փ բազմութեամբ K բազմութիւն DL Եւ կամ (D զանգզան) B_1 զանկան $CEF_{12}fHK$ Թկփ զալուկին L զալկան EF_{12} HK մինինային g մնունին L մննային $F_{12}HK$ չիք և

755 $AB_{1-3}CDfJKL$ Թփ մկամբ g մկամբք L ի յեռացումն անդաստանին և կամ՝ մկան զազրագունին

---

* № 8436 ձեռ. 755 տողից հետո ունի՝

Բանադրանք ի վերայ պղծոյն Մահումեդին:

№№ 7244, 8392 ձեռ. 755 տողից հետո ունեն՝

Եւ այլ որ ինչ մնան սոցին,
որք չարչարեն մարդոյ մարմին,
ի յանկնարկել բարերարին,
առ ի պատժել զազգ մարդկային:

Արդ, մի՛ պարծիր, ո՛վ անզգամ,
ժանտ և ժպիրհ, չարեօք փարթամ,
Թէ զօրաւոր քոյին ձեռամբ
զիս հնձեցեր դու առաժամ
Կամ Մահմետին քո պաշտամամբ
առեր զամուրս անյաղթական։

---

756 AB_3 անզգամ F_2 ժանդ փխ ժանտ B_2 չարեա H չարեաց B_1D իփ փխ փարթամ

757 A ձեռնամբ L ձեռօք $B_1Γ$ զի փխ զիս F_2 հնչեցեր փխ հնձեցեր L այս տողից հետո նախապես ունի գրած այսպես՝

Կամ Մահմետին քո պաշտամամբ,
առեր զամուրքն անյաղթական,
ի յանհնարինել բարերարին,
առ ի պատժել զազգ մարդկային,
Եւ զիս եղեր ոտից կոխան,
առաջնորդին մոլորական։

այնուհետև համարակալել է հետևյալ կերպ

Կամ Մահմետին քո պաշտամամբ,
առաջնորդին մոլորական.
Առեր զամուրքն անյաղթական,
Եւ զիս եղեր ոտից կոխան.
Ի յանհնարինել բարերարին,
առ ի պատժել զազգ մարդկային։

758 L Մեհմետին F_2 զու փխ քո L այս տողից հետո ունի՝

Առաջնորդին մոլորական

$F_{12}H$ զամուր Ց զամուրսն L զամուրն Թ զաւարս B_1 ան յախտական Ց յաղթական H անյաղգական L այս տողից հետո ունի՝

Եւ զիս եղեր ոտից կոխան,
ի յանհնարինել բարերարին
Առ ի պատժել զազգ մարդկային.

Եւ մի՛ կարծեր, ամբարտաւա՛ն,
զքեզ հսկայ և յաղթանդամ,
Քանզի նման ես դու մկան,
որ սատակմամբ պղծէ զթան,
Կամ աղտեղի կոյր խլրդան,
որ կայ յանլոյս խորս մթան,
Որ ի ծածուկ, 'ւ ոչ յայտնական,
փորէ զգետինն քեզ նման,
Կամ զերդ թրթուր զաղբաբերան,
թիւնօք դեղէ զբուրաստան,
Եւ կամ մարախ յոյժ բազմազան
զհիւթն ծծէ զդալարական։
Որ մինչ հրամանքն արարչական
կամի զտանջելն՝ նորա զան,
Իսկ ի նայելն քաղցր ակամբ
դարձեալ ջնջէ զայն սատակմամբ.
Զմուկն և զխլուրդն միաքան
ջրով խեղդէ խոր հեղձական,
Իսկ զմարախն յոգներամ
ուտէ, հալէ տարմին բերան։

---

759 E կամ փխ և J Թ անբարտաւան g և կամ փխ զքեզ F_{12}H կամ փխ և H հաղթանդամ
760 L մկան ես դու նման f կորստամբ փխ սատակմամբ B_1DEF_{12}H պղծէր
761 H կուր EF_{12}K խլրդեան H խլրդման B_{1-3}CDEF_{12}fgHJKL Թկփ խաւար փխ խորս
762 DEF_{12}fHJKL Փ չիք 'ւ g զգետին
763 g զինչ փխ զերդ FB_{23}CDfgJ Թկփ թունոք B_1DfIL Թկ պղծէ փխ դեղէ B_2g դեղել
764 L ընդ փխ կամ Կ զմարախ H դալարան
765 AB_{23}EF_{12}HJKL որք CEF_{12}fHJKL Թկփ հրամանն D հրամանք AB_{1-3}Dg Փ կամին B_2 զատնչելը E զատնձելն H Կ տանջելն
767 Փ չիք և
768 B_{23}g Փ յոքներամ

Այսպէս և դու, թշուառակա՛ն,
        մնայ չարեաց քեզ ի վախճան*,
Թէ 'ւ ինձ եղեր մահու դարան,
        դուք փորեցեր կորստական,
Ցաւօք լցեր զիս տխրական,
        կենացս եղեր իմ դաւաճան.
Որ զիմ աղայս վայելչական
        փաղաղեցեր զերդ զգալան
Եւ նստուցեր զիս ի մթան,
        իբր զմեռեալ ի գերեզման։
Արդ, լուր և դո՛ւ, փոխեա՛լ զերան,
        մերձ ի յանկումն կործանման,
Քանզի ահա թուրն ազգական,
        սուրն սրեալ աստուածական,
Այն, որ է Բանն հայրական
        քան զերկսայրի սուր հատական,
Պարանոցիդ վերայ շողան,
        ըմպել զարիւնդ մոմոան։
Որ զբաժակն դառնահամ
        ինձ արբուցեր զյիմարական,

---

769 Թ ի քեզ EF_2H վաղճան K վաղջան

770 B_1D թե Cfg եւ փխ թէ 'ւ $EF_{12}HK$ կփ չիք ւ կ և ինչ լեալ փխ 'ւ ինձ եղեր L և փխ 'ւ $EF_{12}K$ փորեցիր

771 B_3 ցաւօք L բաւօք

772 $EF_{12}K$ փ աղայս $EF_{12}HK$ Թ խողխողեցեր H ի զաղան L որպէս զաղան

773 F_1H նստուցեր փխ նստուցեր g որպէս մեռեալ L զմեռեալս

774 L և լուր F_2 յանգումն H անկումն

775 C թիւր f թուր AB_1 ազգական փխ ազգական

776 B_3 սեր սայրի փխ զերկսայրի J զերկսայր g քեզ երկսայրի L սուրն D հատական

777 $EF_{12}H$ շողան $AB_{1-3}CDF_1fgH$ ըմպել L ըմպէ E փ մոմոան

778 Թ որպէս B_1CDfg դառն համ L կ դառնութեան HL յիմարական

* № 7244 ձեռ. 769 տողից հետո ունի՝

Արշաւանաց բազմաց արժան,
        մինչ ինձ ներել բարին ընական։

Արդ զմրուրն վերջնական
որբեցես և դու զգլորական։
Որ տարապարտ մարտեար ընդ իս,
չար հատուցեր սիրոյն փոխան,
Ընկա՛լ և դու վրիժուց տուգան,
առցես ի ծոցդ եօթնական,
Առա՛կ լիցիս յազգ ամենայն՝
տիպ ՚ւ օրինակ որդւոց մարդկան։
Որք տեսանեն, եղո՜ւկ քեզ տան,
վայ ի վերայ վայի կարդան,
Այս այր, ասեն, ամբարտաւան
չարար զԱստուած իւր օգնական,
Այլ յուսացաւ յուժ մարմնական
՚ւ ի մեծութիւն իւր նանրական։
Վասն այսորիկ ատուած իսպառ,
կործանեսցէ զքեզ յաւիտեան
Եւ խլեսցէ զարմատս քո,
յերկրէ հանցէ կենդանական։
Չարք ամենայն, որք անիծան,
ի սկզբանէն մինչ ի վախճան,

---

779 B_{12}CDfg վերջական EF_{12}H կ գլորական

780 B_1CDEfK բարոյն (F_{12}HJKL Թկփ բարւոյն) փխ սիրոյն

781 Af ընզալ կ նոյնպէս փխ ընկալ EF_{12}K վրէժուց gL զվրիժուց B_1Df ծոցս կ ծոց քո EF_{12}H եօթնաչան K եօթնեքեան L եօթն անգամ կ եօթնազեան

782 Cf կՓ յազգս g որդոց փխ ամենայն HJL չիք ՚ւ AB_{13}CDfgJL Թ յազգս (EF_{12}HK Փ տոհմի) փխ որդւոց

783 Փ տեսանենն F_2 յեղուկ կ կարդան փխ քեզ տան B_1 քեզ կարդան (կ քեզ տան) փխ կարդան

784 A այսօր փխ այս այր H աստուած K յօգնական

785 g յոյս փխ յուժ B_2g նանրական փխ մարմնական F_{12}fHL Փ չիք ւ B_2g մարմնական փխ նանրական

786 B_1 վայս փխ վասն

787 EF_2gHK յերկրէն B_1D հանէ

788 B_1 վարք B_2g վայրք B_1CDfgJKL Թկ սկզբանէ EF_2H վաղճան K վաղջան

Ի վիշապէն, որ քեզ նման,
և ի յորդւոյն յայն կորստեան,
Վերապայցեն քոյդ դաղաթան,
զքև պատեն որպէս պարան,
Եւ սատանայ դէմ յանդիման
կացցէ յաջմէ քո օգնական։
Արդ, եղիցիս դու հալածեալ,
որպէս փոշի հողմով հոսեալ,
Ի հրեշտակէ Տեառն նեղեալ,
իբրև զդևս անհետ եղեալ։
Եւ ճանապարհ քո խաւարեալ,
յաջ և յահեակ քեզ պաշարեալ,
Արապայէս փոյթ ժամանեալ
քեզ որոգայթ անգիտացեալ,
Որսն, զոր ինձ գաղտ թաքուցեալ,
առցէ զոտիւքդ խորտակեալ։
Ի գուբ խորին ապականեալ
իջցես դու անդր կորուսեալ
Իբրև զԴադան գետին կլեալ,
Կորխ ՚ւ Աբիրոն[51] յերկրէ ծածկեալ։

---

789 B_1CDE յորդոյն F_1HJKL կփ յորդւոյն (K որդւոյն) այն= (կ չիք յայն) H անկորուստեան
790 կ դայցեն վերայ քոյ B_2Cfg քո B_1D և զքեւ C փ և զքեզք f և քեզ L զքեզ պատեսցեն կ պատեսցին
791 EF_{12}HK թկփ քեզ փխ քո L յօգնական
792 կ զփոշի
793 թ հրեշտակէն B_2 տեառնեն F_1 տեառնն
794 B_3 ճանապարք K ճանապարհք B_1D կ քո B_2L թ զքև EF_{12}HK փ զքեզ
795 H քոյդ EF_{12} զքեզ F_{12} յորոգայթ փ որոգայթն կ քեզ պատրաստեալ փխ անգիտացեալ
796 $AB_{23}EF_{12}$gHJK թաքուցէր g զոտիւքն H զարիւքդ L զոտիւք քո A խորտակել
798 B_1DF_{12}fgHKL թկփ իբր F_{12}g զԴաթան փ զետին փխ գետին A Աբերոմն î յերկրի

Քանզի քեզ այն բաժին հասեալ,
արիւնահեղ ննջումն լցեալ,
Սրով արեդ պսակեալ՝
լիցիս տանեաց խոտ ցամաքեալ։
Եւ ժամանակ կենացդ հատեալ,
յորում է յոյս քո հաստատեալ։
Ընդ քեզ և ազգդ կորուսեալ,
Հազարացուոց լիցին չնչեալ։
Որդիք ձեր՝ որբ, կանայք՝ գերեալ,
լիցին մուրողք և ստանդեալ,
Ելցեն յարկացն տարագրեալ,
փոխան իմոցն տատանեալ։
Զինչս և զգոյս ձեր վաստակեալ
առցեն օտարք յափշտակեալ,
Զոր հասուցէքն ինձ չարչարեալ,
դարձցի ի գլուխ ձեր բազմացեալ։
Արդ, մի՛ զոցի ձեզ օգնական
կամ ձեր որբոցն որ ողորմեալ,
Այլ եղիջի՛ք դուք տատանեալ,
հանդերձ ծննդովք՝ յազգէ չնչեալ,

799 $EF_{12}HK$ անդ քեզ փխ քեզ այն Փ արիւնահեղ
800 CfJL Փ սրով (B_1D ի որ և) փխ սրով B_2g լինիս
801 $AB_{1-3}Dg$ ի կենաց
802 $F_{12}K$ յազգդ $B_{12}DEgK$ հազարացուոց $B_2EF_{12}g$ լինին H լինիլ Թ լիցի- ի լիցիս
803 AB_3CDg Թ ստատանեալք ($B_{12}EF_{12}fHJKL$ ի ստատանեալ) փխ ստանդեալ
804 L յարկացդ F_1H յիմոցն ի տառապեալ
805 ի օտարքն HK ափշտակեալ
806 $B_3EF_{12}K$ հասուցէք HJ ի հասուցիք Թ ՝հասուցիքն B_1CDfL կփ չարաչար E դարձին $F_{12}HK$ դարձցին ի գլուխս f ձեզ
807 Փ եւ փխ արդ B_1D զոցէ ի եւ փխ կամ B_2EDg որդոցն ($F_{12}H$ Թի. որդւոցն) L որբոց g ողորմական
808 f Փ արդ փխ այլ B_1 եղիցիջիք $EF_{12}HK$ ի ծննդօք

Զեր յիշատակ յերկրէ բարձեալ,
ի մէջ մարդկան ոչ յիշեցեալ։
Գործ զանիծից դու գործեցեր,
վասն այսորիկ զայն սիրեցեր։
Արդ, քեզ եկցէ կարճի յօրէն
և Կայենին[52] հասցէ երեր,
ի դառնութիւն դարձցին տարերք,
ջրհեղեղին եկցեն գետեր։
Սեաւ ամպ, մթին, կարկտաբեր,
զքեզ արասցէ անպտղաբեր,
Սոդոմայ հուր ծծմբաբեր
իջցէ ի գլուխդ արիւնակեր*։
Քան զՓարաւոն Եգիպտացին[53]
խիստ և վայրագ սրտիւ եղեր.
Ոչ զմանկունսն Իսրայէլի
միայն զարուսն սուզեցեր,

---

809 E չէր $EF_{12}fHK$ կփ յիշատակն կ յազգէ B_1D ջնջեալ gH բարձրեալ
810 $EF_{12}HKL$ կ անիծից J սիրեցեր փխ գործեցեր AB_2 այնորիկ CDE $F_{12}fHJK$ թփ զայս կ այն և զայն իսկ փխ այսորիկ զայն H սիրեցեր J գործեցեր փխ սիրեցեր
811 $EF_{12}KH$ փ կարձիւ B_1D յաւէլ $B_{23}g$ յաւէր $EF_{12}KH$ կփ օրէր թ JL յաւէր D չիք և F_2 յերեր
812 AB_1EK դարձին L դարձի f ջրհեղեղին $EF_{12}HK$ եկցէ L թկփ գետերք
813 B_1D ամպոյ B_2fg ամպ
814 $AB_{1-3}CDfJL$ թկ Սոդոմայուոց փ հուրն A անպտղաբեր փխ ծծըմբաբեր $B_{12}g$ ծծմաբեր J կ ծծմբեր թ ծծմբբեր A զուր փխ գլուխըդ
815 B_3 զփարաւոմն կ զփարաւօնն մանկահեղձ B_2 զեգըպտացին B_3DJ փ զեգիպտացին F_{12} յեգիպտացին
816 A զմանգունսն $B_{12}CDJL$ թ զմանկունս կ թէ զմանկունս B_3 Իսրաելի F_2 յիսրայէլի g թ Իսրայէլին L զարուս սուսերեցեր

---

* № 8437 ձեռ. 814 տող՝ արիւնարբ փխ արիւնակեր

Այլ հաւասար խողխողեցեր,
յարեան վտակսն խեղդեցեր։
Արդ, անդրանիկ, զոր սիրեցեր,
դու և քոյին տոհմի որեր
Ի հրեշտակէն յայն մահաբեր
սատակեցին յանլոյս գիշեր։
Զանմեղ զարինս պատառեցեր,
ո՛վ դու և քո ազգի գայլեր,
Յաղջամղջին ոչ ի Կարմիր
ծովն անդնդոց ընկղմեցեր,
ԶԱմաղեկաւ[54] չարեօք զանցեր,
զնոր Իսրայէլ չարչարեցեր։
Իսրայէլին Աստուած Յիսուս
զքեզ արասցէ անմանկաբեր,
Հարցէ պարեգ ի սուր սուսեր,
իբր յանխնայ զիս դու հարեր։

---

817 B_1H *արեան·* $EF_{12}K$ *'ւ արեան* $AB_{23}gJ$ *Թ· վտակն* B_1CDf *վտակքն* L *վտակս* E *խեղթեցեր*

818 g *ընդրանիկդ կ ընդրանիկքն* A *քոյն* $F_{12}K$ *քոյի* $B_{23}H$ *տոհմին* g *Թ· տոհմ և ընկեր* L *տոհմնաւորեր* $EF_{12}H$ *Թուրքեր (կ զարմեր)* փխ *որեր*

819 F_2HJL *Փ այն կ հրեշտակացն* փխ *հրեշտակէն յայն* E *սատակեցիք* $F_{12}HK$ *սատակեաջիք* f *սատակեցի* EF_2H *անլոյս*

820 *կ* չիք *ով* g *Թ· Զանիկի արիւնակեր* փխ *և քո ազգի գայլեր կ քոյին Թ·* այս տողից հետո ունի

Դու և զազան ազգիդ գայլեր,
զհօտս հովուօք զիշատեցեր։

821 $EF_{12}H$ *զաղջամղջին կփ 'ւ ոչ* F_{12} *յընկղմեցեր* J *ընկել* (ապա այլ գրչի կողմից՝ *ընկղմեցիս*)

822 B_1 *զԱմեղեկաւ* B_3Cf *զԱմեղեկեաւ* $EF_{12}HL$ *կ զԱմաղեկայ* HKL *կ չարեօքն* AB_3 *զանցեար* HL *կ անցեր* $CEF_{12}fgHK$ *Թ·կփ զնորս* F_2 *յԻսրայէլ*

823 B_3 *Իսրաիլին* H *կ Իսրայէլի* $CEF_{12}HK$ *կ աստուածն* B_1 *քեզ*

824 F_{12} *Փ անխնայ* g *անխնամ* B_2g *կ զու զիս*

Եւ զքաղաքս քո՝ յաւէր,
զերդ զԵրիքովն[55]՝ հիմն ի վեր,
Որ զՔանանուն[56] ջնջեաց զազգեր
Յեսուաւ[57]՝ յերկրէն աւետաբեր,
Նոյն արասցէ Տէրն իմ Յիսուս՝
զքեզ տարագրեալ և տարաբեր։
Զերդ Գողիաթ Փղշտացին[58]
յոյժ ի հասակդ փքացեր,
Պիղծ քո գլուօք նզովեցեր
և պերճալի զքեզ ինձ ցուցեր։
Արդ, ի Դաւթայ ծնեալ մանուկ՝
Տէր և Որդին խորհրդաբեր,
Հարցէ զքեզ այդր ի ճակատ
երեքքարեան եռանձնաբեր.
Առցէ զզէն, յոր յուսացեր,
բաշխէ զաւարն, զոր առեր,
Հատցէ զգլուխդ քո սուսերբ,
որպէս և անդանօր տեսեր։

---

825 F_{12} կ աւեր g տուեր թ· զԵրիքով
826 B_2 որք D զՔանան կ զՔանանու B_2g ջնջեալ f զայզերն փխ զազ-գեր B_1 յեսուայ D կ յեսու f յեսուա L եսուա L յերկրին F_2 յաւետարեր
827 $AB_{23}JKL$ թ· նոյն B_2gJ տէր H չիք իմ $B_{13}CDfJL$ կ օտարաբեր
828 Cf կփ զԳողիաթ D Գողիադ Փ զԳողեաթ F_2 Փ ըղշտացին թ· փքարեր
829 A գիօք (H գիմոք կ գիմօքդ) փխ գլուօք կ խոսխտացեր փխ նզո-վեցեր կ անարկու քեզ փխ պերճալի զքեզ B_1 քեզ
830 B_1CfK որդի փխ արդ ի Cf Դաւթեա AB_3 որդի
831 A անդր թ· անդ L այս տողի փոխարեն ունի 832 տողը և ընդհա-կառակն 832 տողի փոխարեն՝ 831 տողը B_1CDf թ· առանձնաբեր F_2 յեռանձնաբեր
832 K առցեն B_1 զէն gL զզէն J թկփ զզէնդ Cf զոր F_2 որ B_1D որ ուսուցէր
833 B_2g հարցէ A զգլուխս $AB_{1-3}DEF_{12}fgHJKL$ կփ սուսեր թ· սուսե-րաւ H անդանօր

Ռափսակայ նմաննեցեր,
զեղջիւրդ ի յամպս հասուցեր,
Բանս առ բարձրեալն խօսեցեր,
և ի յերկինս զբերանդ եդեր։
Արդ, ի դժոխս իջցես ի խոր,
քեզ անկողին՝ մէջք և ցեցեր,
Եւ նոյն հրեշտակն մահաբեր
որով հատցէ զքեզ ի յազդեր։
Անտիոքոս[59] երկրորդ եղեր
և զԻսրայէլս գերեցեր,
Զտուն Յուդայեան յաւար առեր,
զՄակաբեանք չարչարեցեր։
Արդ, հատուսցի քեզ փոխարէն
չարեացն ամէն, զոր գործեցեր.
Տուն քո լիցի անհետ, յաւեր,
և դու՝ գերի, ազգով յերեր,
Տոհմ և ազինքդ քո Թուրքեր
հալածեսցին յերկրի յեղեր։
Հերովդէի նման գտար
'ւ այլ առաւել գերազանցեր,

---

834 JL Հաափսակայ A զեղջիւր ի յամպս B_{23}CDEfgJKL Թփ համբարձեր F_{12}H ամբարձեր

835 AB_{1-3}CDfJ Կփ խօսեցար g արձակեցեր փխ խօսեցեր A յերկինսդ

836 E որդի F_{12}H որ փխ արդ H իջէր B_2 զքեզ B_3 անկողինք F_2 յանկողին C մէզ փխ մէջք B_1DEF_{12}H ցցեր

837 g հրեշտակքն AB_1F_1L որով B_2g հարցէ B_1D քեզ

838 D անտիոքայ F_2 յերկրորդ A զԵրուսաղէմս

839 Թ զտունն g զտունս AB_{1-3}CDEKL Յուդաեան F_{12} աւար f յաւարտ gJL Թկ զՄակաբեանս

840 EF_2gK անդ gHL հատուցէ EF_{12}H Փ չարեացդ

841 E 'ւ անհետ EF_{12}K Փ 'ւ աւեր HL աւեր Թ աղդաւ Փ ազգովդ EF_{12}fH զերեր փխ յերեր L երեր

842 L տոհմք H յերկրէ L եղեր

843 H նմանն Թ զտեր H Կ չիք 'ւ

Զմայրն մանկամբն դու սպաներ,
զկաթն ընդ արեանն խառնեցեր։
Արդ, զի դու յիս ոչ խնայեցեր
'ւ ողորմութեամբ ոչ ներեցեր,
Եւ քեզ յաւուրն չարութեան,
մինչ տագնապիս սարսռաբեր,
Մի՛ գթասցի աչ Արարչին
'ւ ոչ խնայեսցի ողորմաբեր.
Այլ ի մօտոյ, մերձ ի յօրեր
Հեղու զմթերն, որ դանձեցեր,
Յաւուր վրիժուցն հատուցման,
մինչ հարկանի ոտն զքարեր,
Քանզի խոպտ բարկացուցեր,
զքաղցր և զբարին դառնացուցեր։
Ահա մերձեալ օր կորստեան,
և ժամանակ թշուառաբեր,
Զի է հասեալ պատրաստաբար
Տէրն ի վերայ քո վրիժաբեր։
Այն, որ գոչէ սաստուածաբար,
զինքն յայտնէ մարդկան ի վեր,

---

844 L մայրն B_1DHL թկփ մանկամբ կ չիք դու EF_{12} սպանանեբ L սպաններ g զմանկունսն մայրն խրեանց կ սպանեցեր L կաթն H չիք ընդ B_1D կ արեան դու փխ արեանն EF_{12}H արեան խառնակեցեր

845 B_1Cf ի փխ զի դու HJ կ չիք 'ւ EF_{12}H ողորմութեամբն

846 F_2H աւուրն L յաւուրսն g թ չարաբեր

847 F_1H զի փխ մի F_1 յաչ կ ակն F_{12}HK կ չիք 'ւ $AB_{23}CEF_{12}$gHK կ նայեսցի F_2 յողորմաբեր

848 B_{1-3}CDfJL թկ յաւեր փխ յօրեր H հեղոյս A զմթեր H մթերն թ զմթերդ L թ զոր B_2g զործեցեր

849 K վրեժուցն g արկանի gL թ ոտքդ H քարեր

850 gL զքաղցրն H քաղցր B_3H բարին

851 F_1 յօր $B_{1-3}CDEF_{12}$fgHJKL թկփ քո փխ և JL թշուառական

852 L հասեալ է $B_{13}CDEF_{12}$fHKL թկփ պատրաստաբեր A վրիժաբար B_2gH վրիժաբար E վիժաբեր L վրեժաբեր

853 L կոչէ H սաստուածաբեր B_1Cf փ 'ւ ինքն EF_{12}HK կ ինքն J և ինքն L և զինքն

Ջաչն արձակէ վրէժխնդիր,
զսուրն սրէ փայլակնաքեր,
Արքունական զնետս իւր յարեանդ,
և կերիցէ զմիս քո սուսեր,
Մինչև առցէ բազմապատիկ
զվրէժ արեանն իմ, զոր հեղեր։
Այս յառօրեայս և յանցաւորս,
յորում ունիս փոքր ինչ օրեր,
Յոր հուպ եղեալ է քեզ տապար
և հատանէ որպէս ծառեր,
Բայց ի՞նչ լինիս, ո՛վ եղկելի,
յայն ահագին օրն ահաքեր,
Որ սպանելոցն է կենսաքեր,
և քեզ՝ կրկին նա մահաքեր։
Նորա թռչին ամպովքն ի վեր,
ի հրեշտակաց խառնին դասեր,

---

854 B_{12}g *բաջն (K դաչն)* փխ *դաջն* B_2g *զվրէժխնդիր* B_{23}Cfg *Փ զսուրն Թ որ է* փխ *սրէ*
855 B_1D *Կ զնետս* B_1D *քո* B_1EF_{12}HK *Թ արեանդ* B_3CDfJL *Փ յարեանդ*
856 E *զինչ* փխ *մինչև* B_1Cf *առցէ* EF_{12}HKL *արեան* B_2 *է հեղ* փխ *հեղեր*
857 L *յայս* F_2HJL *առօրեայս Կ* չիք *և* F_{12}HJK *անցաւորս* L *անցաւոր Կ անցաւորիս* EHK *որում* H *ունիս* EK *օրերս* f *աւեր*
858 $B_{12}DF_{12}$gHK *զոր* L *քո* g *հարկանէ* L *Կ զծառեր*
859 Cf *Կփ զինչ* H *մինչ* փխ *ի՞նչ* L *Կ լինիս* H *ողորմելիս* փխ *ով եղկելի* H *այն* B_3L *յօրն* D *մահաքեր* f *յահաքեր*
860 EF_{12}K *սպանելոց* CfL *սպանելոցն* g *յայտնելոց* H *Թ սպանելոց* g *բայց* փխ *և* g *է Կ յոյժ* փխ *նա* g *Թ* այս տողից հետո ունեն՝

Զոր (Թ զորս) դու սպանեք և մեռուցեր,
և յանցաւոր կենացն (Թ կենաց) հաներ։

861 AB_{12}C *ամպովքն* EF_{12}gKL *ամպօքն* H *Թ ամպովք Կ ամպով* պահում են *ամպով* ձեռ. այսուհետև այլընթերցումները չենք նշում EgK *'ւ ի*

Իսկ դու կռծիս անդր առընթեր
քո Մահմետովն, յոր յուսացեր.
Դիւաց խառնիք դուք ի գնդեր,
զորոց զկամսն գործեցեր։
Նոցա դրախտին բանին փակեր՝
երկնից դրունքն լուսաբեր,
Քեզ՝ դժոխոց բացեալ բերան
և տարտարոսքն ցրտաբեր։
Ի հուրն անշէջ կիզողական
անքուն որդանցն լինիս կեր։
Խաւարն անլոյս ՚ւ անօսրաբեր,
թանձր և մթին, զերդ գոյն կպեր,
Որ է նա հուր խաւարակերպ,
չունի ճաճանչ ինչ լուսաբեր,
Այլ թանձրամած, շօշափելի,
զինչ մութ յանլոյս է այս գիշեր.
Այրէ խոպառ, բայց ոչ ծախէ,
անհատ պահէ միշտ ի յերեր,

---

862 $EF_{12}H$ *իրր* gJL *անդ* փխ *անդր* $EF_{12}HK$ *Փ Մահմետովդ* L *Մահմետով Թ Մահմետին* B_1 *ուսուցեր*
863 g *դու ի գիւտց խառնիք գնդեր Փ խառնիս դու ի գնդեր* A *դասեր*
864 H *նորա Թ բանան* H այս տողի փոխարեն ունի *865* տողը և ընդհակառակը՝ *865-ի* փոխարեն *864* տողը L *դրուքն Թ դրանցն*
865 $B_{1-3}CfgHJL$ *Թկ տարտարոսն*
866 A *որդեանցն* F_2 *յորդանցն Կ որդանց դու կեր* փխ *կեր*
867 CfgH *Կ* չիք *'ւ* F_1 *անօսարեր* F_2 *'ւ անուսարեր* g *Թկ արտօսրաբեր* H *անյուսաբեր* K *թանձր* L *թարձր* J չիք *և Կ նման* փխ *զերդ* g *զոյնաբեր* փխ *գոյն կպեր* $EF_{12}K$ *կպեա* D *կպրեր*
868 L *խաւարային Կ խաւարարեր*
869 K *թանձրամած* H *թանցրամած Կ խաւար և երփ* փխ *շոշափելի* $AB_{1-3}CDEfgJK$ *ԹՓ մինչ մօտ յանլոյս* L *անլոյսն Կ այն լոյս*
870 g *այլ* փխ *բայց* H չիք *ի* H *երեր*

Ոչ զհազար ամ կամ զերկու
'ւ ոչ զհարիւր հազար բիւրեր,
Այլ անվախճան է և աներբ
և յաւիտեան անպարաբեր,
Յոր անկանիք դուք անդանոր
այրիք որպէս հոսեալ յարդեր.
Կամ զորոմանն ընտրեալ բուսեր,
ի հրեշտակաց կայեալ խրձեր։
Յայնժամ լցցի բանն ասացեալ
Մարգարէին Դաւթի երգեր.
— Ուրախ լիցին արդարք ի Տէր[60].—
մինչ հատուցման լինին դատեր,

---

871 *Թ զամս հազար և կամ զերկուս Կ հազար ամ և ոչ զերկուս* փխ *զհազար ամ կամ զերկու* gHL *զերկուս* F_2fHJKL *Փ* չիք *'ւ* B_1 *հարուր* փխ *հազար* D *հարիւր բիւր* փխ *հազար բիւրեր Կ եւ ոչ հազար հարիւր բիւրեր* փխ *տողի*

872 A *անվախճան* EF_2HK *անվաղճան* F_1 *յանվախճան* B_2 *աներեր* F_1 *յաներր* F_2 *անյերր* g *աներան Կ անեղր* J *ի* L *եւս*

873 $F_{12}H$ *զոր* փխ *յոր* Ag *անդ օրեր* փխ *անդանոր* $CDEF_{12}fHL$ *Կ ան-տանոր* g *'ւ այրիք Կ զհոսեալ* փխ *հոսեալ* A *յերդեր* H *արդեր*

874 $EF_{12}LK$ *զորոման* H *զորոմանց Կ զորոմանցն* AB_1CDgHJ *ԹԿՓ ընդրեալ.* պահում ենք *ընտրեալ* ձևը, և այլ ընթերցումները չենք նշում $AB_{12}CDEF_1gH$ *խրձներ* L այս տողից հետո ունի՝

Անանց բացօքն տուեալ ի կեր,
տանջեալ կիզեալ տաչեալ կուպեր:

875 B_1 *լցի* K *լինի* B_2 *Մարգարէնին Փ Դաւթայ* $AB_{1-3}CDfJK$ *սուրբ երգ* փխ *երգեր* L այս տողից հետո ունի՝

Զոր արդարոցն ասէտեր
եւ խնչութիւն մեծ ընծայեր:

876 HL *արդարքն* C *լինի* L *լիցին*

Զի ի յարեան մեղաւորին
լուսացեն զձեռս որպէս յաղբեր,
Եւ տասցէ մարդ արդարև.
— զուցէ Աստուած իրաւաբեր.
Անոէ բարիս, որք են բարիք,
տացէ չարացն անբաւ չարեր*։

11

Բայց դուք, որդի՛ք իմ սիրելիք,
չէք ինձ մեռեալ, այլ կենդանիք,
Քանզի յերկրի նահատակեալք,
և ի յերկինս պսակիք։
Յաչս մարդկան մեռեալ կարծիք
և ի յայժմուս ողորմելիք,
Այլ յԱստուծոյ ձեռս լինիք
և կենդանի յուսով պահիք,
Ի հրեշտակաց այժմ երանիք
և յանմարմնոց դասն կարգիք։
Զմահկանացու մարմին լուծիք
և զհողեղէն տուն քակեցիք,

---

877 H որեան J_2 մեղաւորի A լուանան B_2g լուանալ ; H ի ձեռս L զձեռն B_3 յաղբեր H աղբեր

878 F_2 յարդարև EK զուցցէ F_2L միրաւաբեր g այս տողի փոխարէն ունի 879 տողը և ընդհակառակն 879-ի փոխարէն՝ 878 տողը

879 H բարին J բարի կ զբարիս g թկ բարեացն ակր A տացէն K տացցէ $AB_{13}CDEF_{12}$fgHJKL թկ չարեացն B_2 չարիք փխ չարեր

880 D չիք ինչ փխ չէք ինձ B_1H ինչ

881 f երկիր թ· հաւատացեալք փխ նահատակեալք AEF_2 պսակեալք

882 g զաչս HL յայժմոյս կ այժմուս F_2 յողորմելիք

883 EF_2K ձեռն F_1H թփ ձեռին H կենդանիք

884 B_1 հրեշտակ փխ հրեշտակաց A յանմարմնոյ փխ յանմարմնոց H կ յանմարմնոցն H զուք փխ դասն կ խառնիք փխ կարգիք

885 CEF_{12}fgHK կփ մարմինս կ և զհողեղէն տուն քակեցիք զմահկանացու մարմին լուծիք EF_{12}H հողեղէն Cfg կփ տունս

---

* № 8436 ձեռ. 879 տողից հետո ունի՝

Նահատակաց և մարդ տաէ տաստուած զայս բանս

Այլ գեղեցիկ և հրաշալի,
        անձեռագործ շինուած ունիք,
Որոյ շինող ճարտարապետ՝
        այն, որ կապեաց կամար զերկինք։
Ի ձմերայնի վաստակեցիք,
        յանձրևաբերս սերմանեցիք,
Զցորեանն ի հողն թաղեցիք,
        յորում նեխեալ անդ լուծանիք։
Եղեմնապատ սառամբ լինիք
        և ձիւնաթաղ ամբողջ պահիք,
Մինչ ի գարուն հողով ծածկիք,
        ամեթացեալ պարարտաջիք,
Յորժամ կենաց ցօղոյն արբջիք,
        վաղվաղակի բուսանիցիք.
Որոտընդոստ վերաբերիք,
        յանկարծակի վերերեփք,
Որպէս ծաղիկ բողբոջիցիք,
        սաղարթագեղ պաճուճիցիք։

---

886 Կ բայց փխ այլ H Թ հրաշալիք

887 B_{12}CDL Թ որոց EF_{12}H Փ կամար կապեաց Կ զկամարն երկնից փխ կամար զերկինք EF_{12}L զերկին H չիք զերկինք g Թ զերկինս

888 B_{23} ձմերանի B_{13}CDI վաստակեցէք g վաստակիցիք $AB_{1-3}CDEF_{12}$ fgJ ԹԿ յանձրևարեր HKL անձրևաբեր B_1CDEf սերմանեցէք g սերմանիցիք

889 B_1f թաղեցէք g թաղիցիք B_1EF_{12}H որում H լուծիք

890 F_{12} եղեմնապատ H եղումնապատ AB_{1-3}E սառեամբ C սառամամբ

891 Cf գարուն հողով (f հողւով) ծաղկիք փխ հողոյ ծածկիք Փ գարունն DL յամպէ թացեալ F_{12}H պարարեաջիք

892 L զկենաց A զցօղն H յերկնից ջրոյն փխ կենաց ցօղոյն AEF_{12}H KL ԹԿՓ բուսանիջիք

893 L վերաբերջիք H անկարծակի J սաղարթագեղ պաճուճիցիք փխ յանկարծակի վերերեփք

894 EF_{12}fgHJ բողբոջեցիք Կ բողբոջեաջիք EF_{12}H սաղարթաբեր (E սաղարզաբեր) EF_{12}fgH պաճուճեցիք J յանկարծակի վերերեփք փխ սաղարթագեղ պաճուճիցիք

Ծառոյն կենաց մերձեալ հպիք,
ի մահացուէն այլ ոչ խաբիք,
Բազմաբեղուն սաեղն արձակիք,
մինչ ի յերկինս հասանիք։
Որք արտասուօքն ցանեցիք,
յորժամ ասափ անդր երթայիք,
Խնդայք, ցնծայք զուարճալից,
զորայն ի գիրկս առեալ՝ հրճուիք։
Աշխատեցայք իբրև մշակք,
ի տապ տօթոյ սաստ քրտնեցիք.
Յորժամ հնձէք, զոր ցանեցիք,
յանմահական դրախտին հանգչիք,
Ընդ զովարար անկոյն նստիք
և յաղբերէն կենաց արբջիք։
Որ չարչարեացն զձեզ լացցէ,
դուք խնդալից սրտիւք բերկրիք,
Ի բոց հնոցին նա կիզանի,
դուք ի վտակն Ադին շրջիք,
Ի ձէնջ հայցէ լեզուին ջրիկ,
դուք ոչ տայցէք նմին կաթիկ։

---

895 $AB_{1-3}CDEF_{12}fgHJKL$ *թ ծառն* g *մահուանէն* (J *մահկանացուէն*) փխ *մահացուէն*

896 B_1 *տեղն* փխ *սաեղն*

897 g *որ* H *արտասօքն* ADEI *ցանիցիք* J *ցանէիք թկ անդ* J *երդայիք*

898 B_1DL *զուարճալիցք* $EF_{12}gHK$ *թփ զուարճալիք կ դուք զուարճալի* փխ *զուարճալից* L *զորայս* փխ *զորայն* A *գիրս*

899 A *աշխատեցեայք* L *իբր զմշակք* EF_{12}*փ 'ւ ի* E *օթոյ* (F_{12} *օդոյ*) փխ *տօթոյ* H *և տապ օդոյ անդ* փխ *ի տապ տօթոյ սաստ* Ag *քրտնիցիք*

900 A *ցանիցիք* H *անմահական* A *դրախտ* gL *դրախտն* A *հանչիցիք*

901 L *անկոյ* L *թ նստջիք* AB_{23} *յաղբերէն* $EF_{12}HK$ *արբիք*

902 L *զբեզ* L *խնդալի* $B_2EF_{12}gHKL$ *սրտիւ*

903 A *հնոցի* D *մեռանի* փխ *կիզանի*

904 H *լեզուն* B_1D *ջրիք* $AB_{13}CDF_2iK$ *թ տայցէք կ տաջիք կ* $EF_{12}HK$ *թ նոցին կ նմա* փխ *նմին* B_1 *կաթիք* D *կաթիլք*

Նա ի բերան Բելիարայ[61],
զոր խորտակէ նորին ժանիք,
Եւ բնակութեան իւրոյ տեղիք
է դժոխոց յատակ ներքինք,
Իսկ ձեզ է ծոցն Աբրահամին,
ուր Ղազարոս[62] 'ւ իւր նմանիք,
Յորոց միջի վիհ անհնարին
և անդրադարձ բնաւին չիք։
Դուք ի ձեռաց Տեառն տանջեալք,
զպարտս մեղաց կրկին առիք,
Զազեղ պատկեր չարեացն եղծիք,
զոր ի մարմնի աստ ունէիք,
Զամօթ բնութեանս մերկացիք,
զաղտեղութիւն արեամբ լուացիք։
Արդ, քան զձիւն սպիտակ լինիք
և քան զկաթն մածանիք,
Անճառ լուսով լուսաւորիք
և թագ ի գլուխ պսակեսջիք։
Զայն նեղութիւն անդ ոչ յիշէք,
զոր ի մարմնի աստ տանեցիք,

---

905 $EF_{12}HK$ նորա փխ նա ի B_1DL նորա
906 f բնութիւն փխ բնակութեան $B_{1-3}CDfJ$ և դժոխոցն (B_3gJ Փ դժո-խոցն) AB_{23} ատակ CDF_2fH Թ յատակն B_1CDF_2 Թ ներքին g Փ ներքնիք L երկինք
907 H ի փխ իսկ $B_1DF_{12}JL$ Թկ Աբրահամու B_3Cf Փ Աբրահամեան B_1 CDf Փ Ղազարոսն AB_{13} 'ւ իր $B_{13}EF_{12}HJKL$ Թ չիք 'ւ Կ և իւր AF_1f նմանին
908 B_2 խորոց H որոց g Կ միջոցն Թ միջին L վիհն Փ անհնարինք g Կ ուր անց (Կ անցք) և դարձ J Թ չիք բնաւին փխ բնաւին չիք
909 K տեառն H տանջիք $EF_{12}HK$ զպարտն Կ լուծիք փխ առիք
910 L պատկեր JL չարեաց
911 g բնութեան B_1 զաղտեղութեամբ g լացիք փխ լուացիք
913 F_2H չիք և
914 $B_1CDfgJL$ Թկփ զայս Cfg Կփ նեղութիւնս F_2K նեղութիւնն B_{1-3} DgJKL Կ անդր f յիշեցէք փխ ոչ յիշէք AD տեսցէք L կրեցիք փխ տեսցիք

Զչարչարանսն մոռասջիք,
՚ւ ի մահուանէ այլ չերկնչիք։
Թէև մնայք այժմ ի մարմնի,
կեանք առ Քրիստոս ծածկեալ ունիք.
Յորժամ ծագի յարևելից,
դուք ընդ նմա փառօք յայտնիք,
Յաջակողմեան նորին դասիք,
ընդ վկայիցն պսակիք։
Ի գոյն արեան կարմիր փայլիք,
զոր ինքնակամ ձերով հեղիք,
Արք ընդ արանց սրբոց բազմիք,
կանայք ի դաս կուսից կարգիք,
Անմեղ մանկունք, տղայք սիրունք,
ի հրեշտակաց գունդն խառնիք։
Իբրև փեսայ թագիւ պճնիք,
և որպէս հարսն զարդարիք,
Անճառ փառօք փառաւորիք,
բազմանկար գոյն պաճուճիք,
Արեգական նման ծագիք,
յարքայութեան երկնից փայլիք։

---

915 JL թ՝ զչարչարանս HJ չիք ՚ւ
916 g սաա և փխ այժմ ի կ սաա ի մարմնով թ՝ կեանս g թ՝ տատուած փխ Քրիստոս J պահեալ փխ ծածկեալ
917 B_2fg կփ ծագէ կ նմին փխ նմա
918 B_2JL յաջակողման B_1CDF_{12}fgHJKL թկփ նորա
919 AB_{23}E գոյնս AB_{23} փայլէք L ձեղէն փխ ձերով A փայլէք փխ հեղիք B_2g հեղէք EF_{12}H հաճիք
920 B_3F_1JL կ արքդ DEg արդ (f որք) փխ արք B_1f արեանց $B_{23}CEF_{12}$HL կփ կանայքդ B_1CDfJ թկ դասս g կուսի
921 EF_1K ողա B_1g կ սիրուն H գունդք
922 կ զփեսայ H թագիւ փեսայ պճնեալք F_{12} պճնեալ
923 փ յուսաւորիք փխ փառաւորիք H բազմայց նկար
924 AB_2g յարքայութիւնն B_3 յարքայութիւն F_{12}K յարքայութեանն H յարգասութեանն F_2 յերկնից

Ընդ անմարմնոց դասս ցնծայք,
յիմանալեացն բերկրեսջիք,
Միշտ երգակից նոցին լինիք
ի լոյս փառաց Տեառն բնակիք։

12

Արդ, կենդանեացդ առ հաւասար
բանքս այս լիցին յոյժ մխիթար,
Որք էք ի լաց դուք անդադար,
նստիք ի սուգ ի տան խաւար
Վասն իմ հնձոցն տարաժամ,
կանաչ բուսոց խորշակահար։
Եւ թէ գրուած կայք ի յաշխարհ,
ի գերութիւն յերկիր օտար,
Եթէ ի սրոյն յայն մահարար
մնացեալ առ իս էք յուսաբար,

---

925 $AB_{1-3}CDEfg$ *անմարմնոցն* $AB_{23}Cfg$ *կ դաս* և *դասոն կ ցնծասջիք փ խառնիք* փխ *ցնծայք* HJ *իմանալեացն* և *'ւ իմանալեացն թ՝ բերկրիջիք*

926 $AB_1CDEF_{12}fHJK$ *թ նորին կ լիջիք* $EF_{12}H$ այս տողը չունեն և *տե-սանն* և այս տողից հետո ունի՝

Անմահ կենօք անդ խնդասջիք,
զճիգն որ աստ մոռանասջիք։

927 և *առ* փխ *արդ* $B_{1-3}CDEF_{12}fgHJKL$ *թկփ կենդանեաց դասու* փխ *կենդանեացդ առ* (B_{23} *դաս* $EF_{12}gHK$ *փ դասք կ դուք*) C *բանք* JL *լիցի փ ձեզ* փխ *յոյժ*

928 DHJKL *թփ սուր* $EF_{12}K$ *փ 'ւ ի կ սուգ դուք ի* փխ *սուգ ի*

929 B_3K *հնձոցն* J *հնոցն կ հնձոցս* H *կանանչ* B_2 *բուսոյ* և *բուսոցս*

930 *կ եթէ* և *թէ և* փխ *և թէ* F_2 չիք *ի* $EF_{12}K$ *փ 'ւ ի* JL *գերութեան* H *աւարին* փխ *օտար*

931 $EF_{12}H$ *և թէ* (J *թէ*) փխ *եթէ* H *սրոց* K *սիրոյն* փխ *սրոյն* EF_2HKL *կ այն* փխ *յայն* B_1f *յանմահարար* A *մահաբեր* g *անմահաբար կ առ իս մնացեալ էք* AH *յուսաբեր*

Եթէ այլուստ որք բարեբար
յիս մերձեցաւ մշտակցաբար,
Կացէք յատաց ղուարճաբար,
զուգդ լուծէք զմշտարար.
Հանէ՛ք զգեստդ տխրարար,
զգեցի՛ք պայծառ, ուրախարար։
Մի՛ տրտմիցիք այլազգաբար՝
զերդ հեթանոս, կամ՝ հրէաբար.
Մի՛ ի յերկիր հայիք ի չար
և վայս կենաց առնէք վճար։
Մի՛ յառօրեայս անասնաբար
դնէք զյոյս իբր անհանճար,
Մի՛ զփափկութիւնս մահարար
առէք անձին կենդանարար։
Մի՛ զմեծութիւն կորստարար
համեմատէք կենացն անճառ,
Մի՛ զցանկութիւն ախտ հեշտարար
համարիցիք ղուարթարար։
Մի՛ որք մեռանն աստ չարաչար
լայք և ողբայք անյուսաբար,

---

932 I Փ և թէ փխ եթէ B_1CDIJL այլուստէք փխ այլուստ որ $B_{12}CD$ $EF_{12}IHKL$ ԹԿՓ բարերար C մերձեցաք I մերձեցար Փ մերձեցայք

933 Կ յատն կացէք F_2 ռատաց J յատից

934 ACI զօգեստ $EF_{12}HK$ զգեստն L զգեստ A զօգեցէք EHL Թ զգեցէք Կ զգեցջիր $B_{1-3}DF_{12}gJK$ Կ 'ւ. ուրախարար

935 g արամեցիք J չէք կամ

936 L հայեցիր յերկրի փխ ի յերկիր հայիք Թ վայր փխ չար J այս $CEF_{12}IHK$ ԿՓ կենացս B_1CDI Փ առէք $B_{23}F_{12}gHJKL$ Թ առէք կենաց փխ կենաց առնէք K վճար

937 A յառօրայս F_2K առօրեայս K գհոյսն

938 g զփրկութիւնս J փափկութիւնս զմահարար L զփափկութիւնսն I յանձին gH անձինք L անձանց

939 Կ մեծութիւն H կորուստարար Թ կորստական H 939 տողը 941 տողից հետո g կենաց

940 HJ զցանկութիւն L ագտ $EF_{12}H$ մահարար փխ հեշտարար

941 F_2 մի փխ մի L զորս փխ որք $EF_{12}H$ Կ մեռան

Քանզի ունիմք Տէր բարերար,
որ բժշկէ զմեզ տիրաբար։
Թէպէտ հարու ոչ սաստկաբար,
այլ հայրօրէն և գթաբար,
Քանզի սփոփէ զմեզ սիրաբար
'ւ ոչ բարկանայ նա մեզ խստաւ։
Ո՛չ ըստ մեղաց մերոց արար,
ո՛չ ըստ չարեացն ածէ վճար,
Այլ ըստ երկնիցն բարձրութեան
զողորմութիւն իւր բարձր արար
Եւ ընթացիւք արեգական
հեռի ի մէնջ զմեղս արար,
Զի անհնարինքն է նմա հնար,
անկարելիքն՝ դիւր և կար։
Ահա սակաւ ինչ ժամանակ
փոխէ զպղտոր ջուրն ի յստակ
Եւ տայ ըմպել դառնաճաշակ
այնմ, որ արբոյց ինձ դժնդակ,
Զվերջին մրուրն կապուտակ
արբուցանէ նմին բաժակ,

---

942 D ունիմ L ունիք AB_{1-3}CDfgJ կ սիրաբար փխ տիրաբար
943 J հարու
944 B_2 փոխէ փխ սփոփէ EF_{12}H տիրաբար փխ սիրաբար F_{12}HL չիք 'ւ J և բարկանա ոչ փխ 'ւ ոչ բարկանա նա AB_2 չիք նա L ի փխ նա EF_{12} HK մեզմէ g զմեզ
945 g կ 'ւ ոչ J մեղացն փխ չարեացն K վիճար AB_{1-3}CDfgJ զժար (կ զժուար L զիժար EF_{12}H խաւսս) փխ վճար
946 F_{12} յերկնիցն AB_{1-3}D թի զողորմութիւնն $ACEF_{12}$fgHJKL չիք իւր
947 F_1 յընթացիւք Cf արեգականն F_1 յարեգական
948 AB_{12} 'ւ անհնարինքն J անհնարինք f հնարինքն L անհնարինն թ անհնարքն g թ են փխ է J չիք է f անկարելիք g 'ւ անկարելի-քըն ընդ իւր փխ անկարելիքն դիւր L կ 'ւ անկարելիքն
949 A մի փխ ինչ g ջուրս AB_2DK յիստակ H ապիտակ
950 B_1 պղիմակ (E զիպակ) փխ դառնաճաշակ L այն
951 g զվերջի L մուրն

Իսկ ինձ՝ պայծառ և քաղցրունակ
զանմահարարն ըմպել վտակ։
Ոչ թէ իմոյն միայն զիմակ,
զոր ինչ հատոյց ինձ ձախողակ,
Այլ եօթնիցս չափ կրկնակ
դարձցի ի ծոց իւր հակառակ։
Իսկ զկապեալսդ որ էք ի փակ,
արձակեսցէ Տէր ընդ արձակ
Եւ զգերութիւնդ իմ վտարակ
դարձուցանէ այսրէն ի յարկ,
Մատնէ զգերիչս իմ ի յապտակ,
սուր 'ւ ի զնդան՝ ձեր փոխանակ։
Շարժէ կրկին զազգն փռանկ[63],
անհուն հեծեալ և հետևակ։
Իբրև զծովու ալեաց կուտակ
բորբոքելով զան խիստ ու բարկ,

---

952 B_2i զանմահարար $AB_1DF_{12}fHJK$ բաժակ փխ վտակ
953 A ի միոյն $F_{12}K$ միոյն փխ միայն $F_{12}H$ զիպակ $F_{12}H$ որ փխ զոր $EF_{12}HK$ ինձ փխ ինչ i հատոյց փխ հատոյց $EF_{12}HK$ խիստ փխ ինձ J ձախողունակ
954 B_1 այս $B_2CEF_{12}HJKL$ կփ այլ և B_2g չար փխ չափ EIK դարձի
955 B_1D զփակեալսդ IJ փ զկապեալս կ զկապեալդ $AB_{1-3}CDEF_{12}fgHK$ փ է փխ էք B_2 չիք ի F_{12} յարձակեսցէ i յարձակ B_2 անէրն L 956—957 տողերին ուղղանկյուն լուսանցքում գրված է «Մարգարէութիւն»
956 $EF_{12}K$ կ զգերութիւնն iH փ զգերութիւն g զգերութիւնսդ L թ զգերութիւնս H դարձուցէ
957 H յատակ $B_1DEF_{12}iK$ զնտան B_2g տալ ի փխ սուր 'ւ ի H չիք 'ւ H ձեզ
958 H զազգքն AD փռանգ
959 $CEF_{12}gHJK$ թկփ իբր L ծովու B_2 խիտ ու ի փխ խիստ ու g ի կ և փխ ու

Ափան գետոց աւզի գունակ
կամ զերդ ստեղք երկնից ի կարգ,
Լնուն զամէն երկրի յատակ
որպէս զձիւն սարաքատակ,
Հնչեն զերդ հողմն հիւսիսակ,
զամպն վարեն զհակառակ։
Մաքրեն զաշխարհս բոլանդակ,
յանհաւատիցն առնեն զատարկ,
Զմահմետական ազգ հասարակ
առնուն յաւար և յասպատակ։
Գերեն զԽորրին Խորասան,
զԲաբէլ առնեն խիստ աւերակ[64]
Եւ զանապատն դիւարնակ՝
զՄաքքայ քակեն հիմն ի յատակ,
Զա՛յն, որ յամէն բարեաց զատարկ,
յաստուածային ջրոյն ցամաք,
Յորում զդևսն որ հալածէր՝
անդր առաքէր Տէրն համարձակ։

---

960 B$_{12}$CDgKL ի ծփան F$_{12}$ յափան | ծփանաց ազնիւ փխ ափան գե-տոց աւզի Թ ծովու փխ գետոց H ուզի փխ աւզի L երկնից ստեղք A ստեղր g ստեղս

961 AB$_{1-3}$CDIJKL զօրէն փխ զամէն HK յերկրի HJL կփ յատակ B$_2$g արփի քատակ H արգատակ

962 AB$_{12}$F$_1$IJ հիւսիւսակ B$_3$DF$_2$ հիւսուսակ C հուսուսակ ի շնչէն փխ հնչէն F$_2$ զամպէն

963 A հակառակ փխ բոլանդակ B$_1$CIL Թկփ յանհաւատից EF$_{12}$HJK անհաւատից g յանօրինաց

964 LK ազգն | հաւասար փխ հասարակ EF$_{12}$HKL առնեն աւար և ասպատակ

965 H խորասանակ EF$_{12}$K Փ եւ զԲաբելոն H եւ Բաբելոն EF$_{12}$ Փ չիք առնեն Փ զառն փխ խիստ F$_{13}$ 'ւ աւերակ

966 Թ այս տողի փոխարեն ունի 967 տողը և ընդհակառակն 967-ի փոխարեն՝ 966 տողը EF$_{12}$HK Թ զմաքքայն J հիմնահատակ

967 F$_1$HL ամէն g զարտակ g Թ 'ւ աստուածային

968 J յորժամ փխ յորում ի որում JL կփ չիք որ E հալածական F$_{12}$HK Թփ հալածակ Cfg անդ EF$_{12}$HL տէր Փ հեռարձակ փխ համարձակ

Զքարն զլեն զսևորակ,
ձգեն Կարմիր ծովուն յատակ,
Որպէս առիւծ՝ ընդ նապաստակ*,
զհետամտեն նոցա երագ։
Կամ վերդ առիւծ գոչէ առակ,
փախչին էրէքն անհակառակ,
Այսպէս ջնջին նոքա խոյսա,
ի սուր սուսեր, ի տէգ նիզակ։
Եւ զայլսն առնեն փախստական,
վարեն մինչ յայնկոյս անբնակ,
Առնուն ծառայս և աղախնայս
զկանայս նոցա և զզաւակ։
Տիրեն ամէն երկրի ծագաց
և ընդհանուր կողմ աշխարհաց,
Քրիստոնէից հանուրց ազգաց
փրկիչ լինին յանօրինաց։
Յեկեղեցիսն խաւարած
յայնժամ վառի լոյս կանթեղաց։

---

969 A զքարսն $EF_{12}H$ զքարին CD Փ զլլեն ԹԿ զլոլեն g խլեն փխ՞զլեն
970 L զառիւծ B_1D գոչէ առակ փխ ընդ նապաստակ EK նապատակ Կ որպէս արծիւն առ վարուժնակ փխ առիւ $EF_{12}gHK$ ԹԿՓ զհետ մտանեն J զհետ նոցին մտցեն L նոցա զհետ մտցեն H նոքա EF_{12} Կ արագ H յարակ փխ երագ
971 gK գոչէ L արագ փխ առակ $F_{12}K$ փաղչին $F_{12}K$ Թ երեքն փխ էրէքն $B_3F_{12}H$ առհասարակ E առհակառակ Կ երայքն առհասարակ փխ էրէքն անհակառակ
972 B_2 ջնջէն g Թ 'ւ ի AB_1D տէգ Կ տէգ ի նիզակ
973 $AB_{1-3}DEF_{12}gHK$ Թ զայլն $EF_{12}HK$ Փ յայն կոյս մինչ Կ յերկիրն խուժատան փխ մինչ յայնկոյս անբնակ
974 Ս ծառայս $AB_{1-3}CD$ Թ յաղախնայս EK աղախնեայս g յաղախնեայս f զաղախնայս J զաղախնեայս L կանայս J զզաւակս
975 L երկրի ամէն AB_3 ընդհանուր L Թ կողմն
976 B_1CDf ամէն փխ հանուրց Թ հանուր H լինիլ անօրինաց
977 H խաւարած A վառին

---

* №912 և 10285 ձեռ. 970 տող արծիւ փխ առիւծ

Եւ որք ծառայք էին չարաց,
    խառնին ի զունդս մեծատանց,
Գան ժողովին յամէն կողմանց,
    ուր հալածեալ են և ցրուած։
Շինի աշխարհ քրիստոնէից,
    յանչափ յանբաւ բարեաց լցած,
Լինի առատ պտուղ բազմաց
    սերմանց 'ւ ամէն պտղաբերաց։
Մարդիկ ցնծան զուարճացած,
    յուտել, յըմպելն պարարած,
Որք վա՜յ ասեն վաղ մեռելոց,
    եղո՜ւկ կարդան գերեզմանաց,
Թէ՝ է՞ր չհասիք յաւուրս կենաց,
    յանգիւտ բարիս հասարակաց,
Զոր պարգևեաց Հայրն փառաց
    մեզ ի վերջին ժամանակաց։
Յայնժամ որդիքդ իմ հեռացած,
    որք այժմ յինէն էք բաժանած,
Գայք ի վերայ բարձեալ կառաց,
    պալարակապ երիվարաց,

---

978 AB$_{1-3}$CDfg թկփ որ ծառայքն ACEF$_{12}$fgHKL չարեաց A խառնեն B$_1$CDEF$_{12}$fHJK փ զունդն թ զունդսն

979 F$_{12}$H ամէն AB$_2$EF$_{12}$gH հալածած կ որք հալածեալք

980 CDfgK թկ լինի փ շինին B$_1$D աշխարհն B$_{13}$CDEF$_{12}$fHK փ քրիստոնեայ A այս տողը չունի EL կփ անչափ 'ւ անբաւ (L կփ անբաւ) բարեօք

981 H լինիք կ պտուղք F$_{12}$H չկր 'ւ

982 B$_1$C փ մարդիք A յուտելն AB$_{23}$g պարարած

983 B$_1$CDfJ վայ փխ վաղ F$_{12}$ մեռելոց B$_1$D ասեն փխ կարդան

984 AB$_{23}$ չ'հասէք g չ'ասէք H չ'հասինք B$_{1-3}$CDEF$_{12}$fHJL թկփ յօրըս փխ յաւուրս H անգիւտ կ հանգիստ փխ յանգիւտ

985 H հօրն A կենաց փխ փառաց

986 B$_1$CDfJ կ որդիք f հեռացան

Որք ցրուեցայք յամէն կողմանց,
չորեքծագեան ոխեղերաց՝
Ի գաւառաց Հեթանոսաց
և յաշխարհաց Պարսից, Թուրքաց։
'Ի ես համբառնամ զաչս ի բարձանց,
զձեզ տեսանեմ շուրջ ժողոված,
Ընդ որ խնդամ և ցնծացած՝
զիրկս արկանեմ և զուարճացած,
Եւ զոխրական զգեստ մերկացած՝
կարմիր կանաչ գոյն զգեցայց։
Եւ զպատմուճանս պատառած
փոփոխեցից նորոգ կարած,
Ոչ յերկրաւորս ստայնանկաց,
այլ ի վերուստ փորանկած։
Եւ զառագաստն իմ, նկարած
յոսկիաթել պաճուճանաց,

---

988 $B_{1-3}CDEF_{12}fgHJK$ *Փ ուր* փխ *որք* B_1 *ցրուեցայք* $F_{12}H$ *ամէն*

989 $EF_{12}HK$ *գաւառս* $EF_{12}K$ *ի յաշխարհ* (H *աշխարհս*) փխ *յաշխարհաց*

990 EK *եւ* փխ *'ւ ես* Cfg *կփ* չիք *'ւ* JL *վեր* $F_{12}H$ *եւ ամբառնամ Թ վերամբառնամ*

991 L *ես* փխ *ընդ* $EF_{12}HK$ *ես* փխ *և կ յայժ* փխ *և* B_2g *ցնծացայց* f *ցնծացանք* DL *կ* չիք *և* $AB_{23}gKL$ *Թկփ զուարճացայծ*

992 EF_{12} *ոխրական* H *ոխրական* AB_1 *զզեստ* $B_{23}g$ *Թփ մերկացայց* $F_{12}H$ *կանանչ* A *զգեցայց* $DF_{12}HL$ *կ զգեցած*

993 C *զպատմուճանն* H *պատմուճանս* H *սպառած* փխ *պատառած* H *փոփոխեցէք* H *նորոք*

994 B_2gJL *կփ յերկրաւոր* F_2K *երկրաւորս* F_1 *երկրաւոր* $B_1CDEF_{12}fJKL$ *Թկփ ստայնանկած* B_2 *ստայն ագած* g *ստանանկած* H *ստայն կարած* JL *վերուստ* B_1CDf *փորանկեալ* B_2 *փորանգած* J *փորանանկած* L *ի փորանկած*

995 A *զառագաստ* EF_{12} *զառագաստնին* L *առագաստն իմ նկրկած* $EF_{12}H$ չիք *իմ* $F_{12}HKL$ *ոսկիաթել*

Դարձեալ պարզեմ պայծառացած
ի հարսնարանն իմ զարդարած.
Անդ, ի ներքոյ վարագուրաց,
սուրբ քահանայք խորհրդազգած
Աստուածայնոյ նուիրանաց
զոլ պարգևիչ պատարագաց.
Ա՛նդ մակաղիք հօտք ոչխարաց,
դասակք անմեղ և սուրբ գառանց.
Ըմպէք զարիւն՝ պատճառ կենաց,
ուտէք յերկնից զիջեալն հաց.
Բնակիք ի վայրս դալարաց,
սնանիք առ ջուրս հանգստեաց
Յանմահական սուրբ աղբերաց
և ի յամպոցն երկնատեղաց.
Յառաքելոց, մարգարէից,
ի սուրբ բանից վարդապետաց

---

996 C պարծիմ (Ĭ կ պարզիմ L պարզի) փխ պարզեմ H հարսանիսն L այս տողից հետո ունի՝

Զիմ պատուչին քողն ու արկած,
ընդ երեսօք իմ կայր ցկած.

997 B_2CDgH արդ փխ անդ E խորհրդազգեացք DgJK թ խորհրդազգաց F_{12}H կփ խորհրդազգեաց

998 B_3F_{12} աստուածայնուոյ J աստուածայնոց gւթկ կատարիչ փխ պար-գևիչ

999 g արդ H հօտք J հօտ B_1DfJ փ զասք EF_{12}HK և զասք անմեղք C թ զասրզ L ընդ զաս կ զասուք փ անմեղք

1000 ED կ զարիւնն CDEF_{12}fHJKL կփ վերկնից իջեալն (B_1 իջեալն) ի հաց

1001 B_2 ծնանիք փխ բնակիք f բնակի վայրս գալարաց թփ բնակէք կ գալարած L ի՛ ջուր հանգստութեանց CD հանգստած K հանգստեաց

1002 f անմահական A աղբիւրաց (B_3 աղբեւրաց) A յամբոցն EF_{12}HK յամպոց DL յամպոյն կ ցօղոյ փխ յամպոցն D երկնատեղեաց

1003 g յառաքելոյն g մարգարեաց g 'ւ ի փխ ի EF_{12}HK սրբոց փխ ի սուրբ

Պարակցելով երկնաւորաց,
ձայնիւ հնչէք ընդ հրեշտակաց
Ջերեքսրբեանն Սրբէից,
Երրորդութեան երգս ի բարձանց։
Արդ, այսպիսի պայծառ փառաց,
ակնկալէք յուսով կենաց,
Զի փառք նախնին իմ տաճարաց
քան զվերջինն լինի ցած,
Եւ սա անցեալ անդր ի բարձանց,
քան զառաջինն գերազանց։
Բայց այս խնդման բան աւետեաց
ոչ միայն իմս է խորանաց,
Այլ բոլորից բարեպաշտաց,
եկեղեցեաց հանրականաց,
Զոր ընծերցեալ ի Սուրբ Տառից
նախագուշակ տեսանողաց,
Տամ աւետիք տիեզերաց՝
յուսով սպասել այսր կենաց։

1004 B$_1$CDEF$_{12}$fHJK թփ պարակցելոց EF$_{12}$HK թ երգէք փխ հնչէք
1005 g թ սրբասաց փխ Սրբէից AB$_{1-3}$CDgL կփ երրորդութեանն
1006 EF$_{12}$H այլ ասացէք (K անսացէք L կ ակնկալջիք) փխ ակնկալէք
L այս տողից հետո ունի՝

Եւ սորեայս տառապանաց
զօրամութիւն գնէք ի բաց·

1007 EF$_{12}$K նախնոյն սուրբ փխ նախնին իմ H նախնոյն թկ նախկին E տաճարած EF$_{12}$HK թ զվերջին g թ չ՛լինի (կ ոչ լինի) փխ լինի EF$_{12}$ H սաստ K յառաջ D ոչ ցած փխ ցած
1008 B$_1$CDfJL սայ փխ սա
1009 EF$_{12}$JK խնդամ (H խնամ) փխ խնդման g կ ձայն թ բանս
1010 H բարեպաշտից կ խաչապաշտաց փխ բարեպաշտաց F$_2$ յեկեղեցեաց կ եւ յընդանուր եկեղեցիաց փխ եկեղեցեաց հանրականաց
1011 EK տառանց F$_{12}$gH տառաց կ գրեանց փխ տառից
1012 B$_1$EF$_{12}$H թ կամ փխ տամ g տալ gL թկ աւետիս H աւետեաց EF$_{12}$H սպասեմ L պատմել թ այնր

Եւ յառօրեայս չարչարանաց
տեւել, տոկալ տրտմականաց,
Զի չէ ամօղ այս լինելոց,
ոչ առյապա կատարելոց,
Այլ փութապէս վճարելոց,
արագ արագ վախճանելոց.
Զի եկն եհաս աւուրց մերոց,
զոր ասացին ամաց թուոց,
Եւ ի տուեալ նշանս գրոց
տեսաք մօտ, թէ է գալոց։

13

Արդ, զայս տուաք բան սակաւուց
ձեզ մխիթար տրտմեցելոց՝
Յերկրաւորաց, 'ւ ոչ երկնայնոց,
յուսով սպասել, որ լինելոց։
Զի զայն հնար չէ ասելոց,
և ոչ մարդոյ բան խօսելոց,
Ո՛չ հողեղէն տեսեալ աչաց
և ո՛չ ունկամբ լուր լսելոց,

1013 A յառորայս F_{12}HKL առօրեայս A տեւել L տոկմամբ ի դէմ վըշ-տաց փխ տոկալ տրտմականաց

1014 H ամոյս Կ ամօք $AB_{1-3}CDEF_{12}$fgJKL յամօղ EF_{12}H եւ փխ ոչ gL Կ 'ւ ոչ H առապա Փ առյապայս

1015 EF_{12}HK վաղճանելոց

1016 L էհաս յաւուրս մեր L յամաց

1017 L նա 'ւ ի փխ եւ ի g Թ տալոյ փխ տուեալ $AB_{1-3}CDEF_{12}$fHJKL Թկ ի գրոց փխ գրոց

1018 EF_{12}HK տուեալ f տւայք

1019 f երկրաւորաց HJKL չիք 'ւ A յերկրայնոց L յերկնայնոց

1020 F_{12}H մի փխ զի Թ տուելոց փխ ասելոց

1021 Փ տեսանելեաց փխ տեսեալ աչաց J չիք ոչ A ունկեամբ L ունկան B_3CDEF_{12}fKL կՓ լսելեաց

Ո՛չ է ի միտս անկեալ մարդոյ,
զոր պատրաստեաց Տէր իւր սրբոց։
Որով թէ դուք համբերիցէք
չարչարանացդ հասելոց,
Զարքայութիւն Տեառն ընտրելոց
էք ընդ նոսին ժառանգելոց,
Յորում անգուշ տեսանիցէք
զսիրելեաց անձինս ի լոյս։
Զորս այժմ ողբայք լալով անյոյս,
անդէն գնծայք տեսլեամբ սրբոց,
Անդր ի դրախտն էք մտելոց,
ի միասին զուարճանալոց,
Ի հայրենին, զոր կորուսաք,
յանմահական կեանս երկնայնոց։

14

Յորոց հայցեմ յանդ լինելոց՝
և զիս յիշել՝ տարտամ ոգւոց*

1022 Փ որ չէ փխ ոչ է f թէ փխ է B_1CDfJL Կ միտ B_{23} անկեալ DԿ մարդոյ H պատրաստեալ B_2g տէրն B_2g չիք իւր J իւրայնոց փխ իւր սրբոց

1023 A համբերեցիք B_1CDfg Փ համբերեցէք H համբերիցէ Կ համբերեսջիք EF_{12}HK չարչարանացն

1024 g յարքայութիւն J առ փխ տեառն B_1CDf ԹԿՓ նըմին EF_{12}HK նոցին

1025 L ի լոյս զանձինս սիրեցելոց $B_{13}CDEF_{12}$fH ԹԿՓ զսիրելեացն AB_{1-3}CDfgHKL Փ անձինսն EF_1 անձինսքն F_2 անձինքն

1026 B_1CDfgHJL ԿՓ զոր A Կ անդրէն EF_{12}HK անդր փխ անդէն

1027 B_2g արդ Թ անդ Կ դրախտին Թ չիք էր CDH մանելոյ f մատնելոյ Թ եւ ի փխ ի

1028 B_{12}DgK ԹԿ զհայրենիսն J կորուսիք H անմահական AB_{1-3}CDE F_{12}fJK ԹՓ կեանքն g կեանսն H կեանք

1029 ADE որոց հայցեմք F_{12}KL անց H անդր gL տարտամս Կ զատրտամս B_2DEF_2JK ոգոց Կ հոգւոց L յոգոց Փ յոգւոց

---

* № 8436 ձեռ. 1029 տողից հետո ունի՝
Յիշատակարան նորին սրբոյ Ներսէսի Հայրապետին։

Զլոկ համանուն Մեծին Հայոց
գՆերսէս՝ բացեալ բարեաց գործոց,
Եւ շառաւիղ նորին ստոոց,
բայց ոչ նման գոլ արմատոց,
Զողբերգական բանիս գրող՝
առ ի սփոփանս տրտմեցելոց,
Քեզ և բոլոր մարդկան այլոց,
որք են ի սուգ վասն սոցունց։
Քանզի բանիւ գիրս եղելոց,
մեր ժամանակս դիպելոց,
Որով տուաք ոչ թէ գիտնոց,
այլ ախմարաց և տղայոց,
Զոր պահանջեաց տարփմամբ սիրոյ
եղբօրորդին իմ ըստ մարմնոյ՝
Մանուկ տղա գոլով տիոց
և կատարեալ յիմաստ գրոց,
Ներհմտացեալ յարհեստ գինուց,
ըստ հրահանգին Հռոմայեցւոց։

1030 $B_1EF_{12}HK$ հոմանուն D կ անուն Cf մեծի f Ներսէս K պատարկ փխ բացեալ

1031 $AB_{12}D$ շառաւեղ AB_3f նորուն F_2 ստոուց թ բարեաց գործոց փխ գոլ արմատոց

1032 ց յօղբերգական $EF_{12}HK$ գրոց (L գծող) փխ գրող B_3L.փ տրտմելոց Cf ողորմելոց

1033 $F_{12}H$ մեզ (կ ձեզ) փխ քեզ կ ազգիս հայոց փխ մարդկան այլոց կ որ էք փխ որք են B_1EK սուք ց փ նոցունց H եղելոց փխ սոցունց

1034 կ բանիս այս փխ բանիւ գիրս B_2HL գիս (ց գայս) փխ գիրս H եւ սոցունց փխ եղելոց

1035 կ որ է փխ որով C տուայք DHJL թկփ ախմարաց

1036 H եղբայր որդին

1037 կ տիոյ B_3JK յիմաստս H իմաստ $B_{1-3}CF_1$fKL թփ ոգւոց DEJ ոգոց F_2 յոգոց H ոգով կ հոգւոյ փխ գրոց

1038 B_2 գերհմտացեալ ց լերհմտացեալ թ ներ հմտացեալ H արուեստ

Գոլ աջողակ ի նուս ձիոց,
որպէս օրէն է վարժելոց։
Անուն նախնեաց յորջորջելոց
է Ասլիրատ[65] մակձայնելոց,
Զոր արարաք խրախճանելոց,
իբր զբօսանս հրճուելոց։
Արդ, առընկա՛լ բան դուզնաքեայ
և վերծանեա՛ լստ իմաստնոց,
Ո՛չ առաւել և ո՛չ նուազ,
այլ ի յատին բերեալ չափոց,
Յոր վայելեա սիրով սոցունց,
լրմամբ տառիս քո խնդրելոց,
Զոր ստտանօր եմ յանգելոց՝
զգիրս բանիս վճարելոց,
Ի փառս Հօր ատրտելոց,
Հոգւոյն 'ւ Որդոյն կատարելոց։

1039 D գոլով L յաջողակ B_1DK զինուս (B_2g ի չուս CEF_{12}fHJL թկ զինուց) փխ ի նուս

1040 g զանուն կ յանուն g նախնեացն

1041 B_3gKL թ ի փխ իբր C ի զովութիւն ջերմին սզոց փխ տողի L հրճուեցելոց f չիք իբր զրօսանս հրճուելոց

1042 A առընդալ Df ընկալ B_1D բանդ թ բանս կ զբանս B_1 դուզնաքես g այս տողը չունի L վերծանիր H իմաստնոյ

1043 H բերկրեալ փխ բերեալ A չափեալ B_1D չափոյ

1044 A փ յոր վայելէ B_{23}CDfJKL թ վայելեալ EH բարի փխ սիրով g նոցունց B_3 լրմամբս H տառին թ տառիցս

1045 L իմ փխ եմ E յանկելոց F_2 անդելոց B_2g զգիր փխ զգիրս EK թ բանից K վճարելոց

1046 B_{12}J որդւոյ B_3 'ւ որդւոյն CK փ 'ւ որդոյ 'ւ D 'ւ որդւոյ f 'ւ որդւոյ հոգւոյ F_1gH կ որդոյ փխ 'ւ որդոյն L թ հոգւոյ 'ւ որդւոյ (թ որդւոյ) L այս տողից հետո ունի՝

Որ միշտ օրհնի յիւր ստեղծուածոց,
յերկնաւորաց և յերկրայնոց։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՑԱՆԿ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ

Ա. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բնագիրը պատրաստել ենք ձեռագիր ու տպագիր հետևյալ օրինակների համեմատությամբ.

A — *ձեռ. № 4207*
B_1 — *ձեռ. № 1548*
B_2 — *ձեռ. № 5707*
B_3 — *ձեռ. № 5255*
C — *ձեռ. № 7104*
D — *ձեռ. № 8575*
E — *ձեռ. № 1541*
F_1 — *ձեռ. № 1558*
F_2 — *ձեռ. № 5960*

f — *ձեռ. № 2079*
g — *ձեռ. № 2407*
H — *ձեռ. № 1631*
J — *ձեռ. № 5924*
K — *ձեռ. № 1539*
L — *ձեռ. № 6597*
Թ — Թիֆլիսի 1829 թ. տպագիր
Կ — Կալկաթայի 1832 թ. տպագիր
Փ — Փարիզի 1827 թ. տպագիր

Ներսես Շնորհալու Ողբը պատկանում է միջնադարի հայ մատենագրության այն երկերի թվին, որոնք մշտապես ընդօրինակվել են գրիչների ձեռքով և լայն տարածում գտել ընթերցողների շրջանում։ Տարբեր վայրերում, հայկական ձեռագրերի այլևայլ հավաքածուներում, կան Ողբի հարյուրավոր գրչագրեր։ Բավական է ասել, որ միայն Երևանի Մաշտոցյան մատենադարանում նրա ամբողջական ու թերի օրինակների քանակը հասնում է 55-ի։

«Ողբ Եդեսիոյ» երկը մինչև այժմ ունեցել է վեց հրատարակություն։ Դրանցից առաջինը Մադրասի 1810 թ. տպագիրն է (հրատարակել է Սարգիս Ծափուր Աղավալյանցը «զգուշաւոր քննութեամբ» և «բաղդատութեամբ

ձեռագիր օրինակաց»)[1], երկրորդը՝ Փարիզի 1827 թ. տպագիրը (հրատարակել է նշանավոր բանասեր Հովհաննես Զոհրապյան Կոստանդնուպոլսեցին 3 ձեռագրի հիման վրա), երրորդը՝ Շահան Ջրպետյանի 5 ձեռագրի համեմատությամբ Թիֆլիսում 1829 թ. կատարված հրատարակությունը, չորրորդը՝ 1832 թ. Կալկաթայի տպագիրը, որը Մադրասում տպվածի վերահրատարակությունն է։ 1869 թ. Փարիզում ականավոր արևելագետ Էդուարդ Դյուլորիեն իր Recueil des Historiens des Croisades. Documents Armeniens գրքում 5-րդ անգամ լույս ընծայեց Ողբը՝ նոր ձեռագրերի օգտագործմամբ և ֆրանսերեն հանդիպադիր թարգմանությամբ։ Վերջապես, Շնորհալու երկը վեցերորդ անգամ տպագրվեց Երևանում, 1968 թ., որը, սակայն, Թիֆլիսի տպագրի սոսկական վերահրատարակումն է և բնագրային առումով որևէ նորություն չի բերում։ Հիշյալ հրատարակությունները, մանավանդ նրանցից առաջին հինգը, որքան էլ խնամքով ու հմտությամբ են կատարված, այնուամենայնիվ, մեր ժամանակի պահանջները բավարարել չեն կարող։ Հրատարակիչներն իրենց տրամադրության տակ ունեցել են սահմանափակ թվով գրչագրեր և լավագույն ընթերցվածների բացակայության պայմաններում ինչ-ինչ տեղերում ստիպված են եղել չնկատել կամ հաշտվել իրենց օգտագործած ձեռագրերի աղճատումների հետ, էլ չենք խոսում բնագրագիտական այն սկզբունքների մասին, որոնք միանգամայն հնացած են։ Հ. Զոհրապյանի հրատարակությունն անգամ, որ եղածների մեջ ամենակատարյալն է, ունի չափազանց աղքատիկ տողատակ (բերված գրքի վերջում) և շատ ընդհանուր, միայն խիստ կարևոր ձեռագրական տարբերություններ է պարունակում։

Ձեռնամուխ լինելով Շնորհալու բանաստեղծական լավագույն երկի նոր բնագրի պատրաստմանը՝ մենք մեր առաջ խնդիր ենք դրել Մաշտոցյան մատենադարանի բազմաքանակ ձեռագրերի, ինչպես նաև լավագույն տպագիրների հանգամանալից ուսումնասիրման ու համեմատության միջոցով ճշգրտել ու աղճատումներից մաքրել այն, քննական մոտեցում հանդես բերել «Ողբ Եդեսիոյ» ձեռագիր ու տպագիր օրինակների տարբերությունների, հեղինակին անհարիր շեղումների ու հավելումների նկատմամբ, վերականգնել մի բնագիր, որը հարազատ լինի միջնադարի ականավոր բանաստեղծին, և ներկայացնել այնպիսի տողատակ, որը բնագրի հետ միասին լիովին արտացոլի ձեռագրական ողջ հարստությունը։

Ձեռագրերի նախնական համեմատությունը մեզ բերեց այն համոզման, որ նրանք պարունակում են ինչպես բառային կարգի (հատկապես հոմանիշային բնույթի), այնպես էլ ավելի ցայտուն՝ տողային տարբերություններ, միմյանցից զանազանվում են ավել կամ պակաս տողերով ու հատվածներով, ընդհանրապես տողերի տարբեր քանակով և այլն։

---

[1] Մադրասի տպագիրը մեզ մատչելի չի եղել Սովետական Միության գրադարաններում չլինելու պատճառով։

Ողբի մեզ հասած ձեռագրերից հնագույնը ոչ միայն մեզանում՝ Մաշտոցյան մատենադարանում, այլև, որքան մեզ հայտնի է, աշխարհասփյուռ հայերեն ձեռագրերի մեջ առհասարակ, № 4207 գրչագիրն է (A)։ Այս օրինակը, գրչության ժամանակով լինելով հեղինակին համեմատաբար մոտ (ընդօրինակված է 1284 թ., Շնորհալու մահից 111 տարի անց) և գրված լինելով բուն Կիլիկյան Հայաստանում, Ադանա քաղաքում, իշխան Օշինի համար, բոլոր ձեռագրերի մեջ ամենաանաղարտն է և անսխալը[1]։ Բնագիրը վերականգնելիս մենք, ինչ խոսք, կողմնորոշվել ենք նույն ձեռագրով՝ առանձին դեպքերում, անշուշտ, առաջնություն տալով նաև մյուս օրինակների վստահելի ընթերցվածներին։ A օրինակը երկի տողաքանակի և տողերի հաջորդականության իմաստով ևս կատարյալ է. այն, ինչպես և մեր բնագիրը, պարունակում է 16 վանկանի 1046 տող, ապա և Ներսես բանակապով (ակրոստիքոս) հավելյալ ութ տող, որ մենք անջատել ենք բնագրից իբրև ո՛չ հեղինակային և բերում ենք նույն ծանոթագրություններում (այդ մասին քիչ հետո)։

Ինչպես A գրչագրի հետ մյուս օրինակների մանրամասն համեմատությունը ցույց տվեց, Ողբի ձեռագրերը, ըստ իրենց ունեցած գրչական տարբերությունների, բաժանվում են մի քանի խմբի։ Այդ խմբերից որոշակի առանձնանում են №№ 4207 (A), 7104 (C), 8575 (D), 2079 (I) գրչագրերը։ Ավելորդ չենք համարում այստեղ բերել այն ձեռագրերի համարները, որոնք մտնում են առանձին խմբերի մեջ[2]։

B խումբ

Ձեռ. №№ 1548, 5707, 5255, 1541, 1540։ Այս խմբի ձեռագրերից օգտագործել ենք չորսը, այն է՝ 1548 (B_1), 5707 (B_2), 5255 (B_3), և 1541-ը՝ (E), քանի որ վերջինս հարելով այս խմբի ձեռագրերին՝ նրանցից ունի և որոշ շեղումներ։ Չենք օգտագործել № 1540 ձեռագիրը, որը սոսկ վրիպակներով է տարբերվում մյուս չորս օրինակից։

---

[1] Ինչպես № 4207, այնպես էլ մյուս ձեռագրերի գրչի հիշատակարաններն ու հիշատակագրությունները նույն ծանոթագրություններում ավելորդ ենք համարում բերել՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ դրանք մի մասով հրատարակված են, իսկ մնացած, ավելի մեծ, մասը մոտ ապագայում համապատասխան ժողովածուներում կհրատարակվի։

[2] «Ողբ Եդեսիոյի»՝ Մաշտոցյան մատենադարանում պահպանված ամբողջական ու թերի ձեռագրերի ընդհանուր ցանկը տե՛ս վերջում, որտեղ բերված են ձեռագրերի գրչության հանգամանքների (գրիչ, տեղ, ժամանակ, ծաղկող ու պատվիրատու) ու բովանդակության վերաբերյալ տեղեկություններ, ինչպես նաև նշված են մեզ հետաքրքրող բնագրի էջերը։

F խումբ

Ձեռ. №№ 1558, 8569, 5960, 3218, 1539, 3421, 1546։ Սույն խմբից օգտագործված են 1558 (F_1) *և 5960* (F_2) *ձեռագրերը, իսկ 1539 ձեռագիրը ներկայացված է* K *պայմանական նշանով՝ խմբից որոշ տարբերություններ ունենալու պատճառով։*

Մնացած չորս ձեռագրերի գրչական այլընթերցվածները չենք արտահայտել տողատակին, քանի որ առանձին արժեք չեն ներկայացնում։

G խումբ

Ձեռ. №№ 2407, 7219, 6027։ Սրանցից համեմատական բնագրին իր մասնակցությունն է բերել 2407 (G) *գրչագիրը։ Մյուսները նրանից տարբերվում են միայն վրիպումներով ու աղավաղումներով և բնագրի ճշգրտման ուղղով չեն կարող օժանդակել։*

H խումբ

Ձեռ. №№ 1756, 912, 1631։ Օգտագործված է միայն 1631 (H) *գրչագիրը։*

J խումբ

Ձեռ. №№ 1629, 1630, 5924, 5121, 5038։ Այս խմբի բոլոր օրինակները, բացի № 1629-ից, գրեթե նույնությամբ կրկնում են իրար, այդ իսկ պատճառով նկատի ենք առել նրանցից միայն մեկը՝ 5924-ը (J)։ 1629 ձեռագրի պարունակած հավելյալ տողերն ու որոշ տարբերությունները աստղանիշով վկայակոչել ենք էջատակին։

L խումբ

Ձեռ. №№ 7244, 6597, 5837, 8392, 9736։ Սույն գրչագրերը բոլորն էլ 18—19-րդ դարերի ընդօրինակություններ են, բխում են միմյանցից և ունեն հավելյալ որոշ տողեր։ Քիչ տարբերվում է միայն 5837 ձեռագիրը։ Հետաքրքիր է, որ 7244 ձեռագրի գրիչը իր բնագրի համար նշել է. «Գաղափարեալ այժմիկ, բաղդատութեամբ ընտիր-ընտիր և հնագիր օրինակաց, ի Կարնո քաղաքի մայր դպրատան ի 1828 ի յունվարի 28, գրչութեամբ ուրումն դպրի» (էջ 2ա)։ Սակայն ուշադիր համեմատությունը մեզ բերեց այն համոզման, որ սույն ձեռագիրը բխում է 6597 ձեռագրից, որը և օգտագործել ենք (L)*։ Ի դեպ, այս խմբի 8392 գրչագիրը պատկանել է Հովհաննես Թումանյանի անձնական գրադարանին (էջերի վրա կա բանաստեղծի կնիք-ստորագրությունը)։*

M խումբ

Ձեռ. №№ 8121, 8437, 9883, 9035, 9887, 10090։ Այս խմբի ձեռագրերից ոչ մեկը չենք օգտագործել, քանի որ նախնական հանգամանալից համեմատությունը մեզ հանգեցրեց այն համոզման, որ սրանք ոչ մի նորություն

չեն բերում ինչպես բնագրի, այնպես էլ տողատակի համար և հարում են մերթ այս, մերթ այն խմբին: Հետաքրքիր է, որ այս խմբի 8121 ձեռագրի գրիչը հիշում է իր օրինակի հիմք ձեռագրի մասին. «Եւ արդ ողբերգական տառս գաղափարեալ եղե ի Թուին ՌՄԺԸ (1769 թ.) յուխի Ե ի հին և յանվրէպ օրինակէ, ի Թուին ՌՂ (1641 թ.) գրեցեալ Յիսուս Որդւոյ» (էջ 200ա): Ըստ երևույթին այդ հիմք ձեռագիրը պետք է լինի Մաշտոցյան մատենադարանի № 7219 գրչագիրը, որն օրինակված է նույն՝ 1641 թ.:

Այս խմբերից դուրս կան մի շարք ամբողջական (ձեռ. №№ 10285, 8755, 3226, 3267, 8436) և պակասավոր (ձեռ. №№ 424, 2027, 2672, 5056, 6998, 8735, 8989, 9426, 9887, 9933) ձեռագրեր՝ զուտ գրչական բնույթի տարբերություններով, որոնք չենք արտահայտել՝ տողատակն աննշան ու ավելորդ ընթերցվածներով չծանրաբեռնելու նպատակով: Հետաքրքիր է, որ միջնադարում «Ողբ Եդեսիոյ»-ի մի հատվածը (880—907 տողեր) անկախ երկի արժեք է ձեռք բերել և մտել որոշ գանձարաններ՝ «Տաղ մարտիրոսաց ի Ներսիսէ» (ձեռ. № 424), «Տաղ ամենայն մարտիրոսացն» (№ 2027), «Տաղ սրբոց մարտիրոսացն ի Ներսէս կաթողիկոսէ» (№ 2672), «Գանձ ի տաղ մարտիրոսաց» (№ 6998) և նման վերնագրերով, այնպես որ մեր նշած թվերի ձեռագրերի մի մասը սոսկ այդ հատվածն է պարունակում, մինչդեռ մյուս մասում բնագիրը պարզապես պակասավոր է հասել:

Ողբի բոլոր ձեռագրերի մեջ առանձնահատուկ է № 71 գրչագիրը: Նրա բնագիրն զգալի տարբերություններ ունի թե՛ A օրինակից և թե՛ բոլոր մյուս ձեռագրերից: Այստեղ Ողբը բաղկացած է 1060 տողից, մինչդեռ ինչպես A ձեռագիրը, այնպես էլ մեր պատրաստած բնագիրը պարունակում է 1046 տող: № 71 ձեռագիրը բնագրի մի քանի տասնյակ տողերի փոխարեն ունի բոլորովին այլ տողեր, էլ չենք խոսում բառային տարբերությունների մասին, որոնք հսկայական քանակություն են կազմում: Այդպիսով, մենք գործ ունենք Ողբի այլ տարբերակի, ավելի ճիշտ՝ առանձին խմբագրության հետ: Ահա թե ինչու խուսափեցինք այդ խմբագրությունը ևս ընդգրկել մեր ընտրած 15 ձեռագրերի և 3 տպագիրների շարքը՝ հարմար գտնելով հետագայում այն հրատարակել առանձին, մի այլ առիթով:

* *
*

Ողբի խորագիրը տարբեր ձեռագրերում տարբեր է: Բերենք դրանցից երեքի սկսվածքները.

A—*Տեառն Ներսէսի**
*սրբազան եպիսկոպոսի**՝*

---

* D 1-ին տողը չունի:

** B_3 1-ին տողից հետո ունի *Եւ իմաստասէրի* Φ չունի *Սրբազան եպիսկոպոսի՝ եղբօր տեառն Գրիգորիսի:*

Եղբօր տեառն Գրիգորիսի
Հայոց կաթուղիկոսի*։
Cf Ի Ներսիսէ սուրբ Շնորհալի՝
եղբօր մեծին Գրիգորիսի,
Հայաստանեայց (Í Հայաստանեաց) պատրիարգի,
զարմից մերոյն սուրբ Գրիգորի։
Ձեռ. № 1756—Նորին տեառն Ներսէսի Կլայեցւոյ
Հայոց կաթուղիկոսի ասացեալ
Ողբք վասն քաղաքաց
և վասն առման Ուռհա քաղաքին

Ինչպես տեսնում ենք, բերված տողերի տարբերությունները ակնհայտ են, սակայն առանց երկբայելու կարող ենք ասել, որ այդ տողերը հետագա դարերի գրիչների մեծարանքի տուրքն են Շնորհալուն։ Դիտենք հենց առաջին տողերը.

A Տեառն Ներսէսի...
Cf Ի Ներսիսէ սուրբ Շնորհալի...
1756 ձեռ. Նորին տեառն Ներսէսի Կլայեցւոյ...

Պարզ է, որ Շնորհալին երբեք իր մասին այդպես չէր արտահայտվի։ Բացի այդ, ինչպես գիտենք, «Ողբը» գրված է 1145 կամ 1146 թթ., երբ Շնորհալին դեռես կաթողիկոս չէր, հետևաբար, եթե նույնիսկ իր մասին գրելու էլ լիներ, չէր կարող այդպես գրել։ Ձեռագրերի համեմատությունը ցույց տվեց, թե որքան իրարից տարբեր են այդ երկու տողը։ Ավելորդ չենք համարում այստեղ վկայակոչել հետամուտ այդ տողերի համար նաև մնացած ձեռագրերի պարունակած տարբերությունները՝ A ձեռագրի համեմատությամբ.

1 B_1 երգ յօգեալ տէր E երգ F_{12}H երգս ոգեալ K՞երգ կ երգս է ոգեալ տէր B_2gH Ներսիսի B_1 և կաթուղիկոսի B_3g սրբոյ կաթողիկոսի հայոց E կաթուղիկոսի F_{12}H և սրբազան կաթուղիկոսի K կաթուղիկոսի կ և սրբազան հեղինակի L արքեպիսկոպոսի։

2 $B_1EF_{12}K$ կ սրբոյն H եղբայր սրբոյն փխ եղբօր տեառն B_1E $F_{12}HK$ կ մեծի հայրապետի փխ կաթուղիկոսի։

«Ողբի» ձեռագրերից 16-ը վերջում ունեն հետևյալ տողերը, որոնց սկզբնատառերը հոդում են «Ներսես».

Նորոգ բանի այսր կարգի,
տէր Ներսիսի երախայրի.
Երկնախմբից նա պարակցի,
երից անձանցն հաւատ լինի,

* B_2 2-րդ տողը չունի։

Բարունի անդ յորջորջի,
առ մեզ պատգամ աստ առաքի,
Սիրով հոգւոյն հեզ երևի,
զտէրունիսն բարբառի.
Եկայք, որդեակք իմ սիրելիք,
որոց երկիւղն է պանծալի,
Սրբեալ սրտիցն, որ ի մարմնի,
աստուածութեանն միշտ երևի։

Ճիշտ է, Շնորհալին իր ստեղծագործությունների վերջում սովորաբար ունի ծայրակապով հիշատակարաններ՝ «Ներսէս», «Ի Ներսէսէ», «Ներսէսի է» և այլն, բայց մեզ հավանական չի թվում, թե վերևում բերվածը Շնորհալու գրածն է, քանի որ նրանում բանաստեղծի մասին խոսվում է իբրև վախճանվածի։ Կարծում ենք, սա ևս, ինչպես և պոեմի խորագրի հավելյալ տողերը, հետագա գրիչների տուրքն է սիրելի բանաստեղծին, թե չէ ինչպե՞ս կարող էր ինքը՝ Շնորհալին, իր մասին գրել.

Երկնախմբից նա պարակցի
Երից անձանցն հուպ լինի... և այլն։

Ահա թե ինչու սույն հիշատակարանը բերում ենք այստեղ և ոչ թե բնագրում։

* *
*

«Ողբ Եդեսիոյ» պոեմի բնագիրը մեզ հասել է փոփոխություններով և հաճախ աղավաղումներով։ Այն հանգամանքը, որ Մաշտոցյան Մատենադարանում պահպանվում է «Ողբի» 55 ընդօրինակություն, պարզ է դառնում, որ դրանք գրչագրված են ավելի քան 55 մարդու կողմից (նույնիսկ որոշ ձեռագրերում սկսել է մեկը, ապա շարունակել ուրիշը)։ Ընդօրինակությունները միշտ չէ, որ կատարել են բարձր գրագիտության տեր անձինք, այստեղից էլ՝ հնարավոր սխալներն ու աղավաղումները։ Բնագիրը կազմելիս ցուցաբերել ենք հնարավորին չափ զգուշություն և ուշադրություն, աշխատել ենք մեր ուժերի ներածին չափ վերականգնել մայրօրինակը։

Հաշվի ենք առել այն ընդհանուր սկզբունքները, որոնք մշակվել ու կիրառվել են Հայ միջնադարյան տաղերգության վերջին տասնամյակների գիտական հրատարակություններում. այսպես՝

1. Բնագրի հատվածաբաժանումը կատարել ենք ըստ Հ. Ջոհրապյանի հրատարակության։

2. Հաշվի ենք առել գրաբար հայերենի պատմական զարգացման Շնորհալու ապրած ժամանակաշրջանի վիճակն ու առանձնահատկությունները և

հենց իր՝ հեղինակի լեզվաոճական անհատականությունն ու նախասիրությունները, ըստ այդմ էլ, թեև նախապատվությունը տվել ենք այս կամ այն ընթերցմանը, սակայն մեկ անգամ ընդմիշտ չորդեգրելով միայն այդ ընթերցումը, այլ երբեմն նաև դրա այն այլընթերցումը, որը հավասարապես կիրառվել է այն ժամանակաշրջանում և՛ այլ հեղինակների, և՛ Շնորհալու կողմից, ինչպես օրինակ՝ շառավիղ—շառաւեղ, աղբիւր—աղբեր, սեւ-սեաւ, ախմար—տխմար և այլն:

3. Ենթակայական դերբայի ող *վերջածանցով այլընթերցումն ենք միայն պահել,* աղ *կամ* օղ *այլընթերցվածները չենք տվել:*

4. Աւ *դրությունը, եթե* օ *դրությանը համարժեք է, վերածել ենք* օ*-ի և չենք դիտել իբրև այլընթերցված:*

5. Ն. *որոշիչ հոդի «անհարկի» կիրառությունները պահպանել ենք, ելնելով հանգաստեղծման անհրաժեշտությունից և ընդունելով, որ դրանք «զիջողաբար» կիրառվել են հենց հեղինակի կողմից:*

6. Ստացական դ *հոդի* տ *այլընթերցումը մեծ մասամբ զանց ենք առել:*

7. Գաղտնավանկի ը *ձայնավորը չենք պահպանել և տողատակում այդ մասին չենք նշել:*

8. Տողատակում միայն հատուկ անունների այլընթերցումներն ենք մեծատառով տվել:

9. Յ *կիսաձայնի ավելորդ և վրիպակային կիրառությունները նույնպես զանց ենք առել:*

10. Հատուկ անունների և մի քանի հաճախադեպ բառերի այլընթերցումները տալիս ենք միայն մեկ՝ առաջին անգամ պատահելիս:

11. Չենք տվել բացարձակ վրիպակները և սխալ դրության որոշ ձևեր, որոնք հաճախ պատահում են նաև այլևայլ գրչագրերում:

12. Բոլոր այն դեպքերում, երբ հնարավոր ենք համարել, խուսափել ենք տողատակի փխ*-ի ոչ պարտադիր կիրառությունից, եթե, առանց այդ էլ, այն դեթ լսելյան ընթերցվում է, չենք գրել:*

13. Կետադրությունը նշանակել ենք ըստ արդի՝ կանոնների:

14. Ի*-ով վերջացող և* ո *հոլովման ենթարկվող բառերի թեք հոլովաձևերը բնագրում գրել ենք* ւ*-ով (որդւոյ, թշնամւոյ, տեղւոջ և այլն): Առանց* ւ*-ի ընթերցվածները տողատակում չենք բերում:*

15. Հավելվածում ցույց ենք տվել համեմատական բնագրի մեջ չմտնող այլ գրչագրերում պատահած մի շարք ուշագրավ տարբերակներ:

16. Խիստ անհրաժեշտ նկատողությունները տվել ենք «Ծանոթագրություններ»-ի մեջ:

Բ. ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ադէն կամ Եդեմ — *դրախտ։ (էջ 22)*
2. Պետրոս — *ըստ Նոր կտակարանի՝ Քրիստոսի տասներկու առաքյալներից մեկը, որի գործունեության վայր հանդիսացավ Հռոմը։ (էջ 24)*
3. Ի Կեփայեան շինեալ վիմի — *կեփաս եբրայերենում և ասորերենում նշանակում է վեմ, ինչպես Պետրոս՝ հունարենում և լատիներենում։ Ակնարկում է Պետրոս առաքյալին (հմմտ. Աւետարան ըստ Յովհ. Ա, 42)։ (էջ 24)*
4. Պօղոս — *ծագումով տարսոնացի, որը, ըստ Նոր կտակարանի, հրաժարվեց հեթանոսությունից և դարձավ Քրիստոսի տասներկու առաքյալներից մեկը։ (էջ 24)*
5. Ղուկաս — *ավետարանիչ, համաձայն քրիստոնեական ավանդության՝ հեղինակել է չորս ավետարաններից մեկը և Գործք առաքելոցը։ Պողոս առաքյալի բարեկամ և ընկեր։ (էջ 24)*
6. Թադէ — *Թադեոս առաքյալ, որին հայկական ավանդությունը համարում է Հայաստանում քրիստոնեության առաջին տարածողը։ Ըստ այդմ հայ եկեղեցին կոչվել է առաքելական կամ Թադեոսի աթոռ։ (էջ 24)*
7. Կոստանդեայ թագաւորի — *նկատի ունի հռոմեական կայսր Կոստանդիանոս I-ին (306—337 թթ.)։ (էջ 25)*
8. Աղեքսանդրիա... որ ես աթոռ դու Մարկոսի — *Եգիպտոսի նշանավոր քաղաքը՝ Ալեքսանդրիան, որտեղ, ըստ ավանդության, Մարկոսը գրել է ավետարանը։ (էջ 27)*
9. Անտիոք — *քրիստոնեության նշանավոր կենտրոն հյուսիս-արևմտյան Ասորիքում (Սիրիայում), որտեղ, ավանդության համաձայն, Ղուկասը գրել է ավետարանը։ (էջ 29)*
10. Տան Թորգոմի — *Թորգոմը, ըստ պատմահայր Մովսես Խորենացու, եղել է Նոյի սերնդից, նրա որդի Հաբեթի տղան, հայ ժողովրդի նախա-*

հայրերից մեկը, որի անունից և Հայաստանը հնում կոչվել է նաև Տուն Թորգոմի, իսկ հայերը՝ Թորգոմացիներ։ (էջ 30)

11. **Ի յԱբգարէ թագաւորէ նոցունց շինեալ ես լինէի**—*Շնորհալին, հետևելով Մովսես Խորենացուն, Եդեսիա քաղաքի հիմնադիր է համարում հայոց (իրականում ասորոց) Աբգար թագավորին (1-ին դար)։ (էջ 30)*

12. **Յոռում կարեաց շողն երկնային**—*նկատի ունի էջմիածինը որպես երկնային լույսի վայր։ (էջ 31)*

13. **Մովսէս**—*մարգարե և օրենսդիր, ավանդությունը նրան է վերագրում Հին կտակարանի առաջին հինգ գրքերը (Հնգամատյան)։ (էջ 32)*

14. **...գփողն ճճչող Տարսոնացի**—*նկատի ունի Պողոս առաքյալին, որը քրիստոնեության մունետիկն էր ու քարոզիչը։ (էջ 33)*

15. **Նահանգդ Շարայի**—*Հայաստանի նշանավոր նահանգներից մեկը՝ Շիրակը, որն ըստ Խորենացու, այդպես է կոչվել ավանդական Շարայի անունից։ Այնտեղ էր գտնվում Բագրատունյաց Անի թագավորանիստ քաղաքը։ (էջ 37)*

16. **Սադիմ**—*քաղաք Հին Իսրայելում, որը ենթարկվել է ավերածության ու կործանման։ (էջ 40)*

17. **Սրոբէից**—*սերոբեները, ըստ Ս. գրքի, աստծուն փառաբանող երկնային վեցթևյան էակներ են։ (էջ 43)*

18. **Եդեսիա կամ Ուռհա (Ուրֆա)**—*քաղաք Միջագետքում, ասորական, հունական և հայկական մշակութային նշանավոր կենտրոն։ Ըստ ավանդության, Ալեքսանդր Մակեդոնացուց հետո, երբ Սելևկիոսն է իշխում Ուռհա քաղաքին, այն բարեկարգում է և կոչում իր աղջիկներից մեկի՝ Եդեսիայի անունով։ (էջ 43)*

19. **Ի Սառայէ փախստական Հագար 'ւ որդին հալածական**—*ըստ Հին կտակարանի, Սառան եղել է հրեաների նահապետ Աբրահամի կինը, իսկ Հագարը (նաև Ագար)՝ աղախինը։ Սառայի ամլության պատճառով, Սառայի իսկ գիտությամբ Հագարը Աբրահամից ծնում է Իսմայիլին՝ արաբների նախահորը։ Սառան այնուհետև սկսում է հալածել Հագարին և վտարել է տալիս նրան՝ զրկելով ժառանգության իրավունքից։*

Միջնադարում կարծում էին, թե արաբները (հագարացիները) ծագում են Հագարի որդուց։ (էջ 51)

20. **Սողոմոնեան խորան եղայ և Կեդարու անուանեցայ**—*Սողոմոնյան խորանը (Սողոմոն Իմաստունի անունից), ըստ Ս. Գրքի, եղել է հրեական պաշտամունքի վայր և սրբատեղի, իսկ Կեդարու վրանները (Իսմայելի որդի սևամորթ Կեդարի անունից)՝ Արաբիա անապատում թափառող բնակիչների օթևանները, որոնք հյուսված էին ուղտի սև բրդից։ (էջ 53)*

21. Զանգի—*Մոսուլի սուլթան, իշխել է 1127—1146 թթ.։ Բազմաթիվ արշավանքներից հետո, Եփրատի ափին գտնվող Կալա-Ջաբար ամրոցի վրա հարձակման ժամանակ, 1146 թ. մի գիշեր սպանվում է դավադրությամբ։ (էջ 55, 102, 113)*
22. Նիզամացիք և Բեհաացիք—*Մահմեդական բարբարոս ցեղեր, որոնք ապրում էին Պաղեստինում և Սիրիայում։ (էջ 56)*
23. Քերոբէ—*քերովբեները. ըստ Ս. Գրքի, երկնային ոգիներ են, որոնք հանդես են գալիս մերթ մարդու, մերթ կենդանու կերպարանքով և ունեն երկու, երբեմն չորս և վեց թև։ (էջ 60)*
24. Բրաբիոն (*հուն.* τὸ βραβεῖον) —*մրցանակ, հաղթանակի պսակ, նաև ծաղիկ։ (էջ 60)*
25. Գոս—*մեծ թմբուկ։ (էջ 70)*
26. Յորմէ և բան մարգարէին յառաջագոյն գուշակեցին յԵրուսաղէմ խօսեալ բանին...—*տե՛ս Հին կտակարանի «Մարգարէութիւն Երեմիայ» գիրքը։ (էջ 79)*
27. Դաղմատիայն—*նկատի ունի լատին (կաթոլիկ) եկեղեցականներին։ Դալմատիա երկիր հայ մատենագրության մեջ կոչվել է Իտալիան։ (էջ 79)*
28. Յուդա Մակաբէ (Մակաբեացի)—*Հին կտակարանի «Մակաբայեցւոց» կոչված գրքերի հերոս, որը ժողովրդի գլուխ անցած՝ պայքարել է Իսրայելի ազատության ու անկախության համար։ (էջ 80)*
29. Եղիազար—*Ահարոնի երրորդ որդին, որը դարձավ հրեից քահանայապետ։ Քահանայապետությունը Եղիազարի ցեղի մեջ մնում է յոթ սերունդ։ (էջ 80)*
30. Յովնան—*մարգարե, որը նավաբեկության ենթարկվելով՝ հրաշքով երեք օր մնում է կետ ձկան փորում և ապա ազատվում։ (էջ 81)*
31. Ղուրան—*մահմեդականների Սուրբ գիրքը։ (էջ 89)*
32. Մաքքա—*Մեքքա քաղաքը (Արաբական թերակղզում)՝ մահմեդականների սրբավայրը։ (էջ 89)*
33. Սեաւ Քար—*մահմեդական սրբություն Մեքքա քաղաքում։ (էջ 89)*
34. Խորասան—*գավառ Պարսկաստանի հյուսիս-արևելյան մասում։ (էջ 90)*
35. Նեռ—*ըստ Ս. Գրքի՝ չարության մարմնացում, Քրիստոսի հակապատկերը, որը պետք է կործանում բերի աշխարհին, բայց ինքն էլ հաղթվելու է Քրիստոսից։ (էջ 90)*
36. Մկրտիչ Մարգարէ—*Հովհաննես Մկրտիչ կամ Կարապետ-Մկրտիչ. ըստ Նոր կտակարանի, մկրտել է Հիսուս Քրիստոսին։ (էջ 90)*
37. Հերովդէս—*Իսրայելի թագավոր, որը, համաձայն Աստվածաշնչի, Երուսաղեմում հիմնեց թատրոններ ու կրկեսներ և տարված էր զեղխ կյանքով ու խրախճանքներով։ (էջ 91)*
38. Թասուլ—*մահմեդական տարյալ։ (էջ 94)*

39. Ռափսակ—*ակնարկում է Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորի ռազմապետին (մատովակ), որին ուղարկում են Լաքիսե, որպեսզի համոզի Եզեկիային անձնատուր լինելու: Սակայն Ռափսակը այդ պարտականությունը կատարում է ամբարտավանությամբ և ժպիրհ կերպով: (էջ 95)*

40. Թէ ախորժէք և լսէք ինձ, դուք ժառանգէք զբարութիւն—*տե՛ս Մարգարէութիւն Եսայա, Ա, 19: (էջ 96)*

41. ...խօսի Դաւիթ-Նարում զմեղսն, որ գործեցին—*տե՛ս Սաղմ., ՉԸ, 33: (էջ 96)*

42. Եբրայեցիք (Հեբրայեցիք)—*Աբրահամի սերնդի այն ճյուղը, որի բնակավայրն էր Ավետյաց երկիրը: (էջ 97)*

43. Մաղխամ—*ըստ Աստվածաշնչի, երբ Մովսես մարգարեն հրեաներին Եգիպտոսից առաջնորդում էր դեպի Ավետյաց երկիրը, հակառակ նրա զգուշացումների՝ ճանապարհին նրանք խառնակվեցին Մաղխամ կոչված կռապաշտ ցեղի կանանց հետ, որի պատճառով եհովան պատժեց հրեաներին: (էջ 97)*

44. Հեղի—*հրեաների քահանայապետ: Հեղին քառասուն տարի դատավոր էր Իսրայելում և բարեպաշտի անուն էր վայելում, միաժամանակ մեծ վաստակ ուներ, սակայն իր որդիների կրթության հարցում անտարբեր էր և անհոգ: Այս պատճառով Աստծու պատուհասը գալիս է նրա ընտանիքի գլխին. փղշտացիների դեմ պատերազմելիս Հեղիի երկու որդիները զոհվում են, և Իսրայելը հաղթվում է: Հեղին, լսելով տապանակի գերի ընկնելու մասին, կաթված է ստանում և մեռնում: (էջ 98)*

45. Քաղդեացի—*քաղդեացիները բնակվում էին Միջագետքի և Ասորեստանի հյուսիսային մասում՝ Կորդվաց լեռներում: Եղել են պատերազմող ժողովուրդ: (էջ 99)*

46. Կեփազ—*ազնիվ, մաքուր ոսկի: (էջ 99)*

47. Կորխ—*ըստ Հին կտակարանի, Ղևտացիների առաջնորդ, որն Աբիրոնի և Դաթանի հետ ապստամբեց Մովսեսի և Ահարոնի դեմ, սակայն արժանացավ աստվածային պատուհասի և բնաջնջվեց իր կողմնակիցների հետ միասին: (էջ 102)*

48. Դաթան—*ըստ Ս. Գրքի, Դաթանը Կորխի հետ ապստամբեց Մովսեսի և Ահարոնի իշխանության դեմ և պատժվեց: (էջ 102)*

49. Որ վասն անկեալ աշտարակին ի Սելովամ տասնևութին—*վայր Երուսաղեմի մոտ, ուր կար ջրհոր և աղբյուր, ինչպես նաև աշտարակ, որի կործանումից, ըստ Ս. Գրքի, զոհվել են 18 մարդ: (էջ 103)*

50. Կամ ընդ գնից Գալիլէին զարիւն խառնեալ Պիղատոսին—*Պիղատոսը, ծագումով պոնտացի, Իսրայելի հռոմեական կառավարիչ էր: Ըստ Ս. Գրքի, երբ Հիսուսը հրեա քահանայապետի կողմից դատապարտվում է, բերում են Պիղատոսի մոտ, որպեսզի սա մահվան դատա-*

վճիռ արձակի։ Պիղատոսը, նկատելով Հիսուսի անմեղությունն ու հրեաների չարությունը, ուզում է ազատել Հիսուսին, սակայն չցանկանալով ընդհարվել հրեաների հետ՝ համաձայնում է դատապարտել Քրիստոսին։ Ակնարկում է ավետարանական դրվագը, թե Պիղատոսը գալիլեացիներից ոմանց արյունը խառնել է մատուցված զոհերի արյանը (Ղուկ., ԺԳ, 1—5)։ Գալիլեան գավառ էր Հյուսիսային Պաղեստինում, Միջերկրական ծովի ափին։ Բնակիչները կոչվում էին գալիլեացիներ։ (էջ 103)

51. Աբիրոն—Կորխի գործակիցներից մեկը (տե՛ս Կորխ և Դադան)։ (էջ 110)

52. Կայեն—ըստ ավանդության՝ առաջին մարդասպանը, որն սպանել է իր եղբայր Աբելին։ Կայենը մեղանչում է աստծու դեմ, արհամարհում աստծու կողմից պահանջվող խոստովանությունն ու ապաշխարությունը։ (էջ 112)

53. Փարաոն—Եգիպտական թագավոր։ Հայտնի են մի շարք փարավոններ։ Այստեղ նկատի ունի այն փարավոնին, որի ժամանակ իսրայելացիները ելան Եգիպտոսից։ Նրանց հետապնդելիս փարավոնը ընկղմվեց Կարմիր ծովը։ (էջ 112)

54. ԶԱմաղեկայ չարեօք զանցեր, զնոր Իսրայէլ չարչարեցեր—Ամաղեկը երկրամաս էր Արաբական թերակղզու հարավ-արևմտյան կողմում, ուր ապրում էին ամաղեկացիները, հզոր մի ժողովուրդ։ Կարմիր ծովն անցնելիս՝ հրեաները ենթարկվում են սրանց հարձակմանը։ (էջ 113)

55. Երիքով—քանանացիների առաջին քաղաքը, որ գրավեց Հեսուն։ Երիքովի պարիսպներն հրաշքով կործանվում են, և Հեսուն ջնջում է Քանանի երկիրը ի բնակչությանը բնաջնջում։ (էջ 114)

56. Քանան. Քանանացիներ—քանանացիները, ըստ Աստվածաշնչի, ծագում էին Նոյի թոռ Քանանից, իսկ նրանց երկիրը կոչվում էր Քանանու երկիր։ Հարուստ, բայց կռապաշտ ցեղ, որին չարությունների համար աստված մատնում է իսրայելացիների ձեռքը. Հեսուն գրավում է Քանանի երկիրը և բնակչությանը բնաջնջում։ (էջ 114)

57. Յեսու—իսրայելացիների անվանի զորավար և Մովսեսի հաջորդը։ Հեսուն անցնում է Հորդանանը և տիրում Ավետյաց երկրին։ Հաղթելով քանանացիներին՝ երկիրը բաժանում է իսրայելացիներին։ Հեսուն կռվում է նաև ամաղեկացիների դեմ։ (էջ 114)

58. Զերդ Գողիար Փղշտացին—նկատի ունի հսկա Գողիաթին, որը մենամարտի է դուրս գալիս Իսրայելի զորքի դեմ, բայց որին սպանում է Դավիթը։ Գողիաթը փղշտացի էր։ Նրա նախնիները բնակվում էին Քանանի հարավային մասում։ (էջ 114)

59. Անտիոքոս—նկատի ունի Սելևկյան թագավոր Անտիոքոս Երրորդ Մեծի որդուն՝ Անտիոքոս Չորրորդ Եպիփանին, որ թագավորել է մ. թ. ա.

175—163 թթ.։ Սա ճնշել է հրեաների (Հուդա, Հուդայան տուն) ապստամբությունը, թալանել Երուսաղեմի տաճարը և 10 հազար հրեաների վարել ստրկության։ Երուսաղեմի Եհովայի տաճարը վերածել է հունական Զևսի տաճարի, որը և պատճառ է դարձել Մակաբեյացիների ապստամբության։ (էջ 115)։

60. Ուրախ լիցին արդարք ի Տէր, մինչ ճառուցման լինին դատեր—տե՛ս Գիրք Սաղմոսաց ԴԶ, 12։ (էջ 119)

61. Բելիար—չարության մարմնացում, սատանա. տե՛ս Բ. Կորնթացոց, Զ. 15։ (էջ 123)

62. Ղազարոս—ըստ Ս. Գրքի, Քրիստոսի բարեկամն ու աշակերտը, Մարիամի եղբայրը, որ ծանր հիվանդությունից հետո մեռնում է, սակայն Քրիստոսը հրաշքով վերակենդանացնում է։ (էջ 123)

63. Ֆռանկ—եվրոպացի։ Հայ մատենագրության մեջ ֆռանկք հնում կոչել են կաթոլիկ եվրոպացիներին։ (էջ 128)

64. ...զԲաբէլ անձնձ խիստ անեալ—ըստ Ս. Գրքի, այն աշտարակը, որ կառուցեցին Նոյի զավակները ջրհեղեղից 120 տարի անց, և այն հոյակապ քաղաքը, որը հետագայում ավերվեց դավադրությամբ, որով և ընկավ Բաբելոնի փառքը։ (էջ 129)

65. Ապիրատ—Գրիգոր Ապիրատ, Շնորհալու Շահան (Զորավար) անունով կրտսեր եղբոր տղան, որն ականատես եղավ Եդեսիայի գրավմանն ու կոտորածին։ Ապիրատի խնդրով է, որ Շնորհալին գրեց «Ողբ Եդեսիոյ» երկը։ 1194—1203 թթ.՝ հայոց կաթողիկոս (Գրիգոր Զ)։ (էջ 138)

Դ. ՑԱՆԿ «ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ»-Ի ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ (ՄԱՇՏՈՑՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ)[1]

Ձեռագրի №	Գրչության ժամանակ	Գրչության վայր	Գրիչ (ծաղկող, ստացող)	Ողբի էջերը	Բովանդակությունը
1	2	3	4	5	6
4207	1284 թ.	Ադանա	Կոստանդին Բուռալթ	318բ—347ա	փոփոխված
1548	1357 թ.	Տէր Յովհաննէսի անապատ	Սարգիս	220ա—268բ	փոփոխված
5707	1383–86 թթ.	Երնջակ	Յակոբ վարդ ծաղկող Կարապետ	239—253	փոփոխված
5255	13-րդ դար (թե՞ 15-րդ)	—	—	40ա—81ա	Ն. Շնորհալի, Բանք չափաւ
7101	1621 թ.	Գետաթաղ	Ղուկաս գրիչ, Յոհան	77—110բ	փոփոխված
8575	1632 թ.	Ամիթ	Սարգիս արեղայ	248բ—297բ	փոփոխված
1541	1614 թ.	Կաֆա	Զաքարիա արեղա	183ա—227ա	փոփոխված
1558	1643 թ.	Ղարասու	ծաղկող Խաչիկ	197բ—253բ	փոփոխված
5960	16-րդ դար (17-րդ)	—	—	199—247	Ն. Շնորհալի, Բանք չափաւ
2079	1622 թ. (1672)	Լւով	Յովհաննէս Մոկացի	156ա—174բ	փոփոխված
2407	1624 թ., 1642թ.	Շօշ	Յոհան երէց	218բ—271ա	Տաղարան
1631	1789 թ.	Թալաս (Կեսարիա)	Գէորգ արեղա	1ա—45բ	Ողբ Եդեսիոյ, Հանելուկք
5924	1822 թ.	Լիմ անապատ	Աբրահամ վրդ. Գոլոցի	2ա—60բ	Ողբ Եդեսիոյ
1539	1656 թ.	Մարզուան	Միքայէլ երէց	238բ—302բ	Ն. Շնորհալի, Բանք չափաւ
6597	18-րդ դար	—	Յակոբ քհ. Սուքիասյանցի ձեռագրերից	1—56	Ողբ Եդեսիոյ
71	1753 թ. 1755 թ.	Կեսարիա (ա) Ադրիանուպոլիս	Աբրահամ Աստապատցի	130ա—168ա	փոփոխված

1. Սկզբում բերված են այն ձեռագրերը, որոնց հիման վրա պատրաստված է համեմատական բնագիրը։

1	2	3	4	5	6
424	17-րդ դար	Կաֆա	—	245բ—246ա*	Գանձարան
912	1779-1784-85	Կ. Պոլիս	—	149ա—164բ	Ժողովածու
1540	1633 թ.	Ամասիա	Միք. դպիր, ստ. Զաքարիա դպիր	230ա—298բ	Ն. Շնորհալի, Բանք չափաւ
1544	1637 կամ 1623 թ.	Ղարասար	Գրիգոր երեց	212ա—264բ	Ն. Շնորհալի, Բանք չափաւ
1546	17-րդ դար	—	Ղուկիանոս վրդ.	165բ—220ա	Ժողովածու
1629	1821 թ.	Կ. Պոլիս	Յոհաննէս սարկաւագ	4ա—57ա	Ժողովածու
1630	1821 թ.	Կ. Պոլի՞ս	—	1ա—54ա	Ողբ Եդեսիոյ
1756	17-րդ դար	—	—	270—323	Ժողովածու
2027	1680 թ.	Էջմիածին	Յովսէփ	190ա—190բ*	Ժողովածու
2672	1607 թ.	Կաֆա	Սա. Թոխաթցի	236ա—237ա*	Գանձարան
3218	1645 թ.	—	Կարապետ քահանայ	188բ—241բ	Տաղարան
3226	1802 թ.	Տրապիզոն	ստացո՞ղ տէր Յոհաննէս	1ա—54բ	Ողբ Եդեսիոյ
3267	1833 թ.	Շուշու քաղաք	Սերոբէ (Մանուկի Աստուածատուրի թոռ)	1ա—66բ	Ողբ Եդեսիոյ
3421	17-րդ դար	—	—	185բ—237բ	Ժողովածու
5038	19-րդ դար	Լիմ անապատ	—	107ա—127ա	Ժողովածու
5056	18-րդ դար	—	Յակոբ վրդ.	98ա—101բ*	Ժողովածու
5121	1825 թ.	Լիմ անապատ	Յովակիմ Կարնեցի	1ա—57ա	Ժողովածու
5837	19-րդ դար	—	—	1—39բ	Ողբ Եդեսիոյ
6027	1743—1787 թթ.	—	Անտոն վրդ.	150ա—200բ	Ժողովածու
6998	1839 թ.	Ս. Պետերբուրգ	Սամուէլ Աբրահամեանց	63բ*	Ժողովածու
7219	1641 թ.	Թոխաթեայ	Մելքիսէթ Թոխաթեցի	291—352	Ժողովածու
7244	1828 թ.	Կարին	ոմն դպիր	2ա—58բ	Ողբ Եդեսիոյ
8121	1768 թ.	Մուշ, Ս. Կարապետ	Մատթէոս գրագիր	150ա—200բ	Ժողովածու
8392	1824 թ.	Կարին	—	1—57բ	Ողբ Եդեսիոյ
8436	1841 թ.	Կարին	տիրացու Յովհան Պօղոսեան	28ա—83բ	Ժողովածու

* Աստղանիշով նշվածները պատառիկ են կամ թերի բնագիր:

1	2	3	4	5	6
8437	1826 թ.	Կ. Պոլիս	Թովմաս սարկավագ	1 —74	Ողբ Եդեսիոյ
8569	1643 թ.	—	—	152 բ—203բ	Ժողովածու
8735	18-րդ դար	—	—	8ա—12ա*	Ժողովածու
8740	18—19-րդ դդ.	—	—	36ա—43բ	Ժողովածու
8755	18-րդ դ. 17-րդ դ.	—	գրիչ Մարգար	153 բ—206բ	Ն. Շնորհալի. Բանք չափաւ
8989	1813 թ.	—	—	2 —29բ*	Ողբ Եդեսիոյ
9035	1835 թ.	Աստրախան	Յարութիւն Ղուկասեան Յարիջանեանց Փատկեցի	1ա—14բ	Ժողովածու
9426	18-րդ դար	—	—	8ա—12ա*	Ժողովածու
9736	1852 թ.	Ախալցխա	—	4ա—57բ	Ողբ Եդեսիոյ
9883	1826 թ.	Խրիստոպոլիս	Աւետիս Պասմաճեան	3ա—43բ	Ողբ Եդեսիոյ
9887	19-րդ դար	Բերված է Նոր Նախիջևանից	—	1ա—20ա*	Ողբ Եդեսիոյ
9933	19-րդ դար	—	—	1ա—8բ*	Ողբ Եդեսիոյ
10090	18-րդ դար	—	—	4ա—61ա	Ողբ Եդեսիոյ
10285	19-րդ դար	—	—	1ա—53բ	Ողբ Եդեսիոյ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Ներսես Շնորհալին և նրա «Ողբ Եդեսիոյ»-ն* . . . 5—18
2. *Ողբ Եդեսիոյ (բնագիր)* . . . . 19—138
3. *Բանասիրական դիտողություններ* . . . . 139—148
4. *Ծանոթագրություններ* . . . . . . 149—154
5. *Ցանկ ձեռագրերի* . . . . 155—157

ՀՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
НЕРСЕС ШНОРАЛИ

ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ

Տպագրվում է Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ
Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Նկարիչ Կ. Թ. Տիրատուրյան
Տեխնիկական խմբագիր Մ. Ա. Կափլանյան
Սրբագրիչ Կ. Խ. Ամիրխանյան

ՎՖ 03172 Հրատ. 3937 Պատվեր 562 Տպաքանակ 2000

Հանձնված է արտադրության 8/VIII 1973 թ.,
Ստորագրված է տպագրության 18/IX 1973 թ.,
Տպագր. 10,0 մամուլ, հրատ. 7,27 մամուլ, պայման. 8,4 մամուլ.
Թուղթ № 1, 84×108 1/32: Գինը 97 կոպ.:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության Էջմիածնի տպարան

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
220051248